

Розділ I

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ГАЛИЦЬКОГО ЖИТТЯ

Lwów. Wały Hetmańskie.

Становлення Галичини в кінці ХІХ ст. як знакового регіону в етно-культурному і цивілізаційно- геополітичному аспектах

Досліджується проблема формування «Галицького П'ємонту» наприкінці ХІХ ст. як визрівання явища глобальної трансформації всього українського суспільно-політичного і культурного простору. Подано характеристику покоління культурних діячів, які організували перші успіхи націєтворчого процесу в краї. Пояснено глибші, ментальні особливості галицького історичного поступу. Увиразнюється проблема двох «цивілізаційних еліпсів» – наддніпрянського й західноукраїнського, – які століття визначали специфіку України. Доводиться, що від Середньовіччя Західна Україна, й Галичина зокрема, формувалася під виразним впливом Середньої Європи. Зроблено аналіз головних причин і засад прискореного розвитку української Галичини, коли український національний рух зумів створити якісні форми зростання. Оцінено історичну вагу ідеологічної переорієнтації українського руху з лівих, соціал-демократичних принципів на праві, національно-демократичні принципи. Зроблено висновки про глобальне значення утворення «Галицького П'ємонту», який став фактором в масштабах всієї Середньо-Східної Європи.

Ключові слова: Культура, Галичина, Середня Європа, галицькі партії, ідеології, преса, стрілецтво.

I

Формування «галицького ядра» в українській культурі

Особливістю української історії і культури є бінарність розвитку їхніх основних векторів: західного і східного. Так історично склалося, що український етнос, а потім і нація, були розділені невидимою

лінією ментальних, духовно-релігійних, соціальних і культурних відмінностей, які формувалися й нагромаджувалися протягом століть і отримали згодом два відмінні цивілізаційні тяжіння. Епіцентром східного розростання українського протоетносу, ще від перших століть н.е., було Середнє Подніпров'я, а епіцентром західного век-

Собор Св. Юра у XVIII ст.
Літографія.

Jarmark
POD
ŚWIĘTYM JERZYŃM
WE LWOWIE

Jahrmarkt
BEI
ST. GEORG
IN LEMBERG

тору – зона Північно-Східних Карпат. Саме у цих двох географічних просторах сформувалися, очевидно, й етнічні ознаки українства як синтезу нових, що накочувалися, етнічних хвиль слов'ян, які поступово асимілювали етнічні масиви ірано-скіфів у Подніпров'ї і венето-кельтів у Карпатському регіоні. Ці основи ще в доісторичні часи визначили психо-антропологічні особливості двох частин України. Відтак у них завжди відчувалися інакші емоційні хвилі соціального розвитку, відмінні образно-стильові тенденції у мистецтві, своєрідні типи мислення й поведінки. Фі-

лософ Микола Шлемкевич визначив їх як «емоційно-бароковий» у наддніпрянців і «раціонально-готичний» у галичан. Архетипами постатями їх були, відповідно, Богдан Хмельницький і Петро Сагайдачний, Тарас Шевченко й Іван Франко [22, с. 30-62]. У діяльності цих визначних українців увиразнилися ментальні якості двох великих частин України: посилена емоційність, ірраціональність, значна хаотичність природи й романтичне візіонерство у Хмельницького та Шевченка і прагматичність, раціональність, вираженість поведінки й загальна продуманість суспіль-

ної та культурної праці у П. Сагайдачного-Конашевича й І. Франка.

Особливістю макрорегіону Західної України, який простягається географічно від долини ріки Прип'ять на півночі й до верхів'їв рік Тиса й Прут на півдні, від Сяну на заході й до Збруча та Горині на сході, є «надламаність» його протетнічної основи, основи, яка насправді в минулому була набагато більшою і сягала значно далі на захід (Надсяння, Лемківщина), на північний захід (Холмщина, Підляшшя), на південний захід (Пряшівщина в Словаччині, Південна Буковина, Мараморощина в нинішній Румунії). Однак так історично склалося, що ці великі, на сотні кілометрів квадратних, етнічні українські землі були втрачені. Таким чином, велетенська заглибина українського етносу в простір Середньої Європи, яка в цивілізаційно-ментальному плані великою мірою сформувала українську душу, зникла. Її присутність нині виявляється в українській національній свідомості й культурі лише фрагментарно, у вигляді ірраціональних імпульсів, які йдуть від наших давніх культурних традицій.

Отже, простір Західної України включає в себе чотири політико-культурні регіони: Волинь, Галичину, Буковину й Закарпаття (Підкарпаття). Через відомі історичні обставини кожен з цих регіонів відіграв більшу чи меншу роль в ідейно-культурній та цивілізаційній розбудові України. Наприклад, у XIV – XVII ст. визначною була

роль Волині, яка згодом, у 2-й пол. XVIII – XIX ст., об'єктивно занепала, перетворившись у «глухий закут» спочатку Речі Посполитої, а потім Російської імперії. Трагічною була історична доля Закарпаття через тисячолітню угорську домінанту, яке змогло пробудитися до динамічного національного життя лише у 1930-і рр. На кінець XIX ст. склалося так, що лише в Галичині виникли й були ефективно зміцнені основні складові національно-культурного активізму, що перетворило цей край на лідера західноукраїнського макрорегіону: тут сформувалася доволі чисельна нова національна еліта (патріотична світська інтелігенція), розвинулася місія національної церкви (Української Греко-Католицької Церкви), визрів великий урбаністичний центр (Львів), який став головною передумовою для модернізаційних процесів в українському суспільстві; тут виникли політичні й культурні організації і структури (різноманітна й жвава преса, «Просвіта», Наукове товариство ім. Шевченка, «Рідна школа», масові політичні партії, фінансово-господарські організації, стрілецький рух, молодіжні організації «Сокіл», «Пласт», «Луг» та ін.), які сумарно забезпечили динамічні процеси з формування модерної української нації і її культури. Тому поступово в останній чверті XIX ст. Галичина стає *своєрідним духовно-суспільним ядром* для цілої Західної України аж до 1945 року, до часу нової катастрофи в українському національному бутті.

Іван Франко так осмислив цей процес народження нової вітальності в українстві у своїй знаменитій студії «З остатніх десятиліть XIX в.»: «Історія не знає скоків, не дає нікому дарунків. Кожний крок у ній – то результат важкої праці, жертв і змагань. Навіть те, що посторонні можуть вважати застоєм або регресом, також результат боротьби й певного зрівноваження сил. Коли наша нація перебула сю важку добу і піднялася з тодішнього пригноблення; коли ті великі прірви, які тоді розтворилися серед нашої нації – між простим народом і інтелігенцією, з одного, між Україною і Галичиною, з другого боку, – таки не пожерли нашої сили і зачали хоч потрохи промощуватися і вирівнюватися, то й се не дісталось нам задармо. В остатнім двадцятилітті XIX віку на підмогу, а почасти на зміну давнішим діячам, вийшла нова генерація робітників і вкинула в ту прірву велику працю, велику силу горячого запалу і твердої віри в будучину нашої нації. Ся генерація звіяла бурю в нашім національнім житті та рівночасно прочистила повітря, проложила не в однім напрямі нові стежки. Вона розбудила пристрасті там, де вперед була байдужість і рутина, оживила пульс народного життя. Се був той запас свіжих сил, який віднайшла в собі наша нація в хвилі тяжкого пригноблення. Я називаю ту генерацію, тих людей, що своєю працею збудувати той замітний ступінь, який визначається у нас між роком 1880 і 1900,

молодою Україною» [19, с.476]. Хоча І.Франко говорив тут про загальний національний рух, все ж він акцентував на галицькому процесі, оскільки саме в Галичині були створені основні організаційні форми культурного піднесення, які забезпечили для всієї України успішні кроки до модернізації її суспільства, до державництва у 1-й половині XX ст.

Далі серед галичан він виділив як подвижників імена таких діячів: Володимира Навроцького, о. Степана Качалу, Юліана Романчука, Івана Белея, Василя Левицького (Лукича), Михайла Павлика, Остапа Терлецького, Євгена Желехівського, о. Омеляна Огоновського, Василя Щурата, Осипа Маковея, Михайла Яцківа, Василя Стефаніка, Марка Черемшину, Григорія Цеглинського, Андрія Чайковського, Тимофія Бордуляка, Богдана Лепкого, Леся Мартовича, В'ячеслава Будзиновського, Антона Крушельницького. Саме це покоління принесло в національний рух сумлінність праці, інтелектуальну вигостреність, наукову систематичність, моральну наполегливість і бойовитість, широту культурних візій, мистецьку витонченість і смак у літературній творчості, громадянську дисциплінованість і політичну наступальність. Саме з цим поколінням, в епіцентрі якого перебувала колосальна постать самого І.Франка, був пов'язаний перехід від глухої оборони, в якій стагнував український рух в Галичині впродовж 1810 – 1870-х

Я.Яворський. Жовква (XIX ст.)

років, до щоденної наступальності супроти поляків і творчого урізноманітнення та вдосконалення в культурі, чим він зажив від 1880-х років.

Головними трибунами й помостами цього суспільно-культурного переходу й трансформації галичан в ядро модерної української нації спочатку, в останній чверті XIX ст., були газети «Батьківщина» і «Діло», журнали «Світ», «Зоря», «Народ», «Життя і слово» та епохальний «Літературно-науковий вістник». І. Франко зафіксував на початку XX ст. масовість галицький пресових видань, коли в середньому популярні газети сягали 5 тис. екземплярів, а «Літературно-науковий вістник» від 8-и до 10-ти тисяч [19, с. 522]. Він малював ось таку картину культурного поступу: «Заснована у 1898 р. Русько-українська видавнича спілка опублікувала досі 40 томів белетристики,

переважно оригінальної, розпочала видання повного перекладу Шекспіра з поясненнями, публікує серію наукових праць і дрібніших брошур, доступних для широкого загалу, і, незважаючи на значну кількість тих публікацій, знаходить можливість вести діло без страху перед стагнацією. Український письменник при таких обставинах може мати надію, що аби тільки його твори мали дійсну вартість, то певно будуть опубліковані і здобудуть йому в недалекій будувщині, а почасти й тепер, крім признання, ще й деякий матеріальний дохід. Стежка для молодих сил протерта, конкуренція улегшена» [19, с. 522].

У період з 1900-го до 1914-го року український рух в Галичині тільки зміцнився: розвинулися політичні партії, серед яких задомінувала Національно-демократична партія, яка мала чітку національну програму й розгалужену мережу

впливів; щораз різноманітнішою і впливовішою ставала українська галицька преса, серед якої виділялися такі якісні видання, як нові часописи «Будучність», «Неділя», «Руслан»; сформувалася яскрава літературна течія українського модернізму (творчість В. Стефаніка, М. Черемшини, В. Щурата, М. Яцківа, П. Карманського, В. Пачовського, С. Чарнецького, Б. Лепкого). Кожен рік у цей період приносив якісь успіхи й український рух ставав щораз масовішим і бойовитішим. Апогеєм цього процесу можна вважати виникнення стрілецької ідеології, яка включала в себе не тільки мілітарну складову, а й *культурологічну програму осмислення середньоевропейських цивілізаційних основ Галичини, творення урбаністичної свідомості нового українства, виховання переможницької і здобувальної вітальності серед молоді*. Головною трибуною цієї ідеології став у 1913–1917 роках львівський журнал «Шляхи» (редакторами у різний час були Ростислав Заклинський, Юліан Охримович, Микола Голубець, Федь Федорців).

Об'єктивно подібних процесів не було у цей час ні в Закарпатті, ні на Волині, які перебували у домодерному, патріархально-рустичальному стані етнічного розвитку, лише Буковина наполегливо наздоганяла Галичину, в т.ч. завдяки надзвичайно ефективній діяльності галичан, які переселилися були на певний час до Чернівців і відіграли там визначну роль як

культурники й організатори національної справи: Костя Горбалья, Степана Смаль-Стоцького, Осипа Маковея, Мирона Кордуби, Зенона Кузелі та ін.

Революційні процеси 1914 – 1920 років відчутно трансформували українське буття і багато що змінили в суспільно-культурному становищі західноукраїнських регіонів. Галичина в міжвоєнний період (1920–1939 рр.) зберігала лідерство, навіть більше: галицький літературний процес у 1930-і роки виявився провідним у всеукраїнському масштабі, коли через большевицький антиукраїнський терор занепали недавні два великі літературні центри – Харків і Київ, – саме Львів перетворився на нову «літературну столицю» України. Про це засвідчили яскраві імена галицьких літераторів: Осипа Туряньського, Катрі Гриневиц, Юліана Опільського, Григора Лужницького, Василя Софроніва-Левицького, Василя Бобинського, Олесья Бабія, Богдана Кравціва, Святослава Гординського, Ірини Вільде, Івана Керницького, Вадима Лесича (Кіршака), Дарії Віконської, Марії Струтинської, Богдана Нижанківського; співучасниками галицького літпроцесу (тобто активно друкувалися в галицькій пресі) були такі значущі письменники еміграції, як Євген Маланюк, Юрій Липа, Галина Журба, Наталена Королева, Юрій Косач, Олена Теліга, Улас Самчук, Олег Ольжич. Тут сформувалися надзвичайно фахові й продуктивні літературні критики: Ми-

хайло Рудницький, Остап Грицай, Гавриїл Костельник, Микола Гнатишак, Теофіль Коструба, Дмитро Козій, Лука Луців, які великою мірою змінили інтелектуально-ціннісний ландшафт української літератури. У Львові виходили оригінальні й впливові літературні журнали: «Літературно-науковий вістник», «Світ», «Поступ», «Дзвони», «Назустріч», «Нова хата», «Дажбог», «Обрії», «Напередодні» та ін., вони забезпечували ви-

сокий рівень та інтенсивність різноманітних наукових та літературно-критичних публікацій, жваві літературні дискусії в пресі та в культурному просторі.

Вільний літературний процес в Галичині був зупинений советської окупацією 1939 року. Це, правда, тривало недовго, бо вже у 1942 році в нових історичних умовах німецької окупації тут відновилося відносно вільне літературне життя. Нова влада мало втручалася в культуру, вважаючи, що їй досить політичного панування. Про це доволі повно написано у відомих книгах Остап Тарнавського [17] та Миколи Ільницького [9]. Вони пояснюють, що літературне життя в

Галичині було доволі активним і цікавим навіть в умовах війни. У 1942 р. організувалася нова Спілка українських письменників (СУП) на чолі з Василем Пачовським, до якої увійшли десятки авторів. Тут здійснювалися оригінальну книжкові видання, тривало театральне й мистецьке життя, розвивалася висока літературна критика, насамперед на сторінках таких якісних часописів, як краківські видання «Наші дні» та «Ілюстровані вісті». Тому можна продовжити тривалість цілісної, вільної й продуктивної західноукраїнської літератури й культури до 1945 року – миті, коли остаточно, з повторною тотальною і надзвичайно руйнів-

ною советської окупацією Галичини, розвіялися сподівання на нормальне національне життя українства, коли надовго українська література опинилася під пресом російського тоталітаризму.

II

Проблема цивілізаційної самобутності Галичини

Витворення культурної самобутності Галичини розпочалося після 1772 р., коли внаслідок першого поділу Речі Посполитої всі галицькі терени і Південна Волинь, а в 1775 р. і Буковина, перейшли під владу Австрійської імперії (Закарпаття перебувало там ще від початку XVIII ст.). Саме австрійський цивілізаційний вплив спричинив кардинальні зміни в суспільно-політичному, культурному, конфесійному, інтелектуальному бутті західного українства, і найбільше галичан, відчутно змінивши їхню ментальність. Якісна машина австрійської державної бюрократії, просвітницькі ідеї, церковні реформи, налагодження системи освіти, в т. ч. університетської (створення у Відні з наказу королеви Марії-Терезії Генеральної греко-католицької духовної семінарії, т. зв. Барбареуму, у 1774 р., де згодом отримали якісну освіту тисячі галицьких священників, відкриття Львівського університету у 1784 р.), передові для свого часу реформи соціальні, політичні, правові, аграрні тощо – усе це вперше настільки всеохопно й глибоко виводило велику части-

ну українського народу із візантійського цивілізаційного кола і вводило його у світ Середньої Європи, що поступово народжувалася *нова галицька ментальність, побудована на цьому середньоевропейському ґрунті*. Відтепер перед галичанами поставали моделі інтенсивного розвитку середньоевропейських народів (чехів, словаків, хорватів, сербів, угорців, румунів) під переможним тиском Західної Європи, вони відкривали могутню, тоді в багатьох аспектах передову в Європі, німецьку культуру, яка розворушувала в галицькому мисленні широкі обрії сподівань та уявлень.

Щоб пояснити, яким важливим і рятівним був для Галичини перехід під австрійське управління, наведемо оцінку знаного історика попереднього, польського, періоду галицької історії: «Стан, в якому отримала Галичину австрійська бюрократія в 1772 р., підводить підсумки польського управління, польської культурної роботи в цьому краї. Австрія отримала край страшенно бідним і відсталим. Торгівля й ремесла були в занепаді; міста заповнювали напівголодні євреї; селянство було забите, придушене, розорене; тубільний елемент представляло напів грамотне духовенство, польський – свавільна, малокультурна шляхта. Століття подальшого панування поляків у краї увінчалось тим станом, у якому бачимо Східну Галичину тепер. Край найзапущеніший, найбідніший, найтемніший в усій Західній Європі; край без торгівлі, без

промисловості, цілком пасивний у своєму балансі; край, де голодний тиф є звичайнісіньким і постійним гостем; край, у якому денний заробіток дорослого робітника коливається між 15 і 20 крейцарів (12-15 копійок) ...край, який за кількістю неписьменних є справжньою чорною плямою на карті Європи; край, прославлений сваволею своєї адміністрації й нечуваними «розбоями» підчас виборів, здійснених вправною рукою тієї ж адміністрації – одним словом, ославлений край злиднів, епідемій і безправності...» [6, с. 489]. Як відомо, поняття «галицька бідність» стало в польській свідомості й історичній науці крилатим, воно означало ту прірву, в якій опинилася Галичина на початок ХІХ ст.

Глибші причини галицької цивілізаційної самотності були закорінені в середньовічних історичних, релігійних та культурних традиціях краю, коли він творив собою ядро Галицького князівства. І це більше інтуїтивно, аніж свідомо, відчули самі галичани. Тому першими кроками тих небагатьох освічених галицьких священників самого кінця ХVІІІ ст. були спроби налагодження системного вивчення тієї церковнослов'янської за мовою писемної традиції і культури, які ще зберігалися в «духовних закамарках» краю – в монастирях Унійної Церкви. Починається робота з републікації стародруків і писемних джерел, чим займається заснований австрійською владою у 1788 р. Ставропігійський інсти-

тут, який постав на основі Львівського Успенського (Ставропігійського) братства, на той час занепалого. Саме в ньому гуртуються перші галицькі свідомі інтелектуали, які розгортають джерелознавчу працю і цим витворюють основи для нової національної ідеології, ідеології, яка має глибокі історичні корені – в Середньовіччі. Через посередню місію Барбареуму до галицьких русинів приходять ідеї слов'янського відродження, які ще чіткіше поставили перед ними *ідею нації й національної культури*. Відтак, поки що кволо, галичани починають усвідомлювати, що їхньою місією є створення в просторі українського етносу нового ідейного й цивілізаційного ядра. У них формується відчуття *провідництва, відповідальності* за долю всієї нації, оскільки вони розуміють, що решта українських земель перебуває в несприятливих суспільно-культурних умовах, не має власної інтелектуальності, що в них не відбуваються націєтворчі процеси.

Хоча тоді програма національно-культурного піднесення серед галичан є вельми туманною, несміливою, провінційною, але реально вони кладуть перші «камелі» в підмурівок української науки: відкриття у Львові 1787 р. австрійською владою *Studium Ruthenum* (офіційна назва: Провізоричний науковий інститут в руській мові), який проіснував до 1809 р., створює умови для становлення свідомої інтелектуальності серед священництва і розвитку церковно-теологічної

LWÓW. Kościół św. Elżbiety.
LEMBERG. St. Elisabeth-Kirche.

Львів. Поч. XX ст.
Костел Св. Ельжбети

літератури староруською мовою. У 1791 р. о. Модест Гриневецький (1756 – 1823), викладач *Studium Ruthenum* і потім ректор Львівського університету, пише свою «Догматику» цією мовою й відкриває простір до ідейно-естетичного виокремлення русинської/української лінії серед польського культурного моря.

Відтоді в Україні увиразнюється існування двох визначальних енергетичних цивілізаційних центрів: *наддніпрянського* та *галиць-*

кого. Якщо в першому ідейною домінантою є відродження козацької традиції і її носіями стають нащадки козацької старшин (докладніше див. про це в книзі Сергія Плохія [16]), то в Галичині цією домінантою стає ідея про відродження традиції Галицького князівства як першої української держави. Наслідком цього стає стратегічна перевага галицького проєкту національного відродження в тому сенсі, що він апелював передусім до ідеї державності, а не тільки до культурно-етнографічної автономії, як це було на Наддніпрянщині. Хоча носії української ідейної ідентичності в Наддніпрянщині вирізнялися своїм шляхетним походженням, кращою освітою, яскравішою на-

ціональною свідомістю (див. про це в книзі Олександра Оглоблина «Люди старої України [14]), проте вони фатально були перейняті ментальним комплексом малоросійства, тобто психологічної та духово-культурної прив'язаності до єдиного православного світу, який тоді творила собою Російська імперія. Відтак в свідомості наддніпрянських культурників та ідеологів первинного українського націоналізму міцно засіла ідея автономії України як нібито органічної ча-

стини російського православного світу (про ідеологію малоросійства див. докладніше у книжці Зенона Когута «Коріння ідентичності» [10]). Ця малоросійська свідомість постійно послаблювала український рух, відводила від нього сотні й тисячі потенційних талантів, плекала візію про спільну культуру східнослов'янських народів і єдність православного світу. Натомість в Галичині, хоча й на значно гіршій суспільній основі, в якій не було власної аристократії, відчувалася велика соціальна бідність, ідеологія національного відродження могла утверджуватися як державницька й була пройнята духом національної окремішності.

Відповідно до викладеного, сьогодні вартує переглянути наше розуміння джерел національного відродження й змінити однобічне акцентування на цілковитій перевазі наддніпрянського центру в націєтворчих процесах. Тут треба усвідомити й інше: існування цивілізаційних паралелей в українській національній свідомості, починаючи від цієї пори. Адже саме від кінця XVIII в Україні постійно відчувається щораз інтенсивніше *переплетення* східних (візантійських) та західних (середньоевропейських) цивілізаційних впливів. До свого великого поєднання йдуть два одночасні культуротворчі процеси: *національного виокремлення із всеросійської етноцивілізаційної товщі на Наддніпрянщині й увиразнення національної ідентичності через*

засвоєння середньоевропейських культурних моделей на Галичині. Відтак культурософське, естетичне та історико-літературне осмислення та з'ясування теоретичних основ ідейно-естетичних концептів «Сходу» і «Заходу» в українській національній свідомості є до сьогодні відкритою проблемою нашої науки. Україна від давнини опинилася на перетині цивілізаційних впливів і два ядра українства – Наддніпрянщина й Галичина – відіграли в цьому визначну роль.

Тут треба коротко пояснити головні засади й напрямки міжцивілізаційного діалогу в Україні, який започаткувався ще в ранньому Середньовіччі, принаймні від XII ст. Традиційно Україну і її культуру в історіософських, культурологічних працях визначають як *межові*, такі, що ніби розходяться на просхідні та прозахідні внутрішні суспільно-ментальні та культурно-мистецькі тенденції. І це, справді, так. Від початку своєї історії, раннє Середньовіччя, Україна зазнавала потужних впливів Сходу і Заходу у традиційних поняттях, тобто з боку орієнтальних цивілізацій іраномовних кочівників (скіфів і сарматів), арабського світу (через Кавказ), тюркської цивілізації (Хозарія, половці, Золота орда). Водночас в Україну накочувалися хвилі окцидентальних впливів: вага римського світу, прояви давньої кельтської культури, яка великою мірою формувала слов'янство, потім впливи готів і скандинавів-варягів, роль

генуезьких колоній в Причорномор'ї тощо. Це зіткнення на наших теренах Орієнту й Окциденту призвело до витворення складної, контроверсійної психології українства, яке ментально й духовно все-таки не визріло у певну *міцну цілісність*, щоб виражати собою яскраву національну індивідуальність. Українська людина є занадто роздвоєною, розвіяною у своєму етнічному просторі, «бароковою» (Євген Маланюк), що, на думку того ж Маланюка, спричиняє її слабку державотворчу інтенціональність. По-орієнтальному українець схильний *замикатися* від Історії, творити свою *інтимну візію* самоствердження, надіятися на виживання через *анархію, постійну втечу від відповідальності*. Це отримало своє вираження і в загальному хаосі князівських міжусобиць пізнього періоду Русі-України, і в стихійності козацького руху з його славною отаманщиною, і в загальній слабкості громадянської свідомості та організованості українства в нову добу, в час творення УНР і ЗУНР.

Архетипною постаттю такої історичної поведінки є Григорій Сковорода (думка Юрія Липи, ескізно висловлена в його есе з книги «Бій за українську літературу», 1935 р. [11]). Не випадково ж цьому загалом не дуже яскравому авторові в українській свідомості й культурі присвячено стільки місця: це вияв підсвідомого вшанування того, що сидить в глибинах української душі – *морального ідеалу втечі від*

світу, самозамикання в приватно-му, заглиблення в мрійництво, ілюзію та політичну пасивність.

Українській натурі фатально бракує головних принципів західної цивілізації: *індивідуалізму, ієрархічності, ідеалізму, громадянського динамізму*. На політичному рівні це виявляється в розбалансованості українського соціуму, відсутності завойовницького інстинкту, соціальної дисципліни тощо. Західні «фавстівський дух» і «полум'яна готика» (поняття німецького культуролога Освальда Шпенглера), які прокинулися в Європі десь бізько 1000-го року й визначили героїчний настрій західної цивілізації і культури на багато віків, все-таки пройняли значною мірою Середню Європу, тобто простір між Альпами і Чорним морем, між Балтикою і Балканами. Вже в XI–XII ст. передусім через Галицьке князівство і його геополітичні контакти, в Україну починають проникати середньоевропейські віяння, зокрема приходять багато католицьких місіонерів. Як спостеріг Михайло Возняк, у Русі-Україні загалом немає настороженості та підозрливості до католицтва в XII ст., тобто відразу після розколу в Церкві [4, с. 88-92]. З кожним наступним століттям такі прозахідні настрої лише наростають.

Нагадаємо, що в добу високого Середньовіччя відбувається становлення західної цивілізації, ментальності і культури. Тож новий західноєвропейець, духовною

столицею якого залишається старий Рим, формується як людина раціоналістична, вільна, підприємлива, героїчна, лицарська, з шляхетською етикою, великою мірою аскетична, із широким візіонерством, екстравертна, яка постійно намагається перетворити, вдосконалити зовнішній світ. Звідси – розвиток західного мореплавства, захоплено динамічного мистецтва готики, суворий і методичний розвиток католицької теології, мережі університетів, які породжують велику шану до знань і книг, готують нові інтелектуальні еліти, що невдовзі здійснять дива Ренесансу, приготують вибух точних і природничих наук, особливо від XVII ст. Від 1500 року з кожним століттям перевага Західної цивілізації над всім Орієнтом стає щораз очевиднішою.

Від IX ст., коли Україна-Русь вийшла на світову історичну арену, її першим «Сходом» стала Візантія з усіма її цивілізаційними та культурними ознаками. Падіння Русі-України в 1240 р. через навалу монголів і подальший перехід більшої частини українських земель під владу Литви зупинив це домінування візантійства. Саме Велике князівство Литовське стало тим колосальним важелем цивілізаційного значення, який повертає Україну обличчям до Окциденту, передусім до Середньої Європи. Тоді в українській культурний простір приходять віяння Ренесансу, університетська освіта, впливи католицтва. Найбільше це

відчувається в Галичині, яка від кінця XIV ст. перебуває в складі Польського королівства, де в XVI ст. народжується перша українська латиномовна художня література, яка розвиває індивідуалізм у протонаціональній свідомості. Це кладе відчутний відбиток на галицьку ментальність.

Від XV ст., після падіння Константинополя у 1453 р. під навалю турків, Московське царство почало вперто й упевнено перебирати на себе історичну роль Візантійської імперії. Тут значною мірою акумулювалися писемні традиції православ'я, почала міцніти Церква духовна основа московської протонації. Так, Московія стала для України і української культури тим «другим Сходом», з яким їй довелося вести довгий і періодами дуже драматичний діалог. У XVI ст. внаслідок Люблінської унії та створення об'єднаної Речі Посполитої Волинь, Поділля та Київщина перейшли в пряме підпорядкування Польській короні. Це викликало національне обурення і піднесення в українстві. Як ідейну альтернативу до польського католицтва лідери українського церковного руху – Стефан Зизаній, Юрій Рогатинець, Єлисей Плетенецький, Ісая Копинський, Захарія Копистенський, Йов Борецький, Петро Могила – виставляють *ортодоксальне православ'я*. Так, в запалі міжетнічної боротьби вони мимоволі знову обертають Україну обличчям до Орієнту, до тієї «Візантії», яку нібито вже пододало нове українство,

Русинська людність Австро-Угорщини.
Карта. Берлін. 1882 р.

перейняте ренесансними спорадичними настроями в добу Великого князівства Литовського. Ця ортодоксально-православна еліта посилено працює над пізнанням своїх духовних глибин, візантійської богословської мудрості та писемності. В Україні з'являється певний культ грецької мови, грецьких словесних образів та літературних особливостей. Відтак зароджується ідея єдності православного світу як якоїсь альтернативи латинському Окцидентові.

Водночас з'являється ідея Берестейської Унії 1596 р. як спроба примирити два ворожі табори в то-

дішньому українстві: прозахідний і ортодоксально-православний. Це була форма глобального компромісу, який би міг гармонізувати український світ. Однак емоції взяли верх і буря нетерпимості заволоділа українським суспільством: український люд в більшості відкинув цю ідею як нібито «зраду» православної традиції. Відтак Хмельниччина з її надзвичайним динамізмом та воїнським завзяттям руйнує українську стабільність на десятиліття. Настає довгий період хаосу й загальної невизначеності, який максимально драматизує козацьке отаманство як вияв дав-

ньої натури українського анархізму. Символами цієї отаманщини стають ганебні постаті гетьманів Брюховецького і Многогрішного, Тетері й Суховія, Самойловича і Скоропадського.

Проте в цей час, XVI – XVII ст., Україна кардинально й назавжди змінюється: у її суспільній товщі зароджується відчуття й візія якісно іншого громадянського та культурного життя, візія унікальності цивілізації і ментальності Середньої Європи як специфічного геокультурного континууму. Символами цього устремління української еліти стають імена Юрія Немирича та Івана Виговського, Івана Богуна та Петра Дорошенка, Івана Мазепи й Пилипа Орлика. Тому боротьба за Україну, проти цих визначних постатей і їхніх ідейних заповідей, для Московії, яка приходить сюди відразу по Хмельниччині, стає такою тяжкою, кривавою і драматичною, з постійними відступами, втратами і катастрофами. Занурившись у стихію візантійсько-східного православ'я, український народ все-таки в глибині своїй змінився, поволі стаючи середньоевропейським народом (через потужні культурні впливи польського світу) і він довго опирався наступові типово східної деспотії, якою була тоді Московія.

У XVIII ст. тривало майже постійне занепадання і українського народу, й української культури, яка ставала щораз більше провінційною та невиразною. Паралельно тривало протистояння між впли-

вами польської та по-новому оздобої московської культур на теренах України. Від першої чверті XVIII ст. Польська держава занепадала, наближаючись до трагічних для неї поділів Речі Посполитої у 1772 р. Тож заволодіння Росією всім Правобережжям України, Поділлям і Волиню означало повну перевагу нового візантійства в Україні. Розпочався повсюдний і брутальний процес нищення всього католицького, уніатського, західного на її теренах. Цей процес завершився у 1839 р., коли Унійна Церква була заборонена цілковито в межах Російської імперії, а культурні впливи поляків знищені докорінно через ліквідацію мережі польських навчальних закладів. Єдиним українським етнічним простором (якщо не брати до уваги Закарпаття, яке перебувало в плачевному стані суспільно-культурної стагнації), в якому зберігалися західні культурні впливи й навіть починали своє нове розростання, була Галичина. Від неї відтепер почала залежати доля всієї України.

III Галицький культурний і націєтворчий спурт на межі XIX – XX століть

Приблизно від 1895 року, який можна вважати роком переломним в Галичині в кількох вимірах, в галицькому суспільстві починаються якісні трансформації, які виводять цей регіон на рівень правдивого «П'ємонту» для Украї-

ни, перетворюють його на продуктивне інтелектуально-культурне середовище народження нових ідей, які великою мірою сьогодні залишаються до кінця непізнаними, непротракованим й ефективно незасвоєними. Назвемо головні фактори цієї глибинної трансформації краю. Передусім на середину 1890-х рр. припадає момент цілковитої переваги й перемоги національно-демократичної ідеї в політичній сфері Галичини, яку виражав табір галицьких народців. У попередню добу, 1850 – 1880-і рр., в краю домінували спочатку москвофіли, які провадили політику національної нівеляції та ідейної дезорієнтації українства, культурної ретроградності та реакції, і цим заводили галицьке суспільство в глухий кут провінційності та відсталості. Потім, від кінця 1870-х рр., ідейним лідерами в краю стали соціалісти-радикали на чолі з Іваном Франком та Михайлом Павликом, підштовхувані інтелектуальними впливами надзвичайно творчого та активного політичного емігранта Михайла Драгоманова (1841 – 1895), який проживав у Європі. Успіхи соціалістів загрожували тим, що вони вводили надто сильні космополітичні ідейні імпульси в галицьке суспільство і це могло загально ослабити український національний табір в Галичині, завадити, власне, перетворенню краю на «Український П'ємонт». Хоча галицькі соціалісти, передусім завдяки потужному талантові Івана Франка, зробили

для галицької української культури надзвичайно багато (засвоїли та розвинули естетику літературного реалізму і натуралізму, відкрили широку програму окциденталізації національної свідомості через перекладацтво, принесли філософські ідеї позитивізму, розвинули інтелектуальну публіцистику, якісну науку, соціологію, літературну критику тощо), їхній соціальний утилітаризм, практицизм, філософський прогресизм суттєво підривали основи національного традиціоналізму та героїзму, що об'єктивно могло послабити національну ідентичність в Галичині.

Натомість від середини 1890-х років намітилася потужна тенденція до переваги національно-демократичних ідей та вартощів у галицькій свідомості, зумовлена тим, що галицькі народовці на той час продемонстрували велику політичну й громадянську наполегливість, конкретну програму національного освідомлення селянства, розгорнули ефективну культурницьку діяльність через «Просвіту», «Рідну школу» та НТШ, видавали масштабний і по-європейськи літературно-науковий журнал «Зоря» (1880 – 1897), який створив епоху в сфері культурної та громадянської консолідації українства Галичини й Наддніпрянщини (на його сторінках регулярно друкувалися всі найталановитіші автори-наддніпрянці). Тоді найбільший талант Галичини – Іван Франко – почав відверто зближуватися із народовським та-

бором (цей процес започаткувався ще у 1882 р.), а після смерті М. Драгоманова у 1895 р. перейшов до відкритої критики соціалістичних ідей (статті «До історії соціалізму», «Соціалізм і соціал-демократизм», навіть робив висновки про злочинну сутність матеріалістичного та прогресистського мислення загалом, оцінював соціалістичний рух як деструктивний та провокаторський. Сам І. Франко спочатку схилився до поміркованої версії соціалізму, організував видання двох якісних журналів – «Народ» (1890 – 1895; головним редактором був М. Павлик) і «Життя і слово» (1894 – 1897), які свою проблематику органічно переростали в національно-демократичну платформу. Це відчутно консолідувало галицьке суспільство в національному плані. До 1895 р. вичерпала себе політика «нової ери», яку вели провідні народовці (Юліян Романчук, Олександр Барвінський, Анатоль Вахнянин та ін.) щодо поляків в аспекті порозуміння і співпраці. Виявилось, що національні пріоритети все-таки залишилися для поляків важливішими й практичнішими, аніж стратегія на досягнення «суспільної гармонії в краю» і «спільного протистояння австрійській бюрократії». Українські лідери зрозуміли, що завзята боротьба за повноцінні національні права українства в Галичині лише починається, що польське суспільство міцно тримається передусім своїх етнічних принципів і традицій, тому й укра-

їнцям треба напружувати свої зусилля й готуватися до тривалої боротьби.

На початку 1890-х рр. на сторінках газети «Буковини» розгорілася велика ідейна та культурософська дискусія між Михайлом Драгомановим, представником соціалістичного табору, його головним ідеологом, і Борисом Грінченком (Вартовим, Чайченком), молодим інтелектуальним лідером національного табору. М. Драгоманов посилав «Листи на Наддніпрянську Україну», а Б. Грінченко відповідав у «Листах із Наддніпрянської України». В епіцентрі дискусії виявилася проблема пріоритетності загальногромадянських чи національних принципів в історії і перспективі розвитку суспільства. Ця дискусія не тільки оживила насамперед галицьку інтелігенцію, а й показала серйозні прорахунки і промахи в тактиці й стратегії соціалістичного (радикального) табору, який так успішно розвивався в Галичині від 1876 р. і який, як виявилось, пропонуючи програму соціального прогресу, недостатньо мобілізував українське суспільство в національному плані. Фактично переможцем у дискусії, попри колосальну логіко-аргументаційну платформу М. Драгоманова, вийшов Б. Грінченко, який став живим прикладом новочасного національного культурного героя для молодого покоління.

Невдовзі, у 1896–1897 роках, на сторінках журналу «Життя і слово» відбулася полеміка подібного змі-

сту, хоч і не така масштабна, між Іваном Франком і Лесею Українкою [5]. І знову гостро обговорювалася проблема: чи українці передусім мають бути соціалістами, чи патріотами? Власне, ця полеміка виявила, що великий моральний та інтелектуальний провідник українського лівого руху, І.Франко, міцно стає на національні рейки і світоглядно еволюціонує вправо.

У 1890-і роки відбувається широка трансформація галицької національної еліти: поступово з лона священства, яке абсолютно домінувало як єдина культурна верства в галицькому суспільстві, виходить нова світська інтелігенція, яка очолює національний рух. У статистичних підрахунках історика Надії Мисак це виглядало так: протягом 1890 – 1914 років частка інтелігентів селянського походження зростає від 14% до 44, 5%, натомість частка священицької інтелігенції зменшилась від 36,6% до 18,3%. «Найчисельнішими фаховими групами серед української світської інтелігенції були працівники освіти (насамперед народні вчителі), правники, представники творчих професій і журналісти, службовці ... за кількістю українська світська інтелігенція в Галичині зрівнялась з духівництвом і становила 2-3 тис. осіб. Одночасно в ідеології національного руху проходило осмислення ролі інтелігенції, були сформовані вимоги до освіченого українця, який мусив працювати для рідного народу, бути суспільно активним і дбати про пробуджен-

ня національної свідомості серед ширших верств» [12, с. 336].

Про цей період становлення модерної української нації в спеціальній студії «Українська інтелігенція в Габсбурзькій імперії» Святослав Пахолків узагальнив так: «Період українського національного руху в Галичині від початку 90-х років XIX ст. і до Першої світової війни називають *ерою адвокатів*. Керівництво національним рухом перебрала на себе велика група молодих юристів. Більшість з них вже накопичили професійний досвід у судах та адвокатських практиках. Студентами всі вони були народовцями й мріяли про духовне пробудження свого народу... Їхні ідеалістичні уявлення мусили змінитися, вони усвідомили, що принести користь селянам, дбаючи лише про мову та національну культуру, неможливо. Національний рух лише тоді буде сприйнятий масами, коли займеться розв'язанням конкретних проблем» [15, с. 342]. У цьому узагальненні історик спирається на знамениті спогади одного з лідерів тодішнього галицького відродження Євгена Олесницького «Сторінки з мого життя» і на «Історію українського кооперативного руху» Іллі Витановича. До слова, саме Євген Олесницький став прототипом головного героя етапного роману Івана Франка «Перехресні стежки» (1900), в якому виведено вельми колоритний і показовий образ молодого адвоката – захисника народних інтересів – Євгена Рафаловича (Див про це в студії: [1]).

Тернопіль. Площа Я.Собеського.
Поштівка. Поч. ХХ ст.

С. Пахолків продовжує: «Ці юристи розробили і залишили своїм молодшим колегам та наступникам особливий етос і стиль роботи. Поєднання професійної діяльності із суспільною та політичною активністю, відчуття морального обов'язку перед своїм народом єдало їх сильніше, ніж програми і доктрини їх молодих ще політичних партій... У цій атмосфері у східногалицьких повітах з'являлися групи активістів, які гуртувалися довкола яскравих особистостей, переважно адвокатів і священників» [15, с. 344]. І тут автор називає такі імена головних подвижників: Теодор Ваньо в Сколе та Золочеві, Антін Горбачевський в Чорткові і Дрогобичі, Андрій Чайковський у Бережанах, Дем'ян Савчак у Бор-

щеві, Михайло Новаковський у Богородчанах, Теофіль Окуневський в Городенці, Кирило Трильовський у Коломиї, Володимир Охримович у Заліщиках, Іван Макух у Товмачі, Михайло Дурундяк у Борщеві.

С. Пахолків наводить такі факти про прискорений розвиток «Просвіти» у цей час: якщо у 1895 році товариство мало всього 10 філій, то у 1914 – вже 77; у 1895 році було 233 читальні, а в 1914 році – 2944; відповідно, членів «Просвіти» було 49,9 тис. проти 233,4 тис.; бібліотек 843 проти 2664; Народних домів 34 проти 584; сільських крамниць при читальнях 300 проти 540; позичкових кас 180 проти 257 [15, с. 351]. Зрозуміло, це інтенсифікувало процеси зростання якості і чисельності української інтеліген-

ції в краю і зробило національний рух масовим та повсюдним.

Від кінця 1890-х рр. українство Галичини здобуло кілька ключових перемог в сфері освіти: крім Львівської Академічної гімназії з українською мовою навчання українськомовні гімназії з'явилися в Перемишлі, Коломиї, Тернополі, Станіславові. Ще в кількох гімназіях навчання було змішаним – польсько-українським. Однак, за підрахунками С. Пахолківа, це не розв'язувало пролеми повноцінного українського відродження, оскільки українці в складали 42 % від всієї людності Галичини (з урахуванням т. зв. Західної Галичини, яка була переважно польською в етнічному плані), а ці українськомовні гімназії становили лише 10% в загальній системі гімназійної освіти коронного краю [15, с. 462]. Це зумовлювало напруження в краю, українство відчувало, що його права обмежуються. Тож з кожним роком зростала свідомість потреби гострішої боротьби за національні можливості.

Щодо вищої освіти, то галицькі українці поки що належали до числа найменш освічених народів Австро-Угорщини. За підрахунками того ж С. Пахолківа, серед усіх студентів Цислейтанії (Австрійської частини імперії) українці становили тільки 3%, при тому, що кількісно вони складали 13% від усього населення Цислейтанії [15, с. 467]. В основному українці навчалися у Львівському університеті та Львівській Політехніці. Потім за кількі-

стю українців ішли університети Відня, Чернівців, Кракова, Граца, Праги, Леобена [15, с. 467]. На початку ХХ ст. у Львівському університеті вже було 13 українських кафедр. Найдієвішою в академічному плані була кафедра історії, яку очолював Михайло Грушевський у 1894 – 1914 роках. Вона утвердила українську націоцентричну концепцію в історіографії, яка отримала міжнародне визнання.

У 1890-і роки відчутно змінилося матеріальне підґрунтя українського руху Галичини: задіяли страхові та економічні товариства «Дністер», «Сільський господар», «Народна торгівля». Це дало змогу розворушити господарське життя краю, піднести до рівня національної свідомості тисячі нових людей, створити основи для їхньої систематичнішої просвіти. Так, за дослідями Василя Благого, протягом 1900 – 1914 років кількість студентів-українців у Львівському університеті зросла до 27-31%, поряд із студентами-поляками, які склали 44-49% від загальної кількості, і євреями (20-28%) [3, с. 217]. У цей час відбувалися постійні змагання української молоді за українізацію Львівського університету, проти різноманітних утисків з боку польської адміністрації. Студентські протести набули масових акцій, вилилися на вулиці, про них заговорила міжнародна преса. Під час сутичок спочатку у 1907 р. українські студенти розгромили кілька університетських аудиторій і побили до смерті секретаря університе-

ту, поляка-шовініста Алоїзія Віняжа. Згодом, у 1910 р., за нез'ясованих обставин загинув український студент Адам Коцко.

У вирі цих подій стався драматичний і знаковий акт Мирослава Січинського – молодого студента, який 12 квітня 1908 р. застрелив на знак протесту проти польської шовіністичної політики в краю намісника Анджея Потоцького. Це викликало хвилю обурення в польському суспільстві, одночасно настрої піднесення прокотилися його українською частиною. Хоча цей акт не став закликком і починком ширшого підпільно-диверсійного руху, однак він стимулював молодь до переміни світогляду, до формування наступальних стратегій і дій. Ім'я М.Січинського набуло героїчного ореолу. Попри те, що він сам був помилуваний цісарем Францом-Йосифом з тією метою, аби не створити для українців сакральної жертви, Галичиною ходили народні перекази про М. Січинського і його чин, його портрети поширювалися серед учнівської і студентської молоді як нагадування про вчинок для нації. У червні 1913 р. учень львівської семінарії Петро Чорній покінчив життя самогубством через виключення із семінарії за розповсюдження портретів М. Січинського і його матері Олени. На знак відплати його товариш Ілля Джеґала застрелив польського вчителя Карла Бутковського. Це все промовляє про велике морально-емоційне напруження в краю.

Окремою лінією національного поступу була популярна преса Галичини, яка в період між 1895-им і 1914-им роками набула продуктивного розвитку. У 1896 році поряд із вже віддавна впливовим щоденним «Ділом», яке заснували галицькі народовці у 1880 р., постав щоденний часопис «Руслан», заснований Католицьким Русько-Народним Союзом на чолі з Олександром Барвінським та Анатолем Вахнянином. Ця газета мала консервативне спрямування, об'єднала провідну творчу інтелігенцію (О. Маковей, К. Студинський, В. Щурат, Я. Гординський, М. Возняк, Б. Лепкий, В. Пачовський, А. Крушельницький та ін.) і запропонувала широку культурологічну програму, помітно інтелектуалізувавши галицький публіцистичний дискурс.

Виникли якісні профільні часописи: літературно-культурологічні – «Молода Україна», «Світ», «Руська хата», «Будучність», «Неділя», «Ілюстрована Україна»; релігійні – «Нива», «Основа»; низка сатирично-гумористичних, дитячих видань, професійних – для рільників, пасічників, торгівців та фінансистів тощо. Усього між 1908-им і 1914-им роками в Галичині виходило 93 періодичні видання. Кожного року у цей період засновувалося понад 10 нових часописів. Усе це промовляло про визрівання панорамності націєтворчої діяльності галицької інтелігенції, яка вводила в активне громадянське та культурне життя все нові й нові

Львів. Пам'ятник Александрові Фредро.

соціальні верстви, нові вікові та гендерні групи (тоді почала розвиватися повноцінна жіноча преса). Загалом на межі XIX – XX ст. українська національно-демократична преса в Галичині цілковито переважила москвофільську і це поведло до повної поразки цього ренегатсько-провокаторського табору, він змалів і здеґрадував.

Важливим аспектом українського розвою початку 1900-х років стає діалог із зовнішнім світом, зокрема із німецькомовним світом, який ніби оточував Західну Україну з різних боків. Відтак галичани організували два німецькомовні видання «Ruthenische Revue» (1903–1905 роки) і «Ukrainische Rundschau» (1905–1915 роки) для інформування німецької культурної

аудиторії про Україну й українську культуру. Редактором першого часопису був видатний публіцист Роман Сембратович (1876–1906), який співпрацював із провідними німецькомовними газетами, до регулярно подавав матеріали про Україну. Він був автором кількох німецькомовних брошур, написаних гостро і з широкою проблематикою, в яких осмислювалися питання українського національного відродження і його значення для Європи. Редактором другого часопису був Володимир Кушнір (1881 – 1933) – здібний журналіст та видавець, творчість якого ще чекає на своє дослідження.

Паралельно 1895 рік став пунктом послаблення соціалістичної ідеології і практики, причиною чого був відкритий конфлікт під час виборів між українськими і польськими соціалістами, коли останні чітко почали діяти за національними принципами, а перші ще залишалися принциповими космополітами. У 1895 році помер довголітній ідейний та інтелектуальний лідер лівого табору в Україні М. Драгоманов. Послаблення цього атеїстичного, праґматичного й матеріалістичного руху, в епіцентрі якого перебувала колосальна постать І. Франка, яка саме відтепер почала послідовно переміщуватися у правий народовський табір, означало стратегічну світоглядну переорієнтацію галицького соціуму. Одна за одною виходять розгромні, концептуальні статті І. Франка, в яких він показує облуд-

ність, поверховість, штучність ліво-соціалістичних філософських і політичних теорій: «Соціалізм і соціал-демократизм» (1897), «Що таке поступ?» (1903), «До історії соціалістичного руху» (1904), «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова» (1906) та ін.

На 1890-і роки припадає повторне зміцнення авторитету Греко-Католицької церкви, який у 1850 – 1880-і роки дещо підупав із причин загальної забюрократизованості її апарату, ідейної відсталості через впливи москвофільства та гострої критики Церкви з боку соціалістів. У середині 1890-х років починається процес засвоєння українською літературою настроїв і поетики європейського модернізму, тут знаковою стала поява збірки І.Франка «Зів'яле листя» (1896). В літературу впевнено приходять молоді таланти літераторів з потенціалом митців європейського рівня: В. Стефаник, М. Черемшина, М. Яцків, Б. Лепкий. У 1894 році в Галичину переїхав визначний історик Михайло Грушевський, який очолює кафедру історії у Львівському університеті, незабаром – НТШ і стає головним редактором регулярних Записок НТШ. При ньому і наукова установа, і це систематичне наукове видання перетворюються на фахові, дієві чинники національно-культурного поступу. Завдяки своїм винятковим організаторським здібностям М. Грушевський зумів створити у Львівському університеті історичну кафедру вищої кваліфікації і підготувати ціле гроно

нових визначних істориків: Омеляна Терлецького (1873–1958), Степана Томашівського (1875 – 1930), Дениса Коренця (1876 – 1946), Олега Целевича (1876 – 1958), Мирона Кордубу (1876 – 1947), Степана Рудницького (1877 – 1937), який ще став видатним географом і створив національну школу географії, Федора Голійчука (1879 – 1949), Богдана Барвінського (1880–1958), Івана Джиджору (1880–1919), Василя Герасимчука (1880–1944), Олександра Сушка (1880 – 1956), Івана-Юліана Шпитковського (1880 – 1969), Федора Срібного (1881 – 1950), Зенона Кузелі (1882 – 1952), який ще здійснив значний поступ у розвитку вітчизняної етнографії та фольклористики, Іван Кревецького (1883–1940), Меланії Бордун (1886 – 1968), Івана Крип'якевича (1886–1967) [18]. Майже всі ці науковці стали помітними постатями в Галичині, їхній доробок, також культурницький і публіцистичний, ліг в основу творення модерної свідомості галичанства. Вже до кінця XIX ст. М.Грушевський перетворив НТШ на повноцінну академію наук, яка отримала європейське визнання. Налагодив видання ґрунтовних наукових збірників (по кілька на рік), в яких продемонстрував науковий потенціал нового покоління українців.

Ід кінець 1890-х рр. в Галичині за участі визначних громадських активістів Кирила Трильовського (1864–1941) та Івана Боберського (1873–1947), Олександра Тисовського (1888–1968) починає ак-

тивно розвиватися молодіжно-парамілітарний і спортивно-пластунський рух, який формує якісно іншу нову вітальність нації у вигляді стрілецької ідеології. В галицьку культуру приходять плеяда високих інтелектуалів і творчих особистостей, до якої, окрім вже названих вище І.Франком (В. Навроцького, С. Качалу, Ю. Романчука, І. Белея, В. Левицького (Лукича), М. Павлика, О. Терлецького, Є. Желехівського, О. Огоновського, В. Щурата, О. Маковея, М. Яцківа, В. Стефаника, М. Черемшину, Г. Цеглинського, А. Чайковського, Т. Бордуляка, Б. Лепкого, Л. Мартовича, В. Будзинського, А. Крушельницького), треба зачислити ще такі імена: політичні діячі й публіцисти Кость Левицький (1859–1941), Євген Олесницький (1860–1917), Євген Левицький (1870–1925), Володимир Охримович (1870 – 1931), Лонгін Цегельський (1875–1950), Степан Шухевич (1877 – 1945), Михайло Лозинський (1880–1937), Василь Панейко (1883 – 1956), літературознавці й культурники Олександр Колесса (1867–1945), Кирило Студинський (1868–1945), Михайло Возняк (1881–1954), Ярослав Гординський (1882–1939), Михайло Тершаковець (1883–1978), малярі Іван Труш (1869–1941) та Антін Манастирський (1878 – 1969), фольклористи й етнографи Володимир Гнатюк (1871–1926), Філарет Колесса (1872–1945), Зенон Кузеля (1882–1952), письменники, визначний літературний критик Микола Євшан (Федюшка) (1890–1919),

громадські діячі Степан Шухевич (1877–1945), Дмитро Вітовський (1887–1919), вже згадувані Кирило Трильовський та Іван Боберський, які надзвичайно впливали на молодь, а також більшість істориків із вище названої Львівської наукової школи, які створювали живий інтелектуальний фон пізнання національної минувшини й цим моделювали нову галицьку ідентичність.

1900 – 1914-й роки можемо вважати одним із найнапруженіших, найвідповідальніших періодів в історії України. Це був своєрідний спурт українського націєбудування в Галичині. Подібний спурт відбувався і на Наддніпрянщині, зумовлений першою всеросійською революцією 1905 – 1908 рр., яка відкрила простір для демократичних реформ в імперії і вільнішого розвитку українського слова. Світова війна трагічно зупинила цей стрімкий і плідний історичний процес. Гіпотетично можна спроектувати, що якби цього не сталося, не зупинявся хоч би ще 10 років успішний процес українського націєтворення, то десь у 1924 р Україна постала б кардинально іншою країною і нацією, і тоді б зовсім іншими шляхами пішла українська і східноєвропейська історія.

Сам М.Грушевський, тодішній мимовільний новий лідер українства в Галичині, так осмислював становище національно-визвольного руху: «Те, чим можемо ми потішитися на порозі нового століття, як дуже гарний розвій крас-

Львів. Пам'ятник Аґенорові Голуховському.

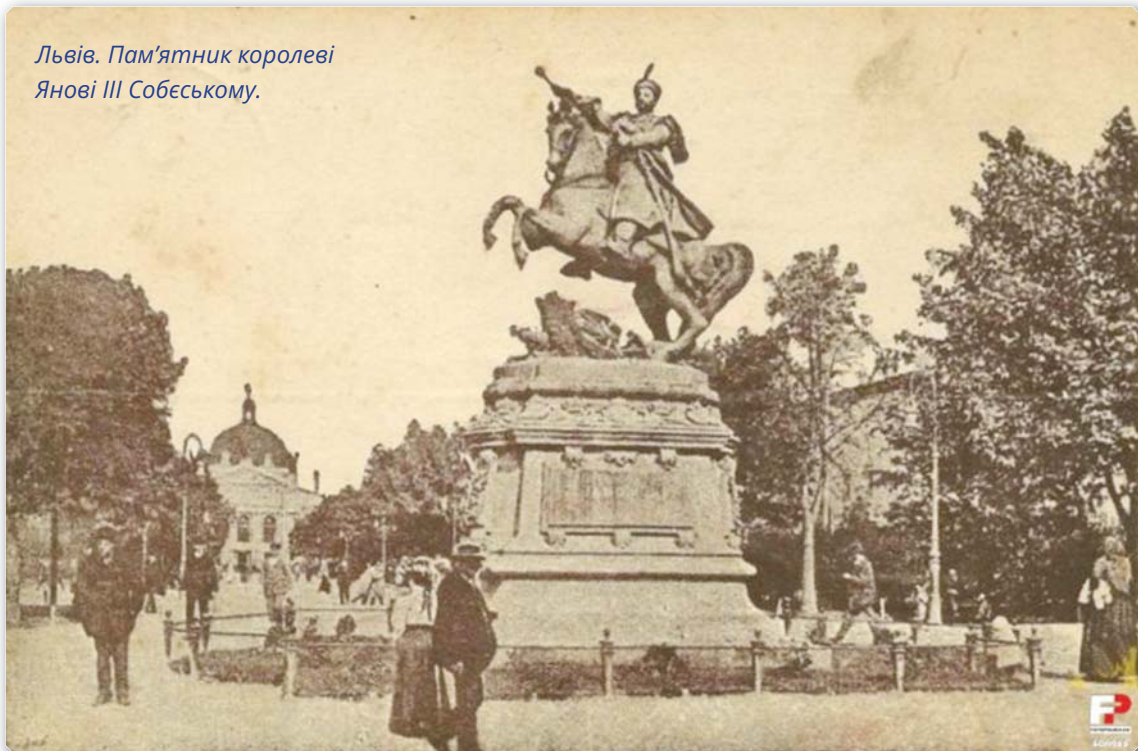

ного письменства, несогірший науковий рух, початки серйозної політичної гадки, початки серйозної роботи коло духовного й почасті економічного подвигнення народних мас, прояви політичної самостійности й активности у наших народних мас (що доперва в останніх роках дали себе серйозніше знати) – все се результати не остатніх навіть десятиліть, а остатніх років минувшого століття. В нове століття ми переходимо в початках нашої *національної* (не етнографічної тільки) свідомости, в початках нашої національної роботи – се й оправдує наші надії на се будуще століття ... Останні роки показали дуже добре, що свідомість і одушевлення ідеєю можуть дуже багато зробити навіть при найбільших перешкодах і дуже слабих силах. В

будущині ми будемо числити хіба на менші перешкоди й на більші сили, треба тільки моральної сили – ідейности і характерности, енергії витривалости.

Робота останніх літ мала не тільки чисто практичні результати – вона розв'язала фактами цілий ряд дуже важних теоретичних питань, що завертали не раз голову навіть проводирям українства. Тепер навіть не може бути вже суперечки про те, чи здатна українсько-руська мова для задоволення вищих потреб народу, чи надається вона для наукового оброблення, чи можлива повна культурна самостійність українсько-руського народу, чи не має українсько-руська література держатися границь популярної літератури, чи не передчасна річ зачинати наукову робо-

*Львів. Пам'ятник королеві
Янові III Собеському.*

ту на українській мові, чи на часі ставляти такі далекосяжні плани, як українська вища освіта й вищі наукові інституції й т. ін.

Ослаблення, застою українського руху, яка сталася в останніх десятиліттях в Росії й спинила дальший його розвій, зложила на Галичину попри свої місцеві клопоти загальнонаціональні справи. Комплікація ся занадто прикра для нашої бідної і без того всякими язвами єгипетськими обтяженої країни! Але вона дала нагоду в останніх роках випробувати моральні сили Галицької Русі: чи може вона двигати на своїх плечах, без помочі інших українських земель, національний тягар, і Галичина честью витримала сю пробу. Хоч як дорога й цінна нам участь земляків з інших частин України-Руси, але річ очевидна, що

ся участь вже есенціонального значення в розвою нашої національної роботи не має: Галичина, взагалі австрійська Русь, в найгіршім разі може стояти своїми власними силами. Отже, які б сумні гороскопи не склали песимісти про будучність інших українсько-руських земель, українсько-руська нація від національної смерти забезпечена – смерть пролетіла над нею...

...Жизненні сили, показані українсько-руським народом, в австрійській Русі спеціально, скарби творчости, здібностей, енергії, укриті в масах, виказані останніми часами, за се ручать і забезпечать українсько-руському народові повну можливість увійти в родину народів як рівному з рівними, від інших не гіршому, і своє слово серед них сказати» [7, с. 216].

Далі М. Грушевський, даючи візію гордості розбудженого українського народу, вдався до такого величного порівняння: «Вартости народу не рішає число багнетів, великість гармат і сума податків, а інші прикмети. Атенянин з часів Перикла, в полатанім гіматії, розмочуючи в публічній криниці кусник хліба, згори дивився на обліплених золотом перських сатрапів – і мав на те право» [7, с. 216].

Символічно, що це промовляв М. Грушевський у 1901 р. до мешканців міста Перемишля – давньої галицької столиці, міста, в якому на зорі ХІХ ст. запалали перші пломені відродження, найзахіднішої твердині українського духу, яка виховала і вивела в простір національної боротьби не одне покоління патріотів. Цими думками він розпочав тривалу теоретичну творчість з осмислення галицького «п'ємонтизму».

Через кілька років на сторінках «Літературно-наукового вістника» у промовистій статті «Український П'ємонт» він так продовжував своє осмислення національно-культурних досягнень галичан: «З одного боку, тут спільними зусиллями письменників місцевих і закордонних виробляється літературна українська мова як орган літературної і наукової діяльності, мова школи й публіцистики, практичного і політико-суспільного життя. Її запроваджують у школах, починаючи з нижчої до вищої – університетської, у діловодство адміністративних і судових органів. Вона стає

мовою приватного й громадського життя освічених класів, що відійшли від рідної мови... Розвивається періодична преса, популярно-наукова й публіцистична література для народу, серії підручників для шкіл вищих і нижчих. Закладаються основи літератури для самоосвіти і врешті – літератури наукової, осередком якої є товариство (Наукове товариство імені Шевченка), створене у 1870-і роки...

...Вироблялися засоби і форми економічної і культурної самопомоги населення (каси, споживчі товариства, просвітницькі і політичні народні клуби у вигляді т.зв. сільських читалень, «січей» і т. ін.). Розроблялися методи суспільного виховання придушених віковим гнобленням народних мас, засоби політичної агітації, техніка парламентської боротьби в центральному парламенті і місцевих сеймах. Відбувається перевірка на конкретних стосунках українського життя і пристосування до них соціальних та політичних схем і програм, з'ясовуються національні потреби й запити українського народу. Диференціюється скала партій від правих, клерикально-урядових, до лівих, з різким відтінком соціальної й національної боротьби. Висуваються питання про необхідність національно-територіальної автономії... про політичну самостійність як логічний постулат національного розвитку, федеративний лад, як примирення сього постулату з існуванням ширших політичних комплексів» [8, с. 445-

446]. Як бачимо, М. Грушевський на прикладі Галичини змалював майже повну картину переходу домодерного етносу в модерну націю.

Першою ідеологічною книжкою, яка означила одночасно і зсув вправо галицького політичного мислення, і тему нового концептуального осмислення проблеми цивілізаційного становища України, а в ній Галичини, була студія «молодоукраїнця» Лонгіна Цегельського «Русь-Україна і Московщина-Росія: Історико-політична розвідка» (Львів, 1901). Сама постать Л. Цегельського є вельми цікавою і значущою. Він був послідовним правим політиком нової генерації, мав широке міжнародне бачення розвитку української проблеми, у 1900 р. випустив у власному перекладі знамениту студію німецького філософа В.Зомбарта «Соціалізм і соціальний рух у ХІХ столітті» (Львів: Бібліотека «Молодої України»; 197 с.), в якій ґрунтовно критикувалися ліві політичні й філософські погляди. Згодом він був одним з лідерів радикально самостійницького розкрила у стрілецькому русі, написав низку невеликих студій про міжнародне майбутнє України і роль в ньому Галичини, зокрема брошури «Україна і Болгарія» (1914), «Україна і Туреччина» (1915), «Україна і Румунія» (1915), які передавали програму Союзу визволення України як чільної про-державницької організації, яку підтримував Л. Цегельський; також він став редактором впливо-

вих галицьких газет «Діло», «Свобода» і «Українське слово».

Головною історіософською ідеєю книжки «Русь-Україна і Московщина-Росія» була переконлива думка, що між цими двома національними утвореннями відвічно тривала запекла боротьба, від глибин Середньовіччя, що ментально українці й росіяни є чужими народами, що між їхніми культурами триває протистояння, при цьому автор критично називав Росію «псевдокультурною» [21, с.101], очевидно, натякаючи на штучний і запозичувальний зміст і характер її культури.

Саме Л. Цегельський першим зробив категоричний висновок в оцінюванні Росії як супротивного до України цивілізаційного світу: «...Московщина спокійно розвивалась з азійської деспотії в деспотію азійсько-європейську. Іншими словами, давнє, маловпорядковане самодержавство татарського походження вона зміцнювала новим, впорядкованим, чиновницько-військовим. Дехто навіть з українців називає Петра I й Єкатеріну II «великими» за оцю їх роботу. Насправді ж, якщо вони й були «великими», то хіба що великими катами. Не завели вони в Росії справжньої культури, освіти, промислу, волі, толеранції (вирозумілості), людяности, натомість завели дику солдатчину, хабарницьке чиновництво, політичну поліцію й мордування людей як політичні інструменти самодержавця та кріпацтво як спосіб правління мужи-

Львів. Вул. Сапєги. Кін. XIX ст.

ками за допомогою «дворян». У такий спосіб вони вдесятеро зміцнили московське самодержавство й темну силу в Росії, а через те зміцнили й загарбницьку потугу Росії проти сусідів» [21, с.75].

Тож нова права політична лінія в Галичині, передусім пов'язана із Національно-демократичною партією, заснованою щойно у 1899 році, цілковито розривала з традицією покоління соціалістів та лібералів, шанувальників заповітів М. Драгоманова, який завжди дивився на Російську імперію і російську культуру як запоруки цивілізаційного піднесення майбутньої України. Ця ідейна тенденція вправо в українській Галичині була спричинена великою мірою, за спостереженням М.Мудрого, інтелектуальними впливами відомих польських консерваторів,

т. зв. «станьчиків», які переважно концентрувалися у Кракові, але через Львів як столицю краю «Галиція і Льодомерія» активно поширювали свої думки й серед української еліти. До цього кола належали історики й філософи В. Калінка, А. Водзінський, С. Козьмян, М. Бобжинський, С. Тарновський, Ю. Шуйський та ін. «Станьчики» обстоювали традиційні вартощі, розгорнули релігійне візіонерство, показали значимість духовних та моральних імпульсів у історії. Мар'ян Мудрий зазначає: «Для українського суспільства краківські консерватори володіли значною притягальною силою. Насамперед, краківські консерватори тривалий час були в Галичині єдиним угрупованням, яке визнавало українців вагомим політичним чинником у краю, і відповідно до цього, будувало щодо

*Дрогобич. Центральна вулиця
«Плянти» («Корзо»). Поч. XX ст.*

них свою політику; ... воно легітимізувало український рух, робило українців формально рівним гравцем на австрійській політичній сцені. По-друге, «станьчики» демонстрували принципову готовність шукати порозуміння з українцями; визнавали національну життєздатність українства... По-третє, втримували в своїх руках ключові важелі управління Галичиною, мали міцні позиції у Відні; лідери «станьчиків» були яскравими особистостями наукового і політичного світу ...» [13, с. 123].

М. Мудрий стверджує, що «станьчики» мали визначальний вплив на таку колосальну постать, як Андрей Шептицький: «...Р. Шептицький навчався в гімназії св. Анни в Кракові, згодом у Ягеллонському університеті вивчав право, філософію та теологію; відвідував зібрання краківської консерватив-

ної еліти [...] в університеті слухав лекції М. Бобжинського, С. Мадейського» [13, с. 124].

Консервативні ідеї, які почали поширюватися в Галичині від кінця 1890-х рр., стали глобальною антитезою до переможного наступу раціоналістично-матеріалістичних ідей, які приніс до краю наддніпрянець М. Драгоманов двадцять років перед тим, заразивши ними молоде покоління на чолі з І. Франком, М. Павликом, О. Терлецьким, І. Белеєм – надзвичайно активними і талановитими особистостями. Традиціоналістські візії і тлумачення закономірно спонукали галичан до віднайдення глибших основ національного руху, до витворення ширших теоретичних культурологічних програм національного відродження і до пошуку відповідей на питання про геополітичне,

цивілізаційне, понадчасове призначення Галичини.

Право-консервативний фланг галицької політики був заповнений старою генерацією народовського руху, яка у 1890-і роки створила нове політичне утворення – Католицький русько-народний союз, який у 1911 році «перереформувався» у Християнсько-суспільний союз. Його очолювали О. Барвінський та А. Вахнянин, які інтелектуально явно не встигали за часом. Церква, яка б могла бути підпорою для такого руху, вступала в громадянське життя надто повільно, тому цей фланг на початку ХХ ст. почав «просідати» в тому сенсі, що консервативні, ірраціоналістські, неоромантичні ідеї, які посилено напливали з Європи в річищі кризи ліберально-прогресистської свідомості й ідеології, не було кому підхоплювати в Галичині. Це стало значною проблемою для краю.

Ці ідеї від того ж 1895 року поступово починав брати на озброєння невтомний Іван Франко (див. докладніше про це в дослідженні: [2]). Однак страшна хвороба, яка майже зламала його від 1906 р., зупинила цей процес. Тому праві ідеї перехопили переважно науковці із середовища львівської історичної школи. Найцікавішими і найбільш творчими в цьому напрямку були історики Степан Томашівський, Омелян Терлецький, Іван Кревецький, Богдан Барвінський, Зенон Кузеля. Пізніше, в міжвоєнну добу, деякі з них прилу-

чилися до консервативного гетьманського політичного руху, який творив яскраве інтелектуальне явище.

Другим крилом цього інтелектуального руху стала галицька молодь, яка переважно зосереджувалася довкола молодіжних спортивних та парамілітарних організацій («Січ», «Пласт», «Луг»). Ця молодь породила невдовзі стрілецький рух. Її головним організатором виступив Кирило Трильовський (1864 – 1941), який першим в Галичині захопився спортом, заснував у 1900 р. перше «руханково-пожарне» (спортивно-протипожежне) товариство під назвою «Січ». Згодом «Січі» засіялися краєм як центри згуртування активної та ідейної молоді. В основі організації стало лежала візія про виховання нової національної почуттєвості – в галицькому суспільстві тоді чітко зріла переконаність про потребу якісно нової національної свідомості й характеру. Тож молодіжний рух розростався як програма всеохопної трансформації нації. Найактивнішими діями цього молодіжного руху, який у 1914 р. переріс у військовий, були Володимир Старосольський, Дмитро Катамай, Роман Дашкевич, Михайло Галущинський, Дмитро Вітовський, Василь Кучабський, Степан Шухевич, Левко Лепкий, Іван Чмола, Юліан Охримович, Ростислав Заклинський. Молодіжні товариства видавали низку своїх часописів: «Сокільські вісти» (1908 – 1909), «Вісти з Запорожжя» (1910 – 1914), «Плас-

товий табор», (1914), «Січові вісти» (1912 – 1914).

У 1913 р. саме ця галицька молодь заснувала журнал «Шляхи» – перший український часопис із активістською правою ідеологією. Хоча провідним ідеологом журналу виступив наддніпрянець Д.Донцов, який друкувався в ньому від перших чисел і з великими проблемними статтями, все ж це був передусім галицький інтелектуальний продукт. «Шляхи» стали провідником якісно іншої української преси нової доби: демонстрували стильову мобільність, культурологічну вишуканість і широту, інтелектуальну гостроту, яскравий окциденталізм в ідеях. Тут публікувалися такі відомі автори, як Михайло Лозинський, Ростислав Заклинський, Михайло Яцків, Володимир Бірчак, Микола Голубець, Василь Пачовський, Петро Карманський, Василь Щурат, Степан Балей, Степан Чарнецький, Осип Назарук, Іван Крип'якевич, Ярослав Гординський.

Водночас українство в Галичині наштовхується на початку ХХ ст. на нові виклики з боку польського суспільства. Ще від кінця 1880-х рр. почала формуватися ідеологія польських націонал-демократів, яка мала виразне великодержавницьке і шовіністичне забарвлення. Її провідниками були Роман Дмовський, Людвік Поплавський, Зигмунт Балицький. Вже у 1893 р «ендеки» створили «Національну лігу» і Союз польської молоді «Зет», які повели активну організаційну

й політичну роботу в польському соціумі Королівства Польського, тобто в центральній, підросійській Польщі. У цьому регіоні поляки перебували у набагато гострішій національній конкуренції, аніж на теренах Австро-Угорщини, бо зазнавали відкритих утисків з боку Російської імперії й постійно відчували наступ німецького світу з боку Пруссії. Відповідно, ідеологія націонал-демократів була вельми агресивною, такою вона й розвивалася в Галичині. Від 1895 р. у Львові почав виходити впливовий орган націонал-демократів «Przeгляд Wszepolski». Організаційно «ендеки» в Галичині оформилися у 1904–1905 роках і відчутно посунули в політикумі домінуючих перед тим польських консерваторів, які принаймні визнавали право українців на окреме національне життя. Натомість польські націонал-демократи проповідували ідею повної асиміляції «русинів» і відновлення Польщі в кордонах, які б охоплювали землі, де поляки етнічно переважали. Закономірно, що простір Галичини, аж по Збруч, розглядався таким, що мав бути поглинутим польським духом і культурою. Водночас «ендеки» вважали, що українці Наддніпрянщини є в національному плані дуже слабкими і невдовзі будуть цілком асимільовані Росією. Це підвело їх до думки, що передусім треба домовлятися з Росією і будувати майбутню польську державу на порозумінні з нею щодо спільного поділу українських і білоруських етнічних

Іван Франко на подвір'ї у Михайла Грушевського. Поч. XX ст.

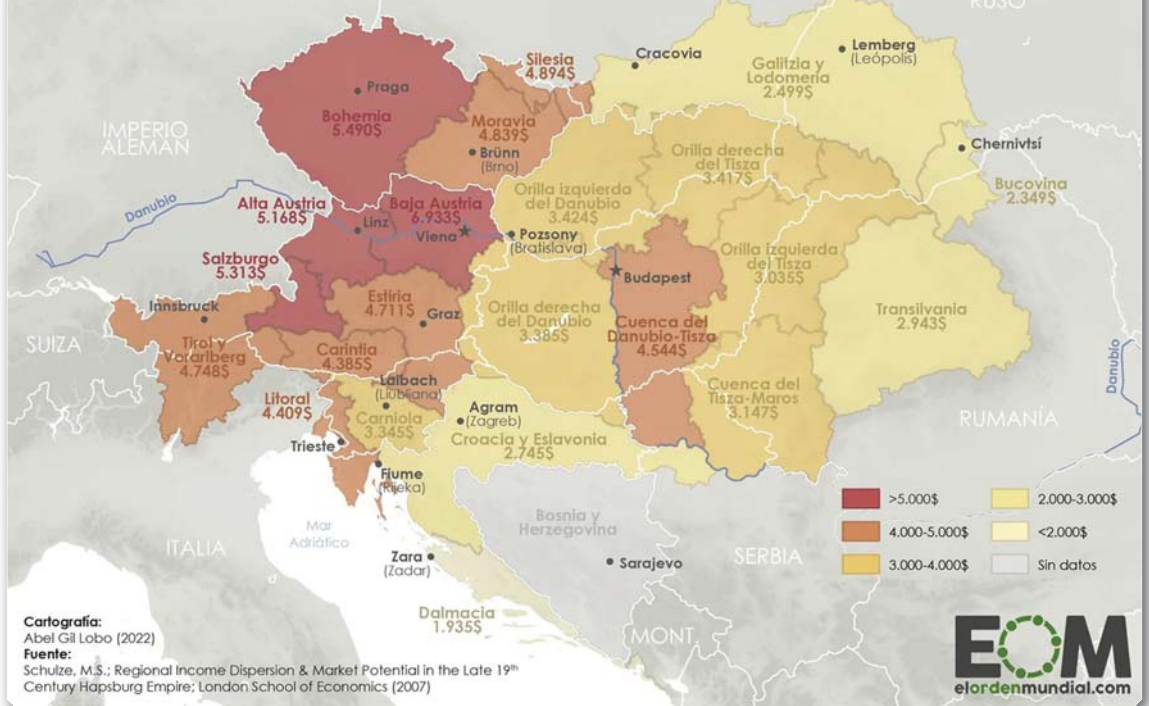
земель. Найголовнішим своїм ворогом вони вважали Прусію, яка як нація і держава тоді переживала свій великий фурор і впевнено поглинала-асимільовувала польські етнічні терени на заході: в Силезії (Шльонську), на Познаньщині, на Помор'ї. Ця німецька сила, яка впевнено захоплює польський простір, сила майже містична, невідворотна дуже яскраво описана в знаковому творі тодішньої польської літератури – повісті Болеслава Пруса «Форпост» (1886).

Нове польське згуртування в Галичині й наступальність 1890-х років, закономірно, викликали відповідні трансформації в політичному світогляді українства. Відповідно, не тільки в політичній українській

публіцистиці, а й у літературній критиці і літературознавстві з'явилися нові націософські акценти й тенденції. Замість позитивістсько-соціалістичної налаштованості на вибудування оптимістичної візії прогресу, раціональної програми соціальних і культурних змін у кінці XIX ст. до української галицької культурної еліти поступово приходять свідомість того, що змагання за національні ідеали й пріоритети лише починається, що образ прогресистського «царства наукової спланованості й соціальної гармонії» дещо віддаляється і навіть розвіюється, натомість перед нацією постають нові виклики та проблеми. І відповіді на ці виклики і проблеми вартує

La prosperidad de Austria-Hungría

PIB per cápita en 1910 (dólares actualizados a 2021)

Мапа Австро-Угорської імперії 1920 р. Дохід на душу населення.

шукати в глибинах національних і культурних традицій, в ірраціональних таїнах національного буття. Найбільший розум галицького українства, Іван Франко, на порозі нового віку, підводячи підсумки вікові минулому, з гіркотою і мудрою відвертістю зауважив: «Люди починають переконуватися, що само багатство, сама наука, сама штука не може дати чоловікові повного щастя. Наскільки чоловік може бути щасливим у житті, він може се тільки в співжитті з іншими людьми, в родині, громаді, нації [письмівка моя. – О. Б.]. Скріплення, уточнення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу – отсе основна підвалина всякого поступу; без

неї все інше буде лише мертве тіло без живої душі в ньому.

...Поступ цілої людськості – се величезна і дуже складна машина. Вона порушується силою, на яку складаються тілесні й духовні сили всіх людей на світі... Як у цілій природі, так і в розвою людства керму держать два могутні кондуктори, тоті самі, яких пізнав Йоган Гете, а то *голод і любов*. Голод – се значить матеріальні і духові потреби чоловіка, а любов – се те чуття, що здружує чоловіка з іншими людьми. Людського розуму в числі тих кондукторів нема і, певно, ще довго не буде» [20, с. 345-346]. Цей антипозитивістський пасаж засвідчував кардинальну світоглядну еволюцію в цілому поколінні, показував,

що ідеологічні візії українського вольового націоналізму щойно тільки починають розгортатися. Нагалаємо, що ці думки зі статті «Що таке поступ?» були записані в 1903 р.

Власне, творча зупинка найбільшого генія Галичини – Івана Франка – стала фатальною подією для всього краю і навіть всієї української нації. Аналізуючи його головні історіософські, публіцистичні, культурологічні праці останніх років («З остатніх десятиліть ХІХ віку», «Поza межами можливого», «На склоні віку», «Суспільно-політичні погляди М. Драгоманова» та ін.), цілком можна зробити висновок, що світоглядно він еволюціонував до основ ірраціоналістичних філософських ідей. Тільки він міг здійснити той світоглядний переворот, якого так жадала молода Галичина, міг стати ідейно-світоглядним батьком стрілецького покоління. Та не судилося. Фатум виявився сильнішим за волю й здоров'я цієї виняткової людини.

Загальні успіхи українського національного руху в Галичині напередодні Першої світової війни були значними й українці от-от могли здобути перевагу над польською домінантою, оскільки кожні нові вибори до Галицького крайового сейму показували, що українська електоральна мобілізованість – та цілеспрямованість впевнено наростала. У націєсофському та політологічному сенсах суспільно-культурна ситуація в Галичині на межі ХІХ – ХХ ст. продемонструвала, що

в одному українському регіоні національному рухові вдалося досягнути такого рівня громадянської мобілізованості та культурного піднесення, який перетворював цей регіон на велетенський генератор та потужне динамо націєтворчих процесів для всього українського народу, який проживав далеко за його межами, в просторі Російської імперії.

У цивілізаційному вимірі Галичина була включена тоді в простір Середньої Європи, її моделі соціо-культурної самоорганізації наблизилися до відповідних зразків інших народів цього макрорегіону. Тому надалі в ході наступних окупацій краю Росією як типовою східноєвропейською, поствізантійською цивілізацією (в період 1914 – 1916 років, 1939 – 1941 років, 1945 – 1990 років) Галичина виявилася для неї тим «неперетравлюваним» геокультурним, суспільним «каменем непоступливості», який продовжував виконувати свої функції націєтворчого генератора й динама навіть в умовах цілковитої ідейної та інформаційної блокади з боку цієї цивілізації.

Висновки. Формування на межі ХІХ – ХХ ст. «Галицького П'ємонту» стало вирішальним фактором в історії української нації і Європи. Цей культурно-ідеологічний процес не тільки зупинив масштабну і всеохопну русифікацію українського народу, а й створив підґрунтя для зростання фактору Галичини в міжвоєнний період, передусім завдяки розвитку правої, героїко-ідеа-

лістичної ідеології стрілецтва, коли цей край став грандіозним бастионом зміцнення й розростання українського вольового націоналізму. Вже в цій новій якості Галичина породила найвойовничіший і найупертіший політичний рух опору московському тоталітаризму та імперіалізму – феномен УВО-ОУН-УПА. А це, своєю чергою, стало глобальною причиною ослаблення наступальної сили сталінського СРСР та завдання йому ідейних ударів: весь світ побачив, що в самому епіцентрі геополітично надважливого для Москви простору, в Україні, існує велетенський антикомуністичний рух, який вона не могла здолати протягом 10 років (до 1955-го року, коли збройний рух УПА був в основному вгамований). Це суттєво зміцнило моральний дух та

протимосковську налаштованість в усіх країнах Середньої Європи – від Югославії до Польщі, – яким протягом 1945 – 1948 років були насильницьки накинута Москвою комуністичні режими. Приклад героїчних українців вселяв віру серед народів цього простору в тому, що з тоталітарною системою можна боротися і навіть мати значні успіхи в її ураженні та дискредитації. Відтак антикомуністичні масові виступи почалися в країнах Середньої Європи вже у 1956 році (в окупованій Москвою Східній Німеччині, т. зв. НДР, в Польщі, Угорщині). Далі ці виступи мали спорадичний, але системний характер і зміст, тривали десятиліття і закінчилися після 1990 року повсюдним поваленням комунізму та розпадом Советського союзу.

Список використаних джерел

1. Баган О. Загадки топосу і націософські інтенції у романі Івана Франка «Перехресні стежки»: До проблеми літературної географії твору. "Дивослово". 2016. № 7. С. 36-41.
2. Баган О. Культурологічна і націософська проблематика в літературознавчих студіях Івана Франка (Пізній період творчості: 1895 – 1907 рр.). Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка. 2021. 212 с.
3. Благий В. Структура та викладацький склад вищих шкіл Львова на початку ХХ ст. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Львів, 2000. Випуск 35-36. с. 207-220.
4. Возняк М. Історія української літератури: У 2-х книгах. Львів: Світ, 1994. Книга 1. 590 с.
5. Горинь В. Іван Франко і Леся Українка: Відомий епізод «непорозуміння між своїми». Львів: Інститут українознавства, 1998. 92 с.
6. Грушевський М. Із польсько-українських стосунків Галичини // *Idem. Твори: У 50-ти томах*. Львів: Світ, 2002. Том 1: *Суспільно-політичні твори (1994 – 1907)*. С. 485-527.
7. Грушевський М. На порозі століття (Присвячено перемиській українсько-руській громаді) // *Idem. Твори: У 50-ти томах*. Львів: Світ, 2002. Том 1: *Суспільно-політичні твори (1994 – 1907)*. С. 208-216.
8. Грушевський М. Український П'ємонт // *Idem. Твори: У 50-ти томах*. Львів: Світ, 2002. Том 1: *Суспільно-політичні твори (1994 – 1907)*. С. 444-448.
9. Ільницький М. Під вогнем і смерчем (1939 – 1944) // *Idem. Драма без катарсису: Літературне життя Львова*. Львів: Місіонар, 1999. С. 74-134.
10. Когут З. Розвиток малоросійської самосвідомості і українське національне будівництво // *Idem. Коріння ідентичності: Студії з ранньомодерної та модерної історії України*. Київ: Критика, 2004. С. 80-101.
11. Липа Ю. Бій за українську літературу. Варшава, 1935. 152 с.
12. Мисак Н. Українська інтелігенція в Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: до питання взаємовідносин з владою. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів: Інститут українознавства, 2013. Випуск 23. С. 493-508.
13. Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей). *Вісник Львівського університету: Серія історична*. Випуск 38. Львів, 2003. С. 115-147.
14. Оглоблин О. Люди старої України. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1959. 328 с.
15. Пахолків С. Українська інтелігенція в Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів: Піраміда, 2014. 612 с.
16. Плохій С. Козацький міф: Історія й націєтворення в епоху імперій. Харків, 2018. 400 с.
17. Тарнавський О. Літературний Львів: 1941 – 1944 рр. Спомини. Львів: Просвіта, 1995. 153 с.
18. Тельвак В., Педич В. Львівська історична школа Михайла Грушевського. Львів: Світ, 2016. 412 с.
19. Франко І. З остатніх десятиліть ХІХ віку // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах*. Том 31. Київ: Наукова думка, 1981. С.471-530.
20. Франко І. Що таке поступ? // *Idem. Зібрання творів: У 50-ти томах*. Том 45. Київ: Наукова думка, 1986. С. 300-348.
21. Цегельський Л. Русь-Україна і Московщина-Росія: Історико-політична розвідка. Львів: Априорі, 2007. 103 с.
22. Шлемкевич М. Галичанство. Львів. 1997. 104 с.

References

1. Bahan O. Zahadky toposu i natsiosofski intentsii u romani Ivana Franka «Perekhresni stezhky»: Do problemy literaturnoi heohrafii tvorui. "Dyvoslovo". 2016. № 7. S. 36-41.
2. Bahan O. Kulturolohichna i natsiosofska problematyka v literaturoznavchykh studiiakh Ivana Franka (Piznii period tvorchosti: 1895 – 1907 rr.). Drohobych, 2021. 212 s.
3. Blahyi V. Struktura ta vykladatskyi sklad vyshchych shkil Lvova na pochatku KhKh st.. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. Seriiia istorychna. Lviv, 2000. Vyp. 35–36. S. 207-220.
4. Vozniak M. Istoriia ukrainskoi literatury: U 2-kh knyhakh. Lviv: Svit, 1994. Knyha 1. 590 s.
5. Horyn V. Ivan Franko i Lesia Ukrainka: Vidomyi epizod «neporozuminnia mizh svoimyu». Lviv: Instytut ukrainoznavstva, 1998. 92 s.
6. Hrushevskiyi M. Iz polsko-ukrainskykh stosunkiv Halychyuny // *Idem. Tvory: U 50 t*. Lviv:

Svit, 2002. T. 1: *Suspilno-politychni tvory (1994 – 1907)*. S. 485-527.

7. Hrushevskiy M. Na porozh stolittia (Prysviacheno peremyskii ukrainsko-ruskii hromadi) // Idem. *Tvory: U 50 t.* Lviv: Svit, 2002. T. 1: *Suspilno-politychni tvory (1994 – 1907)*. S. 208-216.

8. Hrushevskiy M. Ukrainskyi Piemont // Idem. *Tvory: U 50 t.* Lviv: Svit, 2002. T. 1: *Suspilno-politychni tvory (1994 – 1907)*. S. 444-448.

9. Ilnytskyi M. Pid vohnem i smerchem (1939 – 1944) // Idem. *Drama bez katarsysu: Literaturne zhyttia Lvova.* Lviv: Misionar, 1999. S. 74-134.

10. Kohut Z. Rozvytok malorosiiskoi samosvidomosti i ukrainske natsionalne budivnytstvo // Idem. *Korinnia identychnosti: Studii z rannomodernoї ta modernoi istorii Ukrainy.* Kyiv: Krytyka, 2004. S. 80-101.

11. Lypa Yu. Bii za ukrainsku literaturu. Warszawa, 1935. 152 s.

12. Mysak N. Ukrainska intelihentsiia v Halychyni naprykintsi XIX – na pochatku XX st.: do pytannia vzaiemovidnosyn z vladoiu. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist.* Lviv: Instytut ukrainoznavstva, 2013. Vyp.23. S. 493-508.

13. Mudryi M. Formuvannia novochasnoi natsionalno-politychnoi kultury ukrainskoho suspilstva Halychyny (problema zovnishnikh modelei). *Visnyk Lvivskoho universytetu: Serii istorychna.* Vyp. 38. Lviv: LNU im. I. Franka, 2003. S. 115-147.

14. Ohloblyn O. Liudy staroi Ukrainy. *Monachium: Dniprova khvyliya,* 1959. 328 s.

15. Pakholkiv S. Ukrainska intelihentsiia v Gabsburzkii Halychyni: osvichena verstva y emansypatsiia natsii. Lviv: Piramida, 2014. 612 s.

16. Plokhii S. Kozatskyi mif: Istoriia y natsiietvorennya v epokhu imperii. Kharkiv 2018. 400 s.

17. Tarnavskiy O. Literaturnyi Lviv: 1941 – 1944 rr. *Spomyny.* Lviv: Prosvita, 1995. 153 s.

18. Telvak V., Pedych V. Lvivska istorychna shkola Mykhaila Hrushevskoho. Lviv: Svit, 2016. 412 s.

19. Franko I. Z ostatnikh desiaty lit XX viku // Idem. *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* T. 31. Kyiv: Naukova dumka, 1981. S. 471-530.

20. Franko I. Shcho take postup? // Idem. *Zibrannia tvoriv: U 50 t.* T. 45. Kyiv: Naukova dumka, 1986. S. 300-348.

21. Tsehelskyi L. Rus-Ukraina i Moskovshchyna-Rosii: Istoryko-politychna rozvidka. Lviv: Apri-ori, 2007. 103 s.

22. Shlemkevych M. Halychanstvo. Lviv, 1997. 104 s.

Oleh BAHAN

<https://orcid.org/0000000284140670>

*candidate of philological sciences,
associate professor of the department
of Ukrainian literature and literary theory
Drohobych State Pedagogical University
bahan.o59@gmail.com*

THE FORMATION OF GALICIA AS A LANDMARK REGION IN ETHNO-CULTURAL AND CIVILIZATION-GEOPOLITICAL ASPECTS

The problem of the formation of the “Galician Piedmont” at the end of the 19th century is investigated as the maturation of the phenomenon of global transformation of the entire Ukrainian socio-political and cultural space. The description of the generation of cultural figures who organized the first successes of the nation-building process in the region is given. The deeper, mental features of the Galician historical progress are explained. The problem of two «civilizational ellipses» – Trans-Dnipro and Western Ukrainian – which determined the specificity of Ukraine for centuries is highlighted. It is proven that since the Middle Ages, Western Ukraine, and Galicia in particular, was formed under the distinct influence of Central Europe. An analysis of the main reasons and foundations of the accelerated development of Ukrainian Galicia, when the Ukrainian national movement managed to create qualitative forms of growth, was made. The historical weight of the ideological reorientation of the Ukrainian movement from left, social-democratic principles to right, national-democratic principles is assessed. Conclusions have been made about the global significance of the formation of the “Galicia Piedmont”, which has become a factor on the scale of the entire Central-Eastern Europe.

Keywords: Culture, Galicia, Central Europe, Galician parties, ideologies, press, shooting.

ПОЛЕМІЧНИЙ ВИМІР ШЕВЧЕНКІАНИ В ЧАСОПИСІ «ДІЛО» КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано малодосліджений аспект галицької шевченкіани кінця ХІХ ст. – полемічний вимір публікацій на сторінках львівського часопису «Діло». З'ясовано, що постать Т. Шевченка і його творчість осмислювалася й оцінювалася із позицій двох суспільно-політичних напрямів: народовецького, себто національного, і москвофільського, фактично проросійського, які були діаметрально протилежними за ідеологією, тому між ними тривала гостра полеміка. Водночас на шпальтах «Діла» висувалися чіткі вимоги як до тогочасних критиків, так і до критики загалом. Основні критерії – це дотримання принципів «рівноваги и супокю», крізь призму яких проаналізовані публікації про життя і творчість Т. Шевченка авторства як представників народовецького (Іван Франко), так і москвофільського напрямів (о. Василій Курдидик та Григорій Купчанко). Однак у полемічному запалі й самі критики порушували власні «правила», що пожвавлювало публікації, а поєднання основних критеріїв аналізу з публіцистичною наснаженістю текстів дали змогу змалювати живий образ Т. Шевченка і закласти міцні підвали галицької шевченкіани кінця ХІХ ст.

Ключові слова: критика, Тарас Шевченко, галицька шевченкіана, москвофіли, народовці.

Аналіз джерел. У галицькій пресі кінця ХІХ ст. завжди була в центрі уваги постать Тараса Шевченка і його творчість, що дозволило її провідним авторам закласти міцні підвалини галицької шевченкіани. Так, поетичну спадщину Т. Шевченка в останні три десятиліття ХІХ ст. осмислювали Р. Висов-

ський [1], О. Лотоцький [9], О. Огоновський [10], Ф. Свистун [13], І. Франко [21], [22], В. Щурат [19], [20], а з популярними у той період промовами та відчитами на шевченківських святкуваннях виступили професори О. Барвінський [11], І. Кокорудз [3], О. Колесса [16], академік С. Томашівський [14] та ба-

Львівська каварня. Поч. XX ст.

гато ін. Шевченкіану на сторінках окремих галицьких видань кінця XIX ст. проаналізували і сучасні науковці Л. Сніцарчук [15] та автор цих рядків (В. Габор) [2], а добрим орієнтиром в пошуку публікацій про Т. Шевченка і його творчість є праці М. Романюка і М. Галушко [12], К. Курилишина [5], [6], [7], [8] та історико-бібліографічне дослідження авторського колективу Науково-дослідного інституту пресознавства п. н. «Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.» [17], [18] та ін. Однак вперше системно не простежений молододосліджений аспект галицької шевченкіани кінця XIX ст. – полемічний вимір публікацій на сторінках львівського часопису «Діло» означеного періоду.

Проблемою цієї студії є з'ясування світоглядних джерел літературних критиків, які робили спроби оцінювати спадщину Т. Шевченка

Якою ж була тогочасна критика, зокрема у пресі? Ґрунтовну відповідь на це питання дав Опанас Зарда в опублікованій у «Ділі» 1896 р. статті «Де-що про критику у насъ». Насамперед автор підкреслював важливість критики і виокремлював два типи критиків у Галичині. Тих, які все вихваляли, він називав «хвалунами», а інших, головною спонукою яких була злоба, – «уїдливими доганниками» і «сорокрозумовичами» (*Діло*. 1896. Ч. 193. С. 2). Та не лише в Галичині критика «кульгала», проявлялася вона не раз вельми чудно і в Наддніпрянській Україні, вважав О. Зарда. Так, один критик у своєму гострому запалі навіть не зауважив початку нової української літератури у творчості І. Котляревського, зате поета Т. Шевченка назвав «першимъ нашимъ историкомъ [sic!]». А інший критик, зазначав автор

публікації, висловив міркування, що вся «Іпатієвська літопись» Нестора-літописця «проникнута глибокимъ патріотизмомъ и поезією (sic!)» і резюмував: «Прочитавши такій критичный осудъ про Шевченка и Нестора, здвигнешь раменами: ото мѣтць! исторіи глядятъ у поетѣвъ, а поезію находятъ у лѣтописцѣвъ!» (Діло. 1896. Ч. 194. С. 1).

О. Зарда дотримувався також думки, що в галицькій критиці так сильно розповсюдилися «неяснѣсть, маячливѣсть, грайка загальниками въ оцѣнюваню творѣвъ словесныхъ», що від таких «уємныхъ примѣтъ критикованя» подекуди не вільні навіть талановиті письменники, зокрема й І. Франко у статті «“Наймичка” Т. Шевченка, выкладъ габілітаційный, выголошений у львѣвскѣмъ університетѣ 18 лютого 1895». На думку О. Зарди, І. Франко у своєму викладі висловив не одну слушну й гідну думку, та все ж таки «неодно попаде ся таке, що просто поражає»: критик категорично не погоджувався з висновками вченого, що в поемі «Наймичка» все так природньо пов'язано, а при тому висловлено так просто й безпретензійно, немов кожен епізод, кожне слово вихоплене прямо з душі читача, якому й подумати важко, що могло бути не так, чи можна щось змінити – додати чи відняти. На думку О. Зарди, ця похвала – то патока, цурком посипана. Він не погоджувався із судженням І. Франка, що «кожде слово поемы вихоплене

прямо зъ душі читача», адже читач читачеві на рівня: інакше думав Каленик Шейковський, коли читав цю поему, інакше І. Франко, а в душі третього читача поема може відбитися зовсім по-іншому. Поетична розповідь Т. Шевченка робить на нас глибоке враження не тим, «наче-бъ подумати важко, щобъ могло що-небудь инакше скластись», а тим, що вона психологічно обґрунтована (за означенням автора – «проведена психологічно вірно»).

О. Зарда не погоджувався також із міркуваннями І. Франка щодо відсутності в поемі «Наймичка» характерного драматичного «заузлення», і що в інших поемах, зокрема «Гайдамаках», Т. Шевченко теж оминає в сюжеті гострі драматичні конфлікти. Щодо «Наймички», то цього і не потрібно було робити, вважав критик, адже в поемі відображено звичайне сільське життя, а щодо оминання гострих драматичних конфліктів, то І. Франко, хоч у дечому і мав слушність, але не всім його заміткам «можна поплескати». Особливо категорично О. Зарда не погоджувався з висновком І. Франка про те, що Т. Шевченко доходить до комізму, ведучи мову про Ярему, який «мертвих ріже, мертвих віша, палить». На думку О. Зарди, слова Т. Шевченка не викликають комізму, якщо їх навести повністю, себто: «Мовъ скажений, мертвыхъ рѣже, / Мертвыхъ вѣша, палить» (Діло. 1896. Ч. 194. С. 2, 3).

Недоречним видався О. Зарді й дотеп І. Франка щодо змальова-

них Т. Шевченком сцен різання, вішання і палення мертвих, а саме: «зовсімъ такъ, якъ той козакъ зъ народного анекдота, котрый хваливъ ся, що вбивъ Татарина, вѣдтявши єму руки и ноги, але голови єму не вѣдтявъ, бо єи у него не було!». На думку критика, такий «дотеп» зовсім не годиться для наукового аналізу, і з такою оцінкою критика «Діла» важко не погодитися. До емоційної реакції автора статті спонукав сам факт дотепу І. Франка щодо геніального українського поета, без якого ледь чи дізналася б Європа про існування української літератури. Тож критику йшлося перш за все про неповагу до Шевченка, бо якщо б навіть ці слова впали з уст чоловіка, у десятькрат здібнішого за І. Франка, то все ж це засмучує і спонукає до засудження такої нечуваної зухвалості (*Діло*. 1896. Ч. 195. С. 1). На-

ведений у статті І. Франка анекдот якщо й видається недоречним, то все ж не можна назвати його «нечуваною зухвалістю», яка вимагає засудження. Тож радше критик піддався надмірним емоціям, які й призвели до недоречних суджень.

О. Зарда не поділяв також погляду І. Франка на образ крові у «Гайдамаках» Т. Шевченка. І. Франко дотримувався думки, що «...коли Шевченко справдѣ мачає перо въ крові, то є се кровъ не жива, людска, що пливе серед болѣвъ конаня, а кровъ зъ цїнобру та карміну, розроблена на палетѣ», а О. Зарда вважав, що маляр не потребує сам «точити крові для єе змалюваня», тож «сказанє п. Франка про “кров” въ поемахъ Шевченка се уткань дуже штучна и натягнена». Адже в «Гайдамаках» Т. Шевченко представив образ недавньої кривавої історії (бувальщини), тож чи мож-

*Дрогобич.
Синагога і притулок для єврейських сиріт.*

на дивуватися, що кров, проливану так гойно в тих нещасних часах, малював червоно, а не біло? І чи серце дійсного народолюбця не здригнеться при спомині про ті ріки крові, що марно текли в боротьбі між братніми народами? (*Діло*. 1896. Ч. 195. С. 1).

На думку О. Зарди, оригінальною є злість, з якою І. Франко накидається на К. Шейковського з приводу його суджень про «Наймичку». Якщо К. Шейковський із захопленням відгукувався про «Гайдамаків» Т. Шевченка, бо поема зробила на нього таке ж враження, як «Гамлет» Шекспіра, то «Наймичку» він вважав «теплівнянимъ плодомъ», хоча й багато критиків оцінювали її високо. На думку критика, ця поема нежиттєва і в своїй основі зовсім не народна, бо серед українського народу не трапляється, щоб жінка підкидала комусь свою дитину. Безперечно, зазначав О. Зарда, К. Шейковський тут переборщив, і на його суд певно ніхто не погодиться. Однак так їдко все розписувати, як це зробив І. Франко, теж негарзд. Бо хоч І. Франко і стверджував, що навів «сей осудъ въ цѣлости, бѣльше яко куріозъ, нѣжь якъ выразъ поважнои, науковои думки», але насправді видно, яку радість це йому приносить, що може К. Шейковського «ждюгнути» і наприкінці викладу ще раз повернутися, щоб той «куріоз» знову «торгати и зъ великою радостію опрокидати». «Не годить ся такъ», – вважав О. Зарда, бо хоч К. Шейковський

тут і промахнувся, однак за його праці «Быть Подолянъ», «Опытъ южнорусского словаря» та інші «належить ся ему бѣльша почестъ и подяка, а не таке дергане протенне за одинъ высказъ хибный». Адже К. Шейковський, директор гімназії в Уфі, хоч і живе далеко від осередка духовного життя України, не покладаючи сил працює для рідного слова, тому, на думку О. Зарди, «критикъ повиненъ все задержати рѣвноваги и супокѣй» (*Діло*. 1896. Ч. 195. С. 1, 2).

Однак і сам О. Зарда як критик не може втримати рівновагу й намагається зайвий раз «ждюгнути» І. Франка. Так, у примітці до статті, яка відбігає від шевченківської тематики, він пише, як дивним випадком так сталося, що І. Франко накинувся з мокрим рядом на того самого К. Шейковського, якого в огляді літературного руху за 1880 р. підніс дуже високо. А справа виявилася доволі кумедною: К. Шейковський у 1870 р. видав у Києві маленьку брошуру п. н. «Шчо таке Ібн Дастова “Русь”?», про яку тоді в Галичині не згадав жоден часопис, і тільки в 1880 р. редакція «Денницъ» в числах 23 і 24 помістила згадку про ту книжечку з коротким викладом. На думку О. Зарди, І. Франко тієї брошури не бачив, прочитав про неї в «Денницъ», але не зауважив, що видання десятирічної давності і тому в літературному огляді схвально відгукувався про працю як про «єдине и вельми цѣнне наукове “дѣло”, що появилось р. 1880» (*Діло*. 1896.

Ч. 195. С. 2). Тож О. Зарда, не схвалюючи І. Франкових підходів в оцінці К. Шейковського, і сам застосує їх до І. Франка, скориставшись його неухважною.

Взявши за основу критичні засади О. Зарди, які напевно поділяла й редакція «Діла», спробуємо проаналізувати інші статті шевченківської тематики кінця ХІХ ст. на сторінках означеного часопису.

Вдалося виявити декілька шевченківських публікацій, у яких наявне полемічне начало. Це стаття автора під криптонімом – ий – кий «Хто лжеучитель? Відповідь на бесѣду о. Василя Курдыдика, выголошену на збраню членѡвъ філіи общества имени Качковского въ Тернополи дня 1 червня 1895 р. выдану редакцією «Русского Слова» п. заг. “Хто нашъ просвѣтитель?”» (*Діло*. 1895. Ч. 151. С. 1-2; Ч. 152. С. 2) та Михайла Зубрицького, опублікована під криптонімом М. З-кій, «Гасительъ народного духа» (*Діло*. 1896. Ч. 283. 20 груд. (1 сѣчня). С. 2; 1896. Ч. 73. 3(15) цвѣтня. С. 2; Ч. 74. 4(16) цвѣтня. С. 1-2). Обидві публікації спрямовані проти галицьких москвофілів, а їхні автори гостро критикували оцінку о. В. Курдидика на творчості Т. Шевченка. Приводом для дискусії стала брошуру о. В. Курдидика п. н. «Кто нашъ просвѣтитель? Бесѣда о. Василя Курдыдика изъ Черниховець коло Збаража на собранію членѡвъ філіи Общества им. Качковского въ Тернополь дня 1 русс. червня 1895 р.» (Львовъ, 1895). Варто додати, що перший автор подав назву

цієї брошури з помилкою, а другий лише зазначив, що минулого року о. В. Курдидик накинувся на нашого генія Т. Шевченка із низкою звинувачень. Та обидва автори не лише гостро виступили проти москвофільських постулатів о. В. Курдидика щодо тези, хто є просвітителем народу, а й негативно охарактеризували його бесіду та його самого. Так, автор статті «Хто лжеучитель?» назвав бесіду о. В. Курдидика, досі незнаного з виступів, «меншого въ братіи», «глаголаніє», «монольоґом», яким він «вѡдогравъ комедію москвофільску», а самого пароха зарахував до «недоумків». Обурюючись, що о. В. Курдидик вважав правдивим просвітителем народу стару історичну партію, себто москвофілів, автор під криптонімом – ий – кий писав, що таким чином о. В. Курдидик поступив нечесно: виступив з брехливими закидами проти таких народно-руських товариств, як «Просвѣта», «порываючи ся брутально до зневаги Шевченка та взагалѣ закидаючи легкодушно и зухвало цѣлому сторонництву народовцѣвъ, що ворожо выступає противъ вѣры и мовы, тѣхъ идеалѡвъ руского народу» (*Діло*. 1895. Ч. 151. С. 1). Тож автор палко закликав: «...не позволимо “недоумкамъ” ложно посуджувати нашѣ институціи народнѣ або святотатскимъ способомъ зневажати нашихъ ґеніѡвъ народныхъ!» Ця зухвала москвофільська робота тим більше ненормальна, що тут священник, стоячи перед народом, не вагається фальшами підбурювати

народ проти своїх діячів, і чи не до такої огидної роботи саме можна примінити «слѡвъ Тарасовыхъ»: «Умойтеся! Образъ Божій / Багномъ не свернѣте! / Не дурѣте дѣтей нашихъ... / Бо невчене око / Загляне... въ саму душу / Глибоко-глибоко... / Дѡзнаються небожата, / Чия на васъ шкура – / Та й засудять, и премудрыхъ / Немудрѣ одурять!» (Діло. 1895. Ч. 151. С. 1).

Обурювала автора статті й подана о. В. Курдиком характеристика по статі Т. Шевченка та його творчості: «Не надумуючись довго, ударяє на Шевченка за те, що народовцѣ уважають письма Шевченка якъ бы євангеліємъ, що Шевченко, “яко человекъ сдѡбный, но недоученый былъ собѣ выробылъ такое понятіе о Бозѣ, якого никто сдаеся въ свѣтъ не малъ и не буде мати» [!?] и що «ѡнъ въ своихъ поэзіяхъ – которыи писалъ по пьяному – густо-часто съ легковаженьемъ выражаеся о правдахъ христіянскої релігії и о чудесныхъ обрядахъ [!?] святой нашей церкви. И дивѣтъ, такого [!] Шевченка наши

Золочів.

народовцы обожаютъ, а даже загорѣлыи народовцы-священники признають и называютъ Шевченка – Мессію. Хиба Мессією безбожности и грѣха!”» (Діло. 1895. Ч. 151. С. 2).

Коли б цей наклеп, завданий пам’яті поета України-Русі, і денунціація на своїх братів во Христі, священників, показати найбільш р’яному «москалеві-об’єдинителеви», то й він не знайшов би ліпшого слова для осуду, як «мерзость», – пи-

сав автор статті «Хто лжеучитель?» і зізнавався, що соромно стає, що Галицька земля може народжувати людей, які виголошують перед народом подібні речі.

А М. Зубрицький, правдоподібно, резюмував виступ о. В. Курдидика, зазначаючи, що той минулого року накинувся на нашого генія Т. Шевченка із таким звинуваченням: «Шевченко неукъ и піякъ, а его читають, любуютъ ся его творами, старають ся поступати пѣсля его заповѣту, и є священники, що творы Шевченка ставляють высьше нѣжь євангеліє» (Діло. 1896. Ч. 74. С. 1).

Навівши це звинувачення, М. Зубрицький почав палко захищати Т. Шевченка. «Чия-жь се работа и заслуга, що чоловѣкъ интелігентный, бо скѣнчивъ університетъ, а поваживъ ся опоганити память такого велита народного слова, – а радше самого себе осмѣшити?!» –

зазначав автор і риторично запитував, що б на це сказав правдиво освічений чоловік – чех, німець, москаль чи якийсь інший? Чи наважився б поляк так паплюжити свого Міцкевича, чи німець – Гете? А що о. В. Курдидик не самотній у таких висновках, то це видно з того, що після виголошення його бесіди на зборах «Общества им. Качкоского» в Тернополі – «наставъ у львѣвскѣмъ генеральнѣмъ штабѣ справдѣшный телячій восторгъ, – бесѣду, котра була ганьбою для руского народу, выдруковано, и тысячѣ примѣрникѣвъ розкинено по цѣлѣмъ краю» (Діло. 1896. Ч. 74. С. 1).

Можна навести декілька міркувань о. В. Курдидика з його брошури і точніше передати його слова, які широко цитували автори «Діла». На його думку, просвітителем народу може вважатися

лише той, хто зрозумів і полюбив його ідеали, а найдорожчим скарбом й ідеалом нашого «русского» народу є віра свята Христова зі слов'янським Богослужінням і рідне слово, рідна бесіда [4, с. 4]. Однак «народовці» (представники товариства «Просвіта» і «Товариства імені Шевченка») не дотримуються цих ідеалів, вважав о. В. Курдидик, вони прийняли за свій ідеал Т. Шевченка і для них «писання Шевченка стали осередкомъ мудрости и якъ бы ихъ евангеліємъ». А далі о. В. Курдидик ствержував, що Т. Шевченко, «яко человекъ сдѣбный но недоученный», виробив собі таке поняття про Бога, якого ніхто у світі не мав і не буде мати. Ба більше, додовів, що цілком не мав пошанування до нашої святої віри християнської, бо в своїх поязіях, які писав «по пьяному», часто-густо з легковажністю висловлювався про правди християнської релігії і чудові обряди святої нашої церкви [4, с. 9].

Отця В. Курдидика обурювало й те, що навіть народовці-священники визнавали Т. Шевченка і називали його Месією, однак для нашого народу Месією завжди був і є Ісус Христос, а не Шевченко. А через обожнювання Т. Шевченка народовці начебто підготовлюють серед молоді, яка навчається, ґрунт для безвір'я і цілковитої нашої загибелі [4, с. 9–10].

Цілком негативне ставлення викликають сьогодні погляди о. В. Курдидика і на мовне та національне питання, бо він ствер-

джував, що про «московську» мову наш народ нічого не знає, бо для нього є лише у світі «русскій языкъ», так само, як нема на світі ніякого «московського» народу, а є лише «народъ русскій» [4, с. 14-15].

М. Зубрицький, навівши звинувачення о. В. Курдиника супроти Т. Шевченка в неучтві й пияцтві, а також в тому, що його твори деякі священники-народовці ставлять вище, ніж євангеліє, він зауважив: Т. Шевченко був «неукомъ», але не його вина в тому, що доля була йому мачухою, та все ж він переріс тисячі інших людей своїм талантом, своєю працею, своєю любов'ю до бідного, закріпаченого народу. А що Т. Шевченко не був «піякомъ», вже певні докази подані в студіях Ол. Кониського. А що іноді випив чарку, то й о. В. Курдидик десь колись вип'є та й всі «твердяки» не від того. Та навіть якби це було правдою, то не було б в тому нічого дивного. «Чоловкъ зъ высшими стремлѣнями, зъ живою душею, не можучи рушити ся въ оковахъ, може легко впасти зъ роспуки въ порокъ», – вважав М. Зубрицький і радив «твердякамъ á la Курдыдыкъ» почитати «Исторію найновѣйшей русской литературы 1848–1892 гг.» А. М. Скабичевского [СПетербургъ, 1893], з якої вони довідалися б, як багато талановитих великоруських письменників зійшло марно зі світу через пияцтво (*Діло*. 1896. Ч. 74. С. 1).

М. Зубрицький іронізував також у статті з приводу висловле-

ного о. В. Курдидиком порівняння творів Т. Шевченка з євангелієм: «Дивне диво: зъ-вѣдки у о. Курдыдыка взяла ся така догадка, що Шевченко ставъ євангеліємъ для Русинѡвъ, – писав М. Зубрицький. – Се порѡвнанє дуже смѣле». Не лише русини вірять в євангеліє, але й інші народи, зазначав автор, але це не перешкоджає їм поважати й цінувати народних поетів на відміну від москвофілів-«твердяків».

На питання, чому русинам дорога пам'ять Т. Шевченка, на думку М. Зубрицького, найкраще може відповісти брошура Федора Свистуна «Чѣмъ есть для насъ Шевченко?», бо вважав її автора безстороннім суддею. Тож М. Зубрицький детально переповів зміст цієї брошури, висновки якої були для нього найкращою аргументацією в дискусії з о. В. Курдидиком щодо важливості постаті Т. Шевченка та позитивного впливу його поезії на галицьку молодь.

М. Зубрицький зазначав, що наприкінці 1850-х р. Ф. Свистун навчався у львівській гімназії домініканів, де катехитом був о. М. Малиновський, правдивий русин, який намагався прищепити учням «руське чувство», розповідав їм про руську старовину, водив до «Народного Дому» й «Ставропігії» та показував усе, що відносилось до життя русинів. Але це не допомагало: учні й далі розмовляли і мислили по-польськи. Та 1860 р. львівський купець Михайло Димет поїхав до Києва і привіз звідти

«бѡльше число» щойно виданого «Кобзаря» Т. Шевченка. Руські академіки, себто гімназисти, за декілька днів розхапали всі примірники, прочитали і прозріли – «Трупы повставали и ожили». На вулицях спольщеного Львова стало чути «руській розговѡръ», молодь почала думати і про домашні відносити та як зарадити лихові. Далі в тій брошурі, зазначає М. Зубрицький, йшов аналіз творів Т. Шевченка, а наприкінці містилося виправдання, що дехто з тих молодих людей «завернули зъ дороги, показанои “Кобзаремъ”». Ця частина брошури Ф. Свистуна засвідчувала, стверджував М. Зубрицький, що дехто з молоді як швидко одушевилися, так само швидко згасло в них розуміння вагомості загальних народних справ. І вони повернулися назад, але не до давнього, а знайшли собі нового бога. На думку Ф. Свистуна, молоді люди пересвідчилися, що мови Т. Шевченка не вистачить русинам до «поставлення свого рѡдного письменства, що вона способна лишь до поезіи».

М. Зубрицького дивувало, як можна було прийти до такого висновку. Якщо русинів нічого не могло збудити до народного життя, і даремними виявилися всі заходи о. Малиновського, а твори Т. Шевченка були здатні оживити, то мусила бути в «Кобзареві» велика сила. «А ся сила була въ тыхъ високихъ думкахъ, якѡ проголосивъ нашъ народный поеть, а якихъ у насъ въ Галичинѡ майже не чули, – зазначав автор. – Наколи-жь Шевченко

рускою мовою змѡгъ проголосити такъ высокѡ и взнеслѡ думки, що и мерцѣвъвъ оживляли, то така мова була способна сотворити и не знати якъ велику словеснѡсть» (*Дѡло*. 1896. Ч. 74. С. 1).

Та на велику недолѡ матері-Русі, вважав М. Зубрицький, чимало людей зневѡрилось в ідеалах Т. Шевченка, навѡть паплюжать його пам'ять, а радше осміюють себе і свѡй народ, вони створили якесь язичіє і хвастаються великоруською «словеснѡстю», якої не знають (*Дѡло*. 1896. Ч. 74. С. 1).

Ще в одній публікації на сторінках часопису «Дѡло» п. н. «"Русска Правда" о Шевченку» (*Дѡло*. 1889. Ч. 81. С. 2) редакція піддала гострій критиці погляди Григорія Купчанка на постать Т. Шевченка.

Г. Купчанко в ч. 6 «Русскои Правды» від 1 квітня 1889 р. вмістив

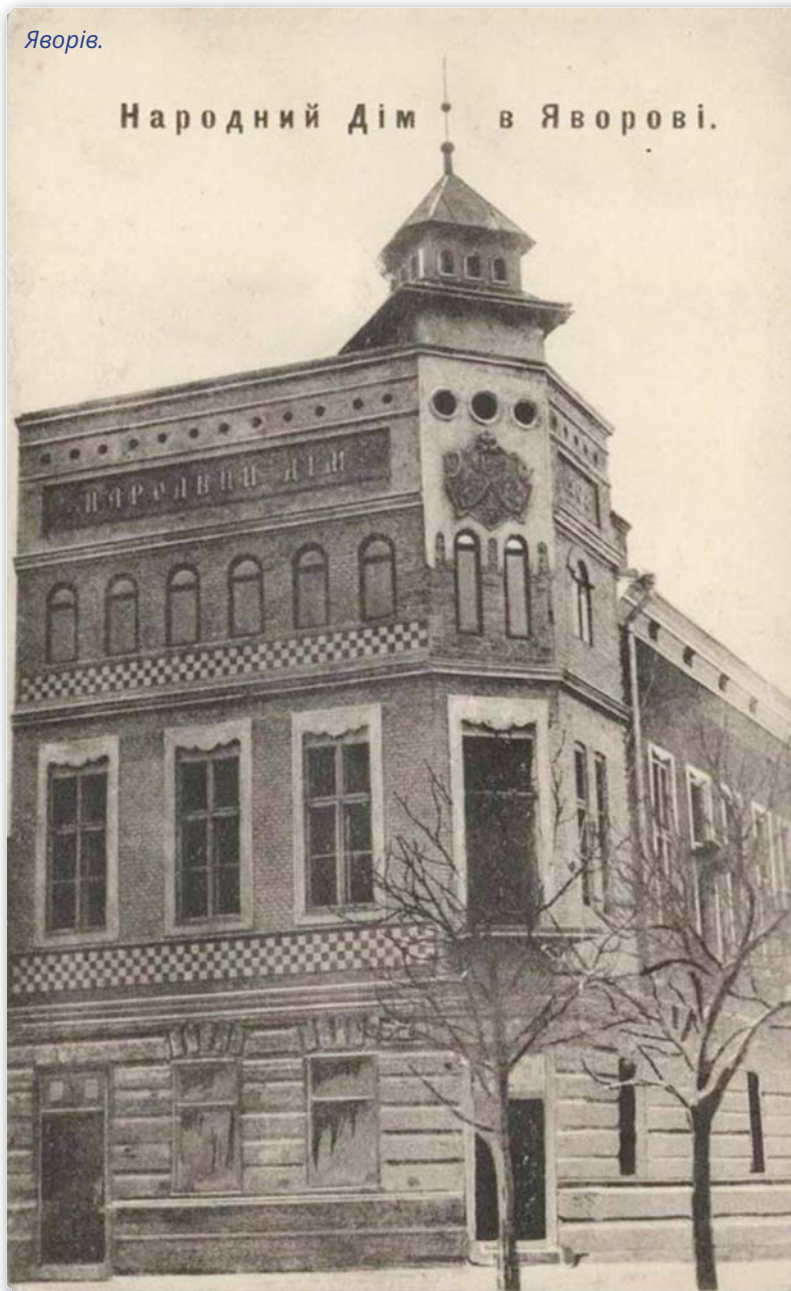
статтю «Стихотворецъ Тарасъ Шевченко», у якій вихваляв поета як «щирого приятеля, защитителя и добродѣтеля русскаго народа на Украинѣ», і зауважував: «Но за се дуже не слюбили Тараса Шевченка вороги русскаго народа, и щобы его снищити, они оклеветали его передъ правительствомъ, будто ѡнъ бунтуецъ нарѡдъ противъ правительства. Правительство повѣрило сей пѡдлѡй брехнѣ».

Проти цих слів редакція «Дѡла» нічого не мала, однак не погоджувалася з іншими міркуваннями Г. Купчанка, зокрема, що «такъ назваемѡ "у к р а ѡ н ц ѡ", фонетикки, кулишѡвники або мягонькѡ Русины всякими глупыми безстыдными и навѡть паскудными способами стараются украсти намъ, русскому народу, нашего славнаго Тараса Шевченка, припи-

суючи ему якiсь чужi сумазброднi, безбожнi, нiгiлiстичнi та розбiйничi стихи та видаючи его за "с в о е г о". А найсмiшнiше те, продовжував Г. Купчанко, що на свята наших «українцiв», фонетикiв та кулишiвникiв в пам'ять Т. Шевченка зазвичай приходять польськi та жидiвськi гостi, якi го-

лоснiше за iнших кричать: «Слава Шевченкови!», тим часом як поет так iх любив, як сiль в оцi. Правдивi комедiанти тi наші «українцi», фонетики, кулишiвники та iхнi польськi та жидiвськi приятелi: за життя Т. Шевченка вони його ненавидiли, чорнили та закликали мучити, а тепер, пiсля смертi, прославляють, напевно, за те, що помер. Коли читати цей уривок, зазначала редакцiя, то мимоволi приходиться на гадку, що «просвiтитель народа» п. Г. Купчанко, коли писав його, «мусьвъ або бути не при розумъ або тяженько п'яний», бо чоловiк при здоровому розумi i тверезий не плiв би народовi таких «глупыхъ подлостей и подлыхъ глупостей» (Дiло. 1889. Ч. 81. С. 2).

Резюмуючи висловленi вище мiркування авторiв «Дiла», можна зробити такі висновки: для полемiчного вимiру шевченкиани на сторiнках щоденного часопису «Дiло» кiнця ХІХ ст. характерними були декiлька особливостей. Насамперед по-

стать Т. Шевченка і його творчість осмислювалася й оцінювалася із позицій двох суспільно-політичних напрямів: народовецького, себто національного, і москвофільського, фактично проросійського, які були діаметрально протилежними за ідеологією, тому між ними тривала гостра полеміка. Водночас на шпальтах «Діла» висувалися чіткі вимоги як до тогочасних критиків, так і до критики загалом. Основні критерії – це дотримання принципів «рівноваги и супокѡю», крізь призму яких проаналізовані публікації про життя і творчість Т. Шевченка авторства як представників народовецького (Іван Франко), так і москвофільського напрямів (о. Василій Курдидик та Григорій Купчанко).

З'ясовано, що авторів критичних публікацій про Т. Шевченка москвофільського напрямку можна назвати, за класифікацією «ділівського» критика О. Зарди, «уїдлихими доганниками». А до другого типу О. Зарда зараховував «хвалунів». Однак авторів народовецького спрямування ми не можемо віднести до жодного з них. Їх можна б назвати об'єктивним критиками, але з одним уточненням, що вони, гостро полемізуючи з москвофілами щодо постаті Т. Шевченка та впливу його творчості на національне пробудження руського (українського) народу, не завжди дотримувалися власних вимог до критики, зокрема згаданого принципу рівноваги та спокою. Однак у полемічному запалі й самі критики

порушували власні «правила», що поєднання основних критеріїв аналізу з публіцистичною наснаженістю текстів дали змогу змалювати живий образ Т. Шевченка і закласти міцні підвали галицької шевченкіани кінця XIX ст.

Список використаних джерел

1. Висовський Р. Становище Тараса Шевченка в історії національного відродження України-Руси. *Правда*. 1895. Вип. 75, 76.
2. Габор В. Шевченкіана на сторінках львівської газети «Основи» (1870–1872 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2012. Вип. 2(20). С. 326–336.
3. Кокорудзь І. Думки Шевченка, ихъ генеза и мотивы. Вѡдчитъ выголошений на вечерницяхъ, даныхъ въ Станиславовѡ на честь Т. Шевченка с. р. *Діло*. 1892. Ч. 149. С. 1–2; Ч. 150. С. 1–3.
4. Кто нашъ просвѣтитель? Бесѣда о. Василія Курдыдика изъ Черниховець коло Збаража на собранію членѡвъ філіи Общества им. Качковского въ Тернополь дня 1 русс. червня 1895 р. Львовъ: Изъ типографіи Ставропигійского Института, 1895. 31 с. Прилога до «Русского Слова».
5. Курилишин К. *Часопис «Галичанинъ» (Львів, 1893–1913 рр.): матеріали до біобібліографістики*. Дрогобич, 2013. 700 с. [публікації про Т. Шевченка в 1893–1899 рр. С. 584–585].
6. Курилишин К. *Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики*. Т. 1: 1880–1889 рр. Дрогобич, 2015. 640 с. [публікації про Т. Шевченка в 1880–1889 рр.: с. 532–534].
7. Курилишин К. *Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики*. Дрогобич, 2016. Т. 2: 1890–1894 рр. 608 с. [публікації про Т. Шевченка в 1890–1894 рр.: с. 496–497].
8. Курилишин К. *Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939 рр.): матеріали до біобібліографістики*. Дрогобич, 2017. Т. 3: 1895–1899 рр. 712 с. [публікації про Т. Шевченка в 1895–1899 рр.: с. 586–588].

9. Лотоцький О. (Любенький). Суспільні і національні ідеали Шевченка. *Правда*. 1894. Вип. 60.

10. Огоновський О. Критично-естетичний погляд на декотрі поезії Тараса Шевченка. *Правда*. 1872. Ч. 9–18; 1873. Ч. 1–13.

11. Промова проф. Олександра Барв'їнського, виголошена на львівському концерті в 75-ту роковину народження Тараса Шевченка. *Діло*. 1889. Ч. 64. С. 1–2.

12. Романюк М. М., Галушко М. В. *Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: іст.-бібліогр. дослідж.*: У 3 т. Т. 1. 1848–1900 рр. Львів, 2001. 744 с. [про галицьку пресу кінця XIX ст.: с. 297–687].

13. Свистун Ф. Чем есть для нас Шевченко? *Новый Проломъ*. 1885. Ч. 254–281.

14. Слово вѣдъ академічної молодежи виголошене акад. Стеф. Томашѣвскимъ на Шевченковихъ вечерницяхъ у Львовѣ. *Діло*. 1898. Ч. 69. С. 2.

15. Сніцарчук Л. Шевченкіана журналу «Правда» (Львів, друга половина XIX ст.). *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. Львів, 2014. Вип. 6(22). С. 131–140.

16. Тарась Шевченко. Промова проф. д-ра Олександра Колессы, виголошена на XXXVII-ихъ роковинахъ смерті поета у Львовѣ... *Діло*, 1898. Ч. 69. С. 1–2; Ч. 70. С. 1–2; Ч. 71. С. 1–2.

17. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: іст.-бібліогр. дослідж. Т. 1: 1812–1890 рр. / Уклад: М. Галушко, М. Романюк (керівник проекту), Л. Сніцарчук. Львів, 2007. 560 с. [про галицьку пресу кінця XIX ст.: с. 249–468].

18. Українська преса в Україні та світі XIX–XX ст.: історико-бібліографічне дослідж. Т. 2: 1891–1905 рр. / уклад: М. Галушко, М. Романюк (керівник проекту), Л. Сніцарчук. Львів, 2009. 480 с. [про галицьку пресу кінця XIX ст.: с. 49–212].

19. Щуратъ В. Замѣтки до поемы Т. Шевченка «Чернець». *Діло*. 1894. Ч. 143. С. 1; Ч. 144. С. 1–2; Ч. 145. С. 1–2; Ч. 146. С. 1; Ч. 147. С. 1–2; Ч. 149. С. 1–2.

20. Щуратъ В. Памяти Тараса Шевченка. Фантазія. *Діло*. 1899. Ч. 82. С. 1–2.

21. Франко І. Причинки до оціненя поезій Тараса Шевченка. *Сьвіт*. 1881. Ч. 8/9–11/12; 1882. Ч. 13(1).

22. Франко І. Шевченко героєм польської революційної легенди. *Житє і Слово*. 1894. Т. 1. С. 378–402.

References

1. Vysovskiy R. Stanovyshche Tarasa Shevchenka v istorii natsional'nogo vidrozhennia Ukrainy-Rusy. *Pravda*. 1895. V. 75, 76.

2. Gabor V. Shevchenkiana na storinkakh lvivskoi hazety «Osnovy» (1870–1872 rr.). *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnogo instytutu presoznavstva*. Lviv, 2012. Vyp. 2(20), pp. 326–336.

3. Kokorudz, I. Dumky Shevchenka, ikh heneza i motyvy. Vidchyt vyholosheny na vechernytsiakh, danykh v Stanyslavovi na chest T. Shevchenka s. r. *Dilo*. 1892. no. 149, pp. 1–2; no. 150, pp. 1–3.

4. Kto nash prosvytitel'? Besida o. Vasyliia Kurdydyka iz Chernikhovets kolo Zbaraza na sobraniiu chleniv filii Obshchestva im. Kachkovskoho v Ternopoli dnia 1 russ. chervnia 1895 r. Lvov: Iz typografii Stavropihiiskoho Instytutu, 1895. 31 pp. Pryloha do «Russkoho Slova».

5. Kurylyshyn, K. *Chasopys «Halychanyn» (Lviv, 1893–1913 rr.): materialy do biobibliografistyky*. Drohobych, 2013. 700 pp. [publikatsii pro T. Shevchenka v 1893–1899 rr.: pp. 584–585].

6. Kurylyshyn, K. *Chasopys «Dilo» (Lviv, 1880–1939 rr.): materialy do biobibliografistyky*. t. 1: 1880–1889 rr., Drohobych, 2015. 640 pp. [publikatsii pro T. Shevchenka v 1880–1889 rr.: pp. 532–534].

7. Kurylyshyn K. *Chasopys «Dilo» (Lviv, 1880–1939 rr.): materialy do biobibliografistyky*. Drohobych, 2016. t. 2: 1890–1894 rr., 608 pp. [publikatsii pro T. Shevchenka v 1890–1894 rr.: pp. 496–497].

8. Kurylyshyn K. *Chasopys «Dilo» (Lviv, 1880–1939 rr.): materialy do biobibliografistyky*. Drohobych, 2017. t. 3: 1895–1899 rr., 712 pp. [publikatsii pro T. Shevchenka v 1895–1899 rr.: pp. 586–588].

9. Lototskiy, O. (Liubenkiy). (), Suspilni i natsionalni idealy Shevchenka. *Pravda*. 1894. Vyp. 60.

10. Ohonovskyi, O. (1872; 1873), Krytychno-estetychnyi pohliad na dekotri poezii Tarasa Shevchenka, *Pravda*. no. 9–18; no. 1–13.

11. Promova prof. Olexandra Barvins'koho, vyholoshena na lvivskim kontserti v 75-tu roko-

vyiny narodzhenia Tarasa Shevchenka. *Dilo*. 1889. no. 64, pp. 1-2.

12. Romaniuk M., Halushko M. *Ukrainski chasopysy Lvova 1848–1939 rr.: ist.-bibliohr. doslidz.: u 3 t., t. 1: 1848–1900 rr.*, Lviv. 2001. 744 pp. [pro halytsku presu kintsia XIX st.: pp. 297-687].

13. Svystun F. Chem est dlia nas Shevchenko? *Novyi Prolom*. 1885. no. 254–281.

14. Slovo vid akademichnoy molodezhy vyholoshene akad. Stef. Tomashivskym na Shevchenkovykh vechernytsiakh u Lvovi. *Dilo*. 1898. no. 69, p. 2. (in Ukr.).

15. Snitsarchuk L. Shevchenkiana zhurnalu «Pravda» (Lviv, druga polovyna XIX st.), *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Lviv. 2010. Vyp. 6(22), pp. 131-140.

16. Taras Shevchenko. Promova prof. d-ra Oleksandra Kolessy, vyholoshena na XXXVII-ykh rokovynakh smerty poeta u Lvovi... *Dilo*. 1898. no. 69, pp. 1-2; no. 70, pp. 1-2; no. 71, pp. 1-2.

17. *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st.: ist.-bibliohr. doslidzh.*, t. 1: 1812–1890 rr.; Uklad: M. Halushko, M. Romaniuk (kerivnyk proektu), L. V. Snitsarchuk, Lviv, 2007. 560 pp. [pro halytsku presu kintsia XIX st.: pp. 249–468].

18. *Ukrainska presa v Ukraini ta sviti XIX–XX st.: ist.-bibliohr. doslidzh.*, t. 2: 1891–1905 rr.; Uklad: Halushko, M. Romaniuk (kerivnyk proektu), L. Snitsarchuk. Lviv, 2009. 480 pp.

19. Shchurat V. Zamitky do poemy T. Shevchenka «Chernets». *Dilo*, no. 143, p. 1; no. 144, pp. 1-2; no. 145, pp. 1-2; no. 146, p. 1; no. 147, pp. 1-2; no. 149, pp. 1-2.

20. Shchurat V. Pamiaty Tarasa Shevchenka. Fantaziia. *Dilo*. 1899. no. 82, pp. 1-2.

21. Franko I. Prychynky do otsinenia poezii Tarasa Shevchenka. *Svit*. 1881; 1882. no. 8/9–11/12; no. 13(1).

22. Franko I. Shevchenko heroïem polskoi revoliutsijnoi lehendy. *Zhytie i Slovo*. 1894. t. 1. pp. 378-402.

Vasyl GABOR

<https://orcid.org/0000-0002-5482-4529>

Candidate of Science (Philology),

Senior Researcher at the Department for

Research of Ukrainian Periodicals,

Press Studies Research Institute,

Vasyl Stefanyk National Scientific Library of

Ukraine in Lviv

vsgabor@gmail.com

THE POLEMICAL DIMENSION OF SHEVCHENKIANA IN THE «DILo» PERIODICAL OF THE LATE 19TH CENTURY

The article focuses on the under-researched aspect of the Galician Shevchenkiana of the late 19th century – i. e., the polemical dimension of publications in the Lviv “Dilo” periodical. It was discovered that the figure of T. Shevchenko and his legacy was examined and evaluated from the standpoint of two socio-political approaches: that of pro-national *Narodnism* and that of *Russophilia*, that is, pro-Russian, which were diametrically opposite in terms of ideology, and therefore they were engaged in fierce debates. At the same time, *Dilo* published clear-cut requirements both for the critics of that time and for criticism in general. The main criteria included observance of the principles of «balance and dispassion», which were applied in the analysis of the reports about the life and legacy of Taras Shevchenko written by *Narodnyks* (Ivan Franko) and *Russophiles* (Fr. Vasyl Kurdydyk and Hryhoriy Kupchanko). However, in their polemical fervor, the critics themselves violated their own “rules”, which animated their publications; and the combination of the key analytical criteria with the journalistic inspiration in their texts helped them depict a lively image of T. Shevchenko and lay strong foundations for the Galician Shevchenkiana at the end of the 19th century.

Key words: “Dilo”, Taras Shevchenko, Galician Shevchenkiana, polemical dimension.

ФОЛЬКЛОРНІ МАРКЕРИ В ГАЛИЦЬКОМУ ПРЕСОВОМУ ПОЛІ КІНЦЯ ХІХ СТОЛІТТЯ

Осердям аналізу статті є фольклорні маркери в галицькій пресі кінця ХІХ ст. Поняття «маркери» трактується як умовно окреслені форми різнопланового використання фольклорних матеріалів у пресі: записи пісень та обрядів, переспіви, теоретичні розвідки, інформаційно-хронікальні замітки, некрологи. Джерельна база дослідження – публікації в часописах «Зоря», «Діло», «Житє і Слово», «Правда», «Основа». Найбільший за обсягом пласт пресового контенту – це фольклорні записи з Галичини, Буковини, Закарпаття (Угорської Русі) й Наддніпрянщини, що увиразнюють тогочасне розуміння єдності нації крізь мистецьку призму, а залучення до процесу збирання студентів і гімназистів засвідчує суспільну вагу справи, зокрема її освітній фактор. Контroversійність питання власності записів народнопоетичних скарбів висвітлене на основі публікацій часописів «Діло» (о. Никифор Лещишак та Іван Франко) та «Житє і Слово» (Михайло Драгоманов і Порфирій Мартинович). Фольклорне підґрунтя оригінальних літературних текстів візуалізують твори Федора Зарицького, Уляни Кравченко, Миколи Устияновича, Володимира Шашкевича. У ґрунтовній студії І. Франка про колядки в «Ділі» простежене історичне, релігійне та літературне підґрунтя їх творення, а в розвідці Ватрослава Ягича про символ Дунаю у журналі «Правда» – ментальні відмінності між народними (українськими та російськими) текстами. Системний аналіз фольклористичних розвідок у пресі кінця ХІХ ст. є підґрунтям для компаративних паралелей: науковий діалог засвідчив можливість різновекторної інтерпретації та вихід фольклористичних студій на новий методологічний рівень. Музична складова народнопоетичної спадщини представлена розвідками Анатолія Вахнянина, Порфирія Бажанського й Лева Сапогівського, які увиразнює цікавий коментар Захера Мазоха щодо коломийки. Стаття «Українські пісні на московських жорнах» («Житє і Слово») актуальна у контексті численних фактів привласнення інтелектуального доробку українських авторів. Аналіз хронікальних матеріалів та некрологів, у яких зазвичай згадувалась діяльність на ниві збереження та популяризації фольклору, засвідчує унікальність та цінність цієї праці.

Ключові слова: галицька преса кінця ХІХ ст., фольклорні записи, етнографічні студії, народні мотиви.

Постановка проблеми. Дослідження впливу фольклору на розвиток літературного процесу традиційно розглядався крізь призму індивідуальної творчості митців у контексті зміни художніх напрямів. Сплеск зацікавлення фольклором припав, як відомо, на добу романтизму, але в кінці XIX ст. інтерес до народнопоетичної творчості не згас, а набув нових форм: тривав процес записів фольклорних текстів з метою їх збереження й аналітичного осмислення. У суспільній свідомості формувалося особливе ставлення до цього оберега національного духу, що століттями захищав від денационалізації, незважаючи на систематичне нищення української матеріальної культури східними й західними сусідами. Преса, віддзеркалюючи актуальні події свого часу, зафіксувала місце фольклорного надбання у суспільній світоглядній парадигмі, форми її репрезентації та рівні пересмислення.

Аналіз досліджень. Теоретичні аспекти фольклористичних студій, зокрема початки вживання терміна «фольклор» в українській науці та його відмінність від понять «етнографія», «етнологія», «усна народна словесність», простежив сучасний вчений Михайло Глушко. Точкою відліку він вважає 1883 рік, коли Іван Франко організував «Етнографічно-статистичний кружок» і звернувся до Михайла Драгоманова з проханням надіслати йому наукову літературу для успішної роботи: «8 грудня 1883

року на засіданні гуртка І. Франко прочитав реферат [“З італьянської й французької літератури про народню словесність. (Одповідь д. Ів. Франкові назвавши і його автора. Але у замітці про засідання “Етнографічно-статистичного кружка”, опублікованій у газеті “Діло”, прізвище М. Драгоманова було замінене псевдонімом “Українець”» [5, с. 119]. Цей факт викликав обурення автора реферату, хоч він і знав, що його ім’я заборонене цензурою на теренах Австро-Угорщини. Подальші фольклористичні студії теж нерозривно пов’язані з постаттю І. Франка, а в дальшій часовій перспективі – з численними франкознавчими дослідженнями. Один із перших рецензентів журналу «Житє і Слово» Агатангел Кримський на сторінках часопису «Этнографическое Обозрѣніе» підкреслив унікальну роль цього пресового проєкту: «Въ послѣднее время очень рѣдко приходится отмѣчать появленіе какой-нибудь выдающейся книги на малорусскомъ языкѣ, и особенно въ области этнографіи» [17, с. 151]. Аналіз розвитку фольклористичних студій у Львівському університеті, авторами яких були, зокрема, Омелян Огоновський, Яків Головацький, Філарет Колесса та ін., подана у статті Василя Івашківа та Руслана Маркова «Біля витоків української фольклористики у Львівському університеті». Реформування Наукового товариства імені Шевченка та заснування у Львівському університеті кафедри української

історії в 1890-х рр. стали визначальними факторами, що сприяли розвитку фольклористичних досліджень: «На той час у Львові сформувалася плеяда таких викладачів і вихованців університету, як М. Грушевський, І. Франко, О. Колесса, В. Гнатюк, К. Студинський, Ф. Колесса, І. Свенціцький та ін., які своїми науковими працями в галузі фольклористики й етнографії здобули визнання в усьому слов'янському науковому світі, у багатьох європейських академічних інституціях» [12, с. 19]. Роман Кирчів у ґрунтовній монографії «Двадцять століття в українському фольклорі» подав системний огляд наукового фольклористичного процесу із врахуванням політичної складової – цензурних заборон радянського режиму на певні імена та теми, на національно-державну й релігійну проблематику, обмеження фольклорного простору соціально-побутовими темами та елементами обрядового циклу. Торкаючись же питання початків фольклористичних та етнографічних досліджень, вчений підкреслював: «Пожвавлення українсько-культурного та літературного життя в 1860-х рр. надало народознавчій праці в Галичині нового сильного імпульсу під впливом творчості Т. Шевченка, розширення і посилення зв'язків з діячами Наддніпрянської України. Найбільше цю працю стимулювало наростання свідомо національного – “народовського” руху, що протистояв москвофільському

відступництву значної частини галицької інтелігенції, а також поява таких видань, як “Слово” (1861), “Вечерниці” (1862), “Мета” (1863), “Русалка” (1866), “Правда” (1867)» [13, с. 189]. Тому вивчення фольклорних студій неможливе без пресової бази, адже перш за все на сторінках періодичних видань фіксувалися здобутки науковців – від розвідок на шпальтах «Зорі Галицької» до «Записок Наукового товариства імени Шевченка» і заснування таких спеціальних продовжуваних видань під егідою НТШ, як «Етнографічний збірник» та «Матеріали до української етнології».

Метою статті є простежити форми репрезентації фольклорних елементів у галицькій пресі кінця ХІХ ст. на тематичному, образному й аналітичному рівнях у контексті літературного, наукового та суспільного просторів. Дослідження фольклорних маркерів на основі часописних публікацій дає змогу дослідити принципи освоєння народнопоетичної спадщини – від фіксації з метою її збереження до глибинного переосмислення мітологічної символіки, трансформаційних моделей в авторських поетичних текстах, визначення її загальнокультурної ролі в дискусійних і хронікальних матеріалах.

Виклад основного матеріалу. Людство повертається час від часу до фольклору, як до власних витоків, своєрідного духовного батьківського порогу, зв'язуючи годинник сучасності. Весна народів започат-

кувала новий виток такого повернення, свідчення чого – публікації першої української газети в Галичині «Зоря Галицка». У виданнях кінця ХІХ ст. можна простежити розгалуження кількох умовно накреслених напрямів, власне маркерів, що засвідчують різноплановість використання фольклорних матеріалів у пресовому контенті – це записи пісень та обрядів, переспіви народних пісень – як українських, так і чужих, теоретичні розвідки, інформаційно-хронікальні замітки, некрологи.

Записи народних пісень, звичаїв та обрядів – це, безперечно, найбільший за обсягом пласт пресового контенту. Він всебічно представлений на шпальтах «Зорі»: в межах рубрик «Пѳзнане

народу», «Зъ усть народныхъ», «Исторія и етнографія» або й «Розправи науковѳ». Перші числа чи й річники таких видань, як «Житє і Слово», «Правда» теж містять значний фольклорний масив, однак з часом у них почала домінувати суспільно-політична тематика. Повертаючись до фольклорних записів у «Зорі», варто відзначити, що багато з них належать перу Данила Лепкого, зокрема: «Якъ то дѳвчата приворожують женихѳвъ», «По Рїздві», «Щедрий вечїр», «Веснянї звичаѳ, обряды и вѳруваня на Руси», «Зъ вѳрованя нашого люду: Блудъ або Манъ, Обїйникъ». Популярною редакційною практикою був друк текстів пісень із різних збірників, зазначених у підзаголовку, серед них – записи

*Церква Св. Миколая, с. Сасїв.
(Світлина Лесика Пїджарого).*

Якова Головацького, Теофіла Кобринського, Володимира Ленкавського, Олександра Борковського. Цікаво, що знайдений серед цих текстів варіант відомої пісні про Петруся, який загинув через пристрасть пані, перегукується з бойківською баладою. Та якщо текст у «Зорі» побудовано як оповідь, то в баладі домінує драматизм через полілог із зосередженням уваги на процесі підготовки до страти хлопця та його похорону, фраза ж «Не плач, мамцю, не плач, досить, що я плачу, через твого сину своє панство трачу» [23, с. 26] проектується на ширший семантичний спектр: і фінансових витрат, і втрати суспільного статусу.

Важливий аспект цього пласту матеріалів – увага до народної творчості Наддніпрянщини як прояв розуміння історичної та мистецької соборності нації. Зі статті «Степанъ Василевичъ Руданській (Деякі знадобы до его біографіи)» дізнаємося, що письменник не тільки любив українські пісні, а й сам гарно співав і «державъ ся старого напъву» [29, с. 79]. В одному з надісланих із Ялти до Києва листів, він скаржився, що нікому зафіксувати ноти до зібраних текстів. Автор допису в «Зорі» турбувався долею рукописів письменника, зокрема збірника пісень, бо лише частина перекладу «Іліади» на той час була переслана в Галичину для друку. Книга ж «Народні пісні в записах Степана Руданського» побачила світ майже через століття у видавництві «Музична Украї-

на» [21]. Опис Великодніх обрядів, у яких переплелися християнські та язичницькі традиції, містить розлогий допис «Павловске на Дону, 30 съчня 1884 року. Весна въ украинскѣмъ сельъ» [25] за підп. Борис П-ській (псевдонім Петра Рев'якіна) з епіграфом із Шевченка: «Та хоть крѣзь сонъ подивлю ся на ту Украину». Етнографічна складова тут присутня в описі забав молоді після Великодньої Служби. Цикл оповідей «Народні повѣря и забобоны (пѣсля П. Чубиньского)» – це народні уявлення про природні та містичні явища – як от, що край неба стоїть на дні моря, плями на місяці – це Каїн і Авель, а на переміну місяця впливає св. Юрій.

Дещо інший підхід у публікації «Спів про Саву Чалого. Зібрав и упорядкував Є. Сакун»: автор не тільки проаналізував усі варіанти думи, а й сформував на їх основі власний, що зберігав би логіку сюжету й не порушував віршовий стрій: «Не позволив я собі нічого ані додати з своєї голови, ані змінити виразів, опріч того, про що споминаю у одмінах и додатках» [28, с. 276]. Спів про Саву Чалого – це не дума і не пісня, вважав він, а занепад жанру думи загалом пов'язував зі зруйнуванням Січі.

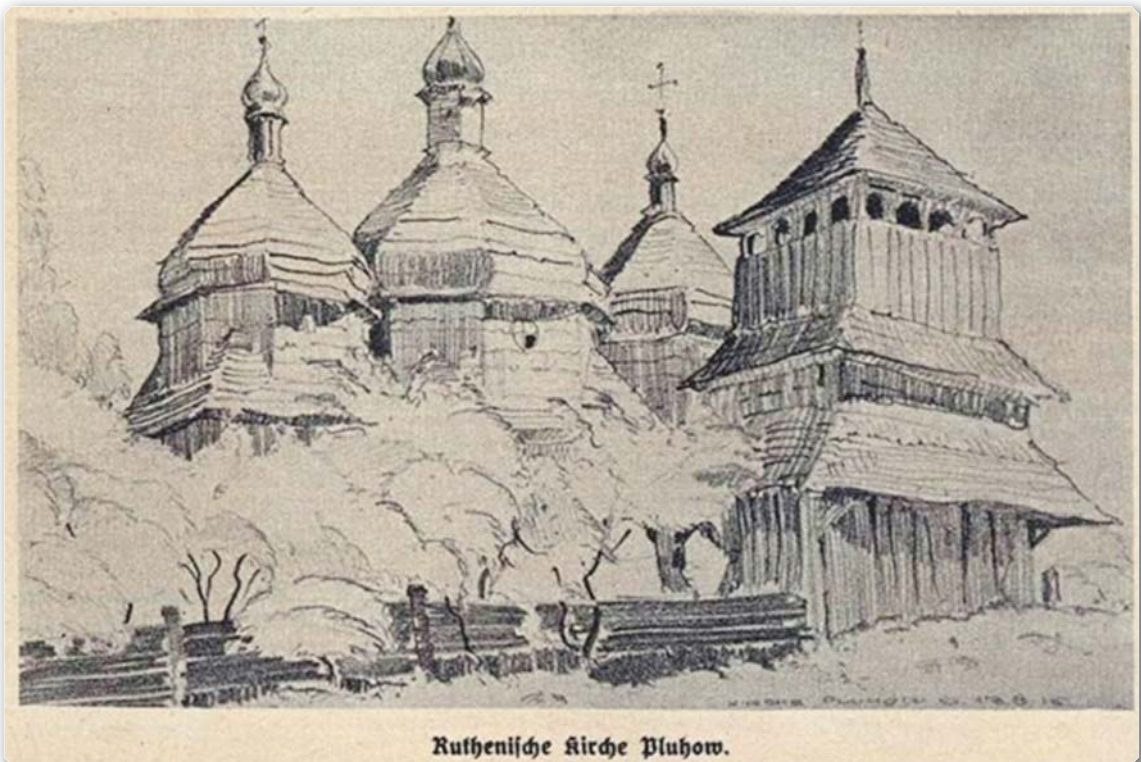
Редакція «Житя і Слова», розпочинаючи друкувати матеріали, «записані із уст народа», з жалем констатувала обмеженість часописних рамок – вони «тісні в порівнанню з величезним богатством того, що є записано у нас і у других

збирачів і того, що ще можна і слід би записати особливо в Галичині, на Буковині і в Угорській Русі» [26, с. 140]. Вже в першому числі І. Франко подав тексти пісень, казок і легенд, записаних на Бойківщині, а М. Драгоманов у «Матеріалах до історії віршів українських» оприлюднив тексти народних коляд із Наддніпрянщини й частково Галичини в записах М. Максимовича, А. Метлинського, І. Ом. Левицького та ін. Ці тексти, на гадку М. Драгоманова, є аргументом супроти тези, що українську літературу народною мовою варто розпочинати від Котляревського, бо «се не вірно: задовго до Котляревського на Україні робились проби писати простою народньою мовою і тією юмористичною манерою, котра служить ознакою "Енеїди"...» [8, с. 36], – і в цьому аспекті він вів полеміку з О. Огоновським. Редакція запрошувала читачів до співпраці – збирати й надсилати тексти давніх рукописів, зокрема апокрифів, застерігаючи, що буде проводити селекцію з огляду на обсяг. Друкувалися матеріали фонетичним правописом (драгоманівкою) із зазначенням регіону, носія фольклорних текстів та автора записів під рубриками «Пісні народні», «Легенди» тощо. Тут побачили світ відомі записи Лесі Українки й Олени Пчілки, зроблені на Волині (з коментарями І. Франка), серед оприлюднених текстів також є численні народні казки й легенди, зазвичай релігійного характеру. Зрештою, важко

іноді було зробити чітке жанрове розмежування, тому в коментарі до казки «Премудрий младенець» сам І. Франко зазначав, що вона мала б друкуватися у розділі старих рукописів і є українською інтерпретацією східної казки про царівну Турандот зі збірки «1001 ніч». До інших казок теж іноді додано науковий коментар, з якого джерела вони є переробкою.

Про суспільну вагу збереження фольклору свідчить і той факт, що редакція рукописного гімназійного часопису «Основа» (1892) вбачала своє завдання в публікації зібраних «звичаїв і обичаїв народних зі всіх сторін Галичини» [18]. Серед вміщених пісень – відомі сюжети про продаж турчинном невольниці, дівчину, що хоче втопитися в Дунаї, бо мати віддає за нелюба, тексти колядок і казок. Етнографічними дослідженнями цікавилися і студенти: замітка в «Ділі» інформувала про доповідь Р. Чайковського «Антропоморфізм в наших народних піснях», виголошену в академічному товаристві «Ватра». Доповідач вважав, що явище антропоморфізму в українських народних піснях є арійського походження і «Славяне не взяли его вѣдъ нѣкого иншого, а принесли собѣ, подѣбно якъ и Греки та Римляне, зъ Азії» [39]. Навіть редакція москвофільського видання «Живое Слово» (1899) вважала за необхідне зберегти фонетичні особливості мовця у текстах рубрики «Изъ народной литературы». Цей факт був зумовлений політикою

Ruthenische Kirche Pluhow.

Церква Св.Параскеви в Плугові (1715 р.).

Малюнок Ернста Мая (1916 р.)

редактора, Юліана Яворського, сказати б унікальною для москвофільських видань. Адже, як зазначав Володимир Гнатюк, «Поява ся замітна тим, що вказує на певний рід не лиш толеранції й лібералізму редакції до української мови, але й на принципіальне відношене до неї – про що буде дальше бесіда, чого в иньших москвофільських виданнях не стрічаєть ся» [6, с. 24].

Іноді фольклорна діяльність ставала приводом до непорозумінь. Отець Никифор Лещишак прокоментував у «Ділі» допис «Праць РусинѠвъ въ Академіи наукъ въ КраковѠ» [24], з якого дізнався про те, що антропологічна комісія Академії наук отримала його записи 68 лемківських пісень із с. Біли-

чина Горлівського повіту, хоч він їх не передавав. Однак позичив колись І. Франкові свій збірник етнографічних матеріалів, з якого ці тексти переписані, і який йому так і не повернули, незважаючи на нагадування. Записи робилися принагідно, «тож боюся, щобы друга особа менѠ ихъ не попсувала, а доказъ маю уже на висше вказаныхъ похибкахъ» [19]. І. Франко у відповіді «Поясненье. На допись о. Никифора Лещишака» стверджував, що отець передав йому в 1883 р. рукопис своєї збірки для перегляду та публікації. Він його упорядкував і переписав, а так як довго не бачився з отцем і не мав його адреси, то відгукнувся на прохання д-ра Коперницького з Кракова,

передав йому копію і застеріг, що збірка потребує наукової обробки та погодження зі збирачем: «Що д-р'я Коперницькій, не вважаючи на те застереження, предложивъ мою копію комісії антропологічній Академії наукъ яко прислану о. Лещишакомъ, сему я не винень. Думаю однакожь, що зробив онъ се тілько зъ погляду на важнѣсть збѣрки» [34]. Все ж варто зазначити, що о. Лещишак, рукоположений 1885 р., залишався парохом села, розташованого за 10 км від Дрогобича, аж до 1915 р. Збірник записаних ним пісень і переписаних Франковою рукою видав Микола Мушинка 1996 р., а в 2016 р. – книгу «Ровесник Івана Франка Никифор Лещишак та його збірка лемківських народних пісень».

Оприлюднення фольклорних записів, зроблених іншими, мало свій сенс. У передмові до публікації «Нові варіанти кобзарських співів» [9] М. Драгоманов зазначав, що ці тексти записані Порфирем Мартиновичем на Полтавщині, але оскільки вони не вийшли окремою книгою, він їх публікує, щоб не пропали. Актуальна в контексті сучасних інтелектуальних крадіжок сусідами зі сходу стаття «Українські пісні на московських жорнах» у «Житі і Слові». Українські слова у збірнику «25 малоросійських пѣсень на 4 голоса» замінені московськими: «Не згадуючи вже про те, що завдяки трудові д. Соколова чекає українську пісню велика честь, коли від тепер стануть єї співати навіть ті, що “во-

обще затрудняются пѣть на этомъ языкѣ” – ми справді мусимо дивувати ся великому розумови автора, що... придумав такий простий і легкий спосіб» [14, с. 68–69].

Інша форма фольклорних маркерів у пресі – це народні мотиви в оригінальній літературній творчості. Народнопоетичне підґрунтя виразно пробивається крізь віршовий стрій та образність поезій Уляни Кравченко, свідчення чого – сама назва циклу «З народніх мотивів», опублікованих у часописі «Житє і Слово», – тут і паралелізм, і окремі формульні означення, типові для народних пісень:

Ломала я цвіт калини,
тай ружу, тай ружу,
Дав-єсь міні данє, любку,
що за тобов тужу!» [16, с. 9].

Мистецька практика, загалом типова для доби романтизму, побутувала й пізніше. На сторінках «Правди» знаходимо більше прикладів використання прийому паралелізму, наприклад у «Рожі» Ю. Федьковича:

Та рожа прийметься,
Мая розцвітеться,
Під зеленев муравою
Серце стрепенеться» [30]
або ж «Жаль ваги не має»

В. Шашкевича:

На небі сонечко сияє,
Холодний вітер завіва,
За душу холод сей хапає,
Відради серденьку нема [36].

Авторське начало більш виражене у «Бондарівні» [10] Федора Заревича з підзаголовком «Драма народній в трех діях. Оснований

на пісні народній» теж у «Правді». Ліричний формат дав лише зарис сюжету, оригінально помножений письменником на нові персонажі та колізії між ними. Друкувалися й віршовані переклади народних пісень інших народів, наприклад «Безталанний» [35] з чеської Павла Чубинського за підп. Павло з України чи ж «Косове поле» [1] з сербської Осипа Барвінського (за підп. М. Нетяга).

Аналіз наукових розвідок як однієї з форм фольклорних маркерів у галицькій пресі, заслуговує на окрему монографію. Омелян Партицький у статті «Релігія русинівъ Славянъ після Слова о полку Игоревомъ», що друкувалася в «Зорі» упродовж 1883 р., поєднував аналіз загальних засад давньослов'янського пантеону з розглядом окремих мітологічних постатей – Хорса, Дажбога, а також символічних образів Сонця, Дунаю, папороті. Своєрідним перегуком була публікація у наступному річнику статті Івана Франка «Останки первѣсного свѣтогляду въ рускихъ и польскихъ загадкахъ народныхъ». З'ясовуючи загальні принципи антропоморфізму, Франко надає пріоритет поетичному началу, бо «поезія єсть представленемъ життя» та зосереджує увагу на розгляді лише тієї частини анімістичних загадок, «котра представляє намъ силы и явища природы» [33]. А через десятиліття вмістить у «Житі і Слові» суто теоретичну статтю Генрика Бігеляйзена «Нові напрями в дослідах мітологічних»

із методологією досліджень мітичних образів представниками різних наукових шкіл. Підсумовуючи висновки про їх специфіку, вчений бачить перспективи у поєднанні різних напрямів, окресленому як «школа еkleктична»: сутність її в тому, що мітологічні явища надто складні й потребують комплексного дослідження [2].

Не менш помітний перегук між статтями «Женьска доля після малорускихъ пѣсень (За А. Боровиковскимъ подавъ Софр[он] Недѣльській)» (1882) та «Жъноча неволя в рускихъ пѣсняхъ народныхъ» (1883) І. Франка. С. Недільський порівнював збірники народних пісень із золотою копальнею, скарби з якої треба ще добути. Громада – це великий чоловік, але громада – це і великий поет: такий зачин до першої статті розкриває сутність колективної творчості, в основі якої – все ж талант одиниць. Дослідник виділяв серед т. зв. жіночих пісень «три доби»: дівчина, жінка, матір. Осердям пісень про дівчину є почуття щастя/нещастя в коханні через зраду чи майнову нерівність, якому співчуває вся природа: зірки і місяць світять тільки для милого, а якби він втонув, то й Дунай розлився б. Стаття має реферативний характер, і є оглядом основних тематичних блоків, ілюстрованих піснями, пов'язаних із життєвим циклом: дівування, сватання, заміжжя, взаємини з чоловіком і свекрухою, туга за дітьми, що покинули дім. Цитовані тексти перенизані типовими

*Дзвіниця в с. Ясениця-Замкова
(Турківщина).*

ставлення до жінки, то український народ за цими мірками є високо культурним, порівняно з іншими сусідніми народами. В основі статті – дослідження суспільного статусу жінки, її духовного світу, побутового кола та взаємин із родиною. Помітно, що ці вступні зауваги перебувають у контрверсії з назвою про жіночу неволю, усі грані якої розкриває розлога, на міцному теоретичному фундаменті збудована, розвідка. Ментальні відмінності між народами розкрито, зокрема, через сюжети: у «широ-руських

символами зозулі, Дунаю, крила, калини. Соціальні питання зачеплені дотично, зокрема про різну роль матері при одруженні сина та доньки: в першому випадку її порада не має характеру примусу, на відміну від другого. У контексті емоційної прив'язаності вимальовуються такі вектори: туга дівчини за милим, доньки за матір'ю, матері за сином [22].

На противагу С. Недільському, І. Франко вибудовує свою розвідку концептуально: якщо вважати мірою культурності народу його

пѣсняхъ» мати потішає нещасну в шлюбі доньку, а в мандрівних, спільних з іншими народами, «батько и мати, браты и сестры ще и направляють зятя, чтобы бивъ жѣнку и наломлювавъ еѣ пѣсля своєї уподобы» [30, с. 234].

Відмінність між українською та російською народною поезією як протипагу чуття серця та холодного розуму відзначена у статті «Дунав – Дунай в славянській поезії народній», опублікованій у часописі «Правда» як короткий переказ авторства Івана Григоровича

тих уривків розвідки Ватрослава Ягича, що стосуються українського пісенного корпусу [7]. У російських («великоруських») піснях Дунай так рідко зустрічається, що ті кілька випадків є, мабуть, ремінісценцією з українських («малоруських») пісень, а факт, що чим географічно далі від справжнього Дунаю, тим рідше він згадується, свідчить, на думку вченого, що йдеться про справжню річку. Однак більш ґрунтовне дослідження цього питання змушує не погодитися з таким висновком і трактувати Дунай радше як міфологічний символ переходу між світами, споріднений із давньогрецькою Летою: «У баладному контексті “піти за Дунай” означало відхід з цього життя у філософському сенсі, а не лише втоплення» [15, с. 67].

Приводом до появи ґрунтовної студії І. Франка «Наші коляди» був вихід партитури на 4 чоловічі голоси 20 найпопулярніших церковних колядок, яку уклав і видав Остап Нижанківський. Стаття друкувалася у «Ділі» впродовж 1889–1890 рр., а мистецький аспект у ній тісно пов'язаний із релігійним і політичним: «Що коляди церковного змісту, а бодай деякі зъ нихъ тѣшатся широкою популярністю, сего найлѣпшій доказъ бачимо въ тѣмъ, що здужали они перейти въ уста народу не тільки въ сторонахъ и до нинѣ уніятскихъ, але удержалися и въ такихъ сторонахъ, де унія упала ще въ XVIII вѣцѣ (на Волынѣ), або й у такихъ, де она нѣколи мѣцно не стояла,

н. пр. въ Кіѣвскѣй губерніи» [32, с. 1] і як доказ наводить вчений Шевченкові тексти. Тобто Франко саме з греко-католицькою традицією тісно пов'язував колядки, докладно розглядаючи історичне, релігійне та літературне підґрунтя їх творення у контексті Берестейської унії і Реформації в Європі.

Редакція «Житя і Слова», позиціонуючи своє видання як перший фольклорний журнал українською мовою, вважала доцільним ознайомити з науковими новинами в цій сфері статтю Леона Василевського «Із фольклорного руху в Західній Європі» [3]. Фольклор у ній визначено як науку, що займається порівняльними дослідженнями над усною словесністю і тісно пов'язана з історією літератури, красним письменством, психологією, історією та релігією, етапним явищем можна вважати й висновки про наявність спільних сюжетів чи переживань у народних переказах різних народів. Автор статті окреслив основні етапи фольклорних досліджень у різних народів.

«Музика – се найблизша постра поезиї» – твердить Наталь Вахнянин у розвідці «Листи про музику». Ще не зібрано достатню кількість народних пісень, «щоби з них можна витворити собі докладне поняття о музиці народній в загалі, а людей, що плекали музику народню, не багато находимо на Руси» [4, с. 293]. Вчений виділяв кілька проблемно-тематичних домінант: становище музики у сфері мистецтва, її характер та твор-

ці, підстави розвитку, результати порівняльного аналізу з музикою інших європейських народів, перспективи дослідження і сподівався викликати живу участь або й полеміку своїми листами.

Кілька розвідок музичної тематики опублікував у «Ділі» Порфирій Бажанський, наприклад «Наші рускі музикальні твори», але стосувалися вони переважно духовної музики, зокрема творчості Дмитра Бортнянського. Також він вміщував у газеті звернення з проханнями надсилати тексти колискових пісень для укладання збірника. Про руйнівний вплив на творчі процеси репресивних політичних актів свідчить допис у «Ділі» «Зь України» (1885). З нагоди приїзду до Києва царя ґенерал-губенатор доручив Миколові Лисенку підготувати на концерт дві українські пісні («Гей не дивуйте, добрії люди» та композицію «Туман хвилями лягає»), які мав виконати хор в українських народних костюмах. Таке розпорядження було більш ніж дивним у світлі заборон Емського указу 1876 р., які поширилися на публікацію кантати того ж Лисенка «Б'ють пороги» з текстом Шевченкового «Кобзаря», дозволеного свого часу цензурою [11].

Цінні мистецькі вартості української музики та танцю відзначав Леопольд фон Захер Мазох, а тип української гуцулки вважав ідеалом жінки – про ці та інші міркування австрійського письменника йдеться у статті «Сахеръ Масохъ а Русины (Критична оцѣнка Льва

Сапогѣвского)» у «Зорі» 1880 р. Лев Сапогівський-Василович відзначав вміння австрійського письменника побачити красу наших народних традицій на противагу поширеній серед українців тенденції до самознецінення, що зумовлювала відтік талантів до чужих культур: «Божь по правдѣ мы свого часто не умѣемъ почитити – все намъ за мале, за убоге» [27, с. 300]. Прагнення мати геніїв не менших, аніж у сусідніх народів, нерідко було викликане орієнтацією на оцінки інших людей, окреслене як брак віри у власні сили й зумовлене цим наслідування інших. А факт, що думки й оцінки інших можуть бути не об'єктивні, а політично мотивовані розкриває автор статті на прикладі трактування творчості Захер фон Мазоха. Хоч австрійський митець звеличав українців любов'ю, якої часом важко і між нашими авторами знайти, і українці мали б бути вдячні за його захоплення нашими народними традиціями, позначеними красою, талантом і водночас демократизмом, він зажив у нас неслави: «А чому? Бо поляки, встыдаючись образу, якій имъ въ зеркалѣ самъ Сахеръ Мазохъ представивъ ся, сказали, що тоє зеркало ложне, що они, поляки, красшѣ, нѣжъ Сахеръ-Масохъ ихъ намалѣвав. Отъ мы и послушали польскои критики тай безсвѣдомо за нею потакнули» [26, с. 300]. Особливу увагу Захер-Мазох звертав на коломийку, в якій вбачав любовний роман – весільний спів

Гіменея. Причому йшлося про традиційний танець сільської молоді, а не «панський», що його вчать танцюмейстери у містах механічно, без думки й чуття.

Над ознайомленням світової спільноти з українськими звичаями працювали і польські вчені: про книгу Юзефа Шуйського «Die Polen und Ruthenen in Galizien [Поляки і Русини в Галичині]», що вийшла в друкарні НТШ і призначена «головно не такъ для самыхъ русинѣвъ, якъ для дальшого свѣта» [40, с. 96], йдеться у «Зорі». Лагідність та мелодійність мови й пісень українців автор протиставляв різкій та викличній інтонації пісень, властивим полякам. Народні звичаї у поляків більше втрачені,

в українців же «вроджена релігійність и довговѣковѣ стараня руского священства нынѣ въ части выкоренили поганьскѣ людовѣ традиці, въ части спровадили ихъ въ гармонію зъ христіанствомъ» [40, с. 58].

Фольклорна тематика присутня й у межах рубрик «Хроніка», «Критика і бібліографія», «Нові книжки» у рецензіях, анотаціях нових видань, а низка хронікальних матеріалів у пресі інформувала про підготовку до друку чергових збірників народних пісень, містила заклики збирати фольклорні тексти й надсилати їх до редакцій часописів. У «Зорі» друкувалися репортажі Володимира Шухевича про виставки ткацьких виробів,

Церква Воздвиження Чесного Хреста (Дрогобич).

вишивок та тканин, організованих промисловим музеєм. Ткацькі вироби, гафти та мережки із Городенки, Жаб'яого, Космача, Яворова та інших міст такої краси, «що око насититись ними не може, а найлучшій знатоки спосібъ и деликатність виробу нашихъ трудящихъ русинокъ загально подивляти мусять» [37, с. 14]. Датування представлених на виставках експонатів сягало початку XVI ст. Автор допису – відомий етнограф, дружина якого теж збирала предмети народного побуту, закликав українок обов'язково відвідати цю виставку, не без іронії зауважуючи: «Вправдѣ другі народы жертвують миліоны на придбанє такихъ незатертыхъ и несфалшованыхъ

историчныхъ памятникѣвъ, але у насъ до сего далеко, бо мы не рѣшились, а властиво нѣмець насъ еще не навчивъ, чи мы русины, чи москаль, чи може поляки або такъ собѣ рутенцѣ» [38].

Редакція журналу «Житє і Слово» теж повідомляла про діяльність фольклорних товариств у Львові та Європі, різноманітні виставки. Варто відзначити, що навіть відомості у некрологах про працю людини на ниві збереження та популяризації народнопоетичної творчості свідчить про вагу цієї діяльності, як от у посмертних згадках про Павла Чубинського й Миколи Устияновича у «Зорі». Кость Михайльчук підносить вагу саме етнографічних дослідів П. Чубин-

А. Манастирський. Гуцули на конях.

ського як свого соратника, бо кожен, хто вивчає життя народу в Правобережній Україні, його мову, звичаї, господарство, сімейний і громадський побут мусить звертатися до праці Чубинського як невичерпного джерела і його найважливішого діла. Натомість вірші поета, на гадку автора, «не ôдзначають ся поетичнымъ талантом, але они дуже симпатичнѣ по думкамъ и по выразу» [20] – хоч ці слова і про творця гимну України. Історія любить парадокси... Навіть у лаконічних некрологах Теофіла Кобринського, Івана Павликевича, Петра Ніщинського у «Ділі» відзначено їх працю на ниві народної творчості, як і популяризацію національної культурної спадщини такими зарубіжними вченими, як Павлі Жеґоти (1814–1895) й Людвік Адольф Семигинович-Штаффе (1832–1897).

Висновки. Дослідження специфіки оприсутнення фольклорних матеріалів на шпальтах галицької преси кінця ХІХ ст. дає змогу систематизувати форми опрацювання народнопоетичної спадщини, окреслити серед них домінуючі, простежити зміну методологічних принципів у фольклористичних студіях і водночас проникнення народних текстів у структуру авторської поетичного мовлення. Фольклористичні праці того часу стали підмурівком новітніх досліджень, однак повернення до витоків, зосередження на певному хронологічному зрізі спонукає до ревізії взаємодії сус-

пільно-політичного й наукового просторів, засвідчує співпрацю українських науковців у межах двох імперій та водночас їх спільну увагу до збереження духовного коду нації.

Список використаних джерел

1. Барвінський О. Косове поле. *Правда*. 1873. Ч. 4. С. 146-152; Ч. 5. С. 177-181; Ч. 6. С. 209-213; Ч. 7. С. 245-250; Ч. 8. С. 281-286; Ч. 9. С. 317-322; Ч. 10. С. 350-354; Ч. 11. С. 381-384; Ч. 12. С. 413-417; Ч. 13. С. 445-449. Підпис: М. Нетяга.
2. Бігеляйзен Г. Нові напрями в дослідках мітологічних. *Житє і Слово*. 1894. Т. 1. С. 50-59.
3. Василевський Л. Із фольклорного руху в Західній Європі. *Житє і Слово*. 1894. Т. 1. С. 233-237.
4. Вахнянин Н. Листи про музику. *Правда*. 1873. Ч. 8. С. 293-299.
5. Глушко М. Початки вживання терміна «фольклор» в українській науці та його значення. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філол.* 2010. Вип. 43. С. 117-131.
6. Гнатюк В. Єретик між москвофілами. *Літературно-Науковий Вістник*. 1904. Т. 28. Кн. 10. С. 24-37.
7. Григорович І. Дунав – Дунай в славянській поезії народній (Витяг из статі В. Ягичя в Archiv für slav. Philologie В. І. Н. 2. S. 299-333 з дословним перекладом місця про Українські пісні народні). *Правда*. 1877. № 1/2. С. 63-67.
8. Драгоманов М. Матеріали до історії віршів українських. *Житє і Слово*. 1894. Т. 1. С. 36-48.
9. Драгоманов М. Нові варіанти кобзарських співів. *Житє і Слово*. 1895. Т. ІV. С. 14-34.
10. Заревич Ф. Бондарівна, драмат народній в трех діях. (Оснований на пісні народній). *Правда*. 1872. Ч. 1. С. 26-39; Ч. 2. С. 75-88; Ч. 3. С. 111-122.
11. Зъ Украины. *Дѣло*. 1885. Ч. 91. С. 2-3.
12. Івашків В., Марків Р. Біля витоків української фольклористики у Львівському університеті. *Міфологія і фольклор*. 2010. № 3/4(7). С. 18-26.

13. Кирчів Ф. Роль «Просвіти» у розвитку українського народознавства. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. Випуск 19. С. 189-195.
14. [Колесса Ф.]. Українські пісні на московських жорнах. *Житє і Слово*. 1896. Т. V. С. 68-71. Підпис: Ф. К.
15. Комариця М. Інтерпретація міфологічного Дунаю в українській баладі. *Парадигма*. 1998. Вип. 1. С. 67-79.
16. Кравченко У. З народніх мотивів. I. Зрада. *Житє і Слово*. 1895. Т. IV. С. 9-11.
17. Крымській А. «Житє і Слово», вістник літератури, історії і фольклору. Редактор Іван Франко. 1894 року, кн. I. [Рецензія]. *Етнографическое обозрѣніе*. 1894. № 1. С. 151-155.
18. Куницкий В. Від Редакції. *Основа*. 1892. Ч. 1. С. 1.
19. Лещишак Н. Їдъ о. Никифора Лещишака зъ Волосятого. *Дѣло*. 1889. Ч. 90. С. 3.
20. [Михальчук К.] П. П. Чубинській. (Некрологъ. – Допись зъ України). *Зоря*. 1883. Ч. 1. С. 31. Підпис: Мих. К.
21. *Народні пісні в записах Степана Руданського*. Київ: Музична Україна, 1972. 291 с.
22. Недѣльській С. Женьска доля пѣсля малорускихъ пѣсень (За А. Боровиковскимъ). *Зоря*. 1882. Ч. 1. С. 11-13.
23. Ой зацвіла черемшина. Народні пісні з голосу Ганни Ільницької. Київ: Музична Україна, 1981. 62 с.
24. Праць Русинѣвъ въ Академіи наукъ въ Краковѣ. *Дѣло*. 1889. Ч. 74. С. 3.
25. [Ревякін П.] Весна въ українськомъ сель. *Зоря*. 1886. Ч. 7. С. 108-109; Ч. 8. С. 122-128. Підпис: Борисъ П-скій.
26. Редакція. Із уст народа. *Житє і Слово*. 1894. Т. 1. С. 140-141.
27. Сапогѣвскій Л. Сахеръ Масохъ а Русины (Критична оцѣнка...). *Зоря*. 1880. Ч. 23. С. 300-302.
28. Спів про Саву Чалого. Зібрав и упорядкував Є. Сакун. *Правда*. 1872. Ч. 6. С. 276-277.
29. Степанъ Василевичъ Руданській (Деякі знадобы до его біографіи). *Зоря*. 1886. Ч. 5. С. 78-79.
30. Федькович Ю. Рожа. *Правда*. 1872. Ч. 5. С. 201.
31. Франко І. Жѣноча неволя въ рускихъ пѣсняхъ народныхъ. *Зоря*. 1883. Ч. 14. С. 234-235.
32. Франко І. Наші коляди. *Дѣло*. 1889. Ч. 278. С. 1-2.
33. Франко І. Останки первѣсного свѣтогляду въ рускихъ и польскихъ загадкахъ народныхъ. *Зоря*. 1884. Ч. 14. С. 122-123; Ч. 17. С. 133-134; Ч. 18. С. 142-143; Ч. 19. С. 153-154; Ч. 20. С. 168-169.
34. Франко І. Поясненье. На дописъ о. Никифора Лещишака зъ Волосятого. *Дѣло*. 1889. Ч. 92/93. С. 4.
35. [Чубинський П.] Безталанний. *Правда*. 1872. С. 62. Підпис: Павло з України.
36. Шашкевич В. Жаль ваги не має. *Правда*. 1872. Ч. 8. С. 353.
37. Шухевичъ В. Вистава виробѣвъ ткацкихъ и робѣтъ жѣночихъ у Львовѣ. *Зоря*. 1882. Ч. 1. С. 13-14.
38. Шухевичъ В. Вистава гафтѣвъ и ткачинъ. *Зоря*. 1885. Ч. 10. С. 119.
39. Ъ. Ы. Ъ. Антропоморфізм в наших народних піснях. *Дѣло*. 1892. Ч. 30. С. 2.
40. «Die Polen und Ruthenen in Galizien». II. Народні обычаї и народна пѣсня. *Зоря*. 1882. Ч. 4. С. 58-60; Ч. 6. С. 95-96.

References

1. Barvinskyi, O. Kosove pole. *Pravda*. 1873. no. 4. s. 146-152; no. 5. s. 177-181; no. 6. s. 209-213; no. 7. s. 245-250; no. 8. s. 281-286; no. 9. s. 317-322; no. 10. s. 350-354; no. 11. s. 381-384; no. 12. s. 413-417; no. 13. s. 445-449. Pidpys: M. Netiaha.
2. Biheliaizen, H. Novi napriamy v doslidakh mitolohichnykh. *Zhytie i Slovo*. 1894. T. 1. s. 50-59.
3. Vasylevskiy, L. Iz folklornoho rukhu v Zakhidnii Evropi. *Zhytie i Slovo*. 1894. T. 1. s. 233-237.
4. Vakhnianyn, N. Lysty pro muzyku. *Pravda*. 1873. no. 8. s. 293-299.
5. Hlushko, M. Pochatky vzhyvannia termina «folklor» v ukrainskii nautsi ta yoho znachennia. *Visnyk LU. Seriiia filolohichna*. 2010. № 43. s. 117-131.
6. Hnatiuk V. Yeretyk mizh moskvofilamy. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*. 1904. T. 28. kn. 10. s. 24-37.

7. Hryhorovych, I. Dunav – Dunai v slavi-anskii poezii narodnii (Vytyah zi statti V. Yahycha). *Pravda*. 1877. no. 1/2. s. 63-67.
8. Drahomanov, M. Materialy do istorii virshiv ukrainskykh. *Zhytie i Slovo*. 1894. T. 1. s. 36-48.
9. Drahomanov, M. Novi varianty kobzarskykh spiviv. *Zhytie i Slovo*. 1895. T. IV, s. 14-34.
10. Zarevych, F. Bondarivna, dramati narodnii v trekh diiakh. (Osnovanyi na pisny narodnii). *Pravda*. 1872. no. 1. s. 26-39; no. 2. s. 75-88; no. 3. s. 111-122.
11. Z Ukrainy. *Dilo*. 1885, no. 91. s. 2-3.
12. Ivashkiv, V., Markiv, R. Bilia vytkov ukrainskoi folklorystyky u Lvivskomu universyte-ti. *Mifolohiia i folklor*. 2010. no. 3/4(7). s. 18-26.
13. Kyrchiv, F. Rol «Prosvity» u rozvytku ukrainskoho narodoznavstva. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp-iakevycha NAN Ukrainy. 2010. no. 19. s. 189-195.
14. [Kolesa, F.]. Ukrainski pisni na moskovskykh zhornakh. *Zhytie i Slovo*. 1896. T. 5. s. 68-71. Pidpys: F. K.
15. Komarytsia, M. Interpretatsiya mifolo-hichnogo Dunayu v ukrainskii baladi. *Paradyh-ma*. 1998. no. 1. s. 67-79.
16. Kravchenko, U. Z narodnikh motiviv. I. Zrada. *Zhytie i Slovo*. 1895. T. 4. s. 9-11.
17. Krymskii, A. «Zhytie i Slovo», vistnyk lit-eratury, istorii i folkloru. Redaktor Ivan Franko. 1894 roku, kn. I. [Review]. *Etnograficheskoye obozreniye*. 1894. no. 1. s. 151-155. Rubr. Kritika i bibliohrafiya.
18. Kunitskyi, V. Vid Redaktsii. *Osnova*. 1892. no. 1. s. 1.
19. Leshchysyak, N. Vid o. Nykyfora Lesh-chyshaka z Volosiatoho. *Dilo*. 1889. no. 90. s. 3.
20. [Mykhalchuk, K.] P. P. Chubynskii. (Nekroloh. – Dopys z Ukrainy). *Zoria*. 1883. no. 1. s. 31. Pidpys: Mykh. K.
21. Narodni pisni v zapysakh Stepana Ru-danskoho. Kyiv: Muzychna Ukraina. 1972. 291 s.
22. Nedilskii, S. Zhenska dolia pislia malo-ruskykh pisen (Za A. Borovykovskym). *Zoria*. 1882. no. 1. s. 11-13.
23. Oi zatsvila cheremshyna. Narodni pisni z holosu Hanny Ilnytskoi. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1981. 62 s.
24. Pratsi Rusyniv v Akademii nauk v Kra-kovi. *Dilo*. 1889. no. 74. s. 3.
25. [Reviakin, P.] Vesna v ukrainskim seli. *Zoria*. 1886. no. 7. s. 108-109; no. 8. s. 122-128. Pidpys: *Borys P-skii*.
26. Redaktsiia. Iz ust naroda. *Zhytie i Slovo*. 1894. t. 1. p. 140-141.
27. Sapohivskiy L. Sacher Masoch a Rusyny (Krytychna otsinka....). *Zoria*. 1880. no. 23. s. 300-302.
28. Spiv pro Savu Chaloho. Zibrav i uporiad-kuvav Ye. Sakun. *Pravda*. 1872. no. 6. s. 276-277.
29. Stepan Vasylevych Rudanskii (Deyaki znadoby do yeho biohrafii). *Zoria*. 1886. no. 5. s. 78-79.
30. Fedkovych, Yu. Rozha [Rose]. *Pravda*. 1872. no. 5. s. 201.
31. Franko, I. Zhinocha nevolia v ruskykh pisniakh narodnykh. *Zoria*. 1883. no. 14. s. 234-235.
32. Franko, I. Nashi koliady. *Dilo*. 1889. no. 278. s. 1-2.
33. Franko, I. Ostanky pervisnogo svitohlia-du v ruskykh i polskykh zahadkakh narodnykh. *Zoria*. 1884. no. 14. s. 122-123; no. 17. s. 133-134; no. 18. s. 142-143; no. 19. s. 153-154; no. 20. s. 168-169.
34. Franko, I. Poyasnenie. Na dopys o. Nyky-fora Leshchysyaka z Volosiatoho. *Dilo*. 1889. no. 92/93. s. 4.
35. [Chubynskiy, P.] Beztalannyi. *Pravda*. 1872, s. 62. Pidpys: *Pavlo z Ukrainy*.
36. Shashkevych, V. Zhal vahy ne maye. *Pravda*. 1872. no. 8. s. 353.
37. Shukhevych, V. Vystava vyrobiv tkatskykh i robit zhinochykh u Lvovi. *Zoria*. 1882. no. 1. s. 13-14.
38. Shukhevych, V. Vystava haftiv i tkanyn. *Zoria*. 1885. no. 10. s. 119.
39. Ё. Ё. Ё. Antropomorfizm v nashykh narodnykh pisniakh. *Dilo*. 1892. no. 30. s. 2.
40. «Die Polen und Ruthenen in Galizien». II. Narodni obychai i narodna pisnia. *Zoria*. 1882. no. 4 s. 58-60; no. 6. s. 95-96.

Mariana KOMARYTSIA

<https://orcid.org/0000-0003-2951-1237>

Doctor of Philology, Senior Researcher Associate, Head of the Department of Ukrainian Periodicals Research of the Research Institute for Press Studies Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

komar_mar@ukr.net

FOLKLORE MARKERS IN GALICIAN PRESS FIELD OF THE END OF THE 19TH CENTURY

The article analysis focuses on the folklore markers in the Galician press at the end of the 19th century. The concept of the marker is interpreted as conditionally delineated forms of folklore materials in press content: records of songs and rituals, theoretical explorations, informative and chronicle notes, obituaries. The source base of the study are publications in the periodicals «Zoria», «Dilo», «Zhytie i Slovo», «Pravda», and «Osnova». The biggest part of folklore content is the records of Galician and Transnistrian folk songs and rituals, of Galicia and Transnistria, which express the contemporary understanding of the unity of the nation through an artistic prism and the involvement of students and high school students in the process of collecting folklore testifies to the social importance of the matter, in particular its educational factor. The controversial issue of ownership of folk poetry records is highlighted

basically in the publications of the magazines «Dilo» (fr. Nykyfor Leschyshak and Ivan Franko) and «Life and Word» (Mykhaylo Drahomanov and Porfyrii Martynovych). Original literary texts by Fedir Zarytskyi, Uliana Kravchenko, Mykola Ustyianovych, and Volodymyr Shashkevych visualize the folklore background. In a thorough study in «Dilo» Ivan Franko traces the historical, religious and literary background of carols, and Vatroslav Jagić in «Pravda» investigates mental differences between the symbol of the Danube in Ukrainian and Russian texts. Systematic analysis of folklore studies in the press at the end of the 19th century prompted to draw certain comparative parallels: the scientific dialogue testified to the possibilities of multi-vector interpretation and the emergence of folkloristic studies to a new methodological level. Works of Anatol Vahnyanin, Porfyrii Bazhanskyi and Lev Sapohivskyi represent musical component in the folk poetic heritage, as well as Sacher-Masoch's comment on the Ukrainian kolomyika. The article «Ukrainian Songs on Moscow Millstone» («Zhytie i Slovo») is relevant in the context of numerous facts of appropriation of the Ukrainian authors' intellectual work. The analysis of chronicle materials and obituaries, in which the activity of folklore preservation and popularization is especially emphasized, proves the uniqueness and value of this work.

Keywords: Galician press of the end 19th century, folklore records, ethnographic studies, folk motifs.

Євген НАХЛІК

<https://orcid.org/0000-0001-7701-9795>

доктор філологічних наук, професор, академік НАН України,
директор Інституту Івана Франка НАН України (Львів, Україна)

Оксана НАХЛІК

<https://orcid.org/0000-0002-2029-8874>

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
старша наукова співробітниця Інституту Івана Франка НАН України (Львів, Україна)
Nakhlik.O@nas.gov.ua

Ілько Кузів – греко-католицький священник, педагог, історик, перекладач, фольклорист

У спеціальній статті вперше подано документовану силуетку Ілька (Ілії) Кузева (*1874–†1916) – греко-католицького священника в Галичині та американському штаті Пенсильванії, галицького українського педагога, історика, автор опублікованих перекладів оповідань і повістей словенських письменників, збирача народних пісень, фольклористичного кореспондента Івана Франка (у 1889–1890 роках). Уперше до вивчення освіти й педагогічної діяльності І. Кузева залучаються щорічні звіти Бережанської та Тернопільської гімназій, також уперше в широкому висвітленні вводяться в науковий обіг його народнопісенні записи та нотатки, віршова проба та супровідні листи до І. Франка. На основі цих джерел, спогадів Миколи Чайковського, Яцка (Якова) Остапчука та інших матеріалів, довідкових та інтерпретаційних, уперше систематизованих в одній статті, всебічно, детально й узагальнено розкрито писемний доробок та життєвий шлях І. Кузева, його взаємини з І. Франком. Висунуто припущення, що перший рядок народної пісні «Червона калино, чого ся нагнаєш?..», отриманої від Кузева, дав поштовх Франкові до створення знаменитого вірша «Червона калино, чого в лузі гнешся?..».

Ілько Кузів листувався також зі словенським літературознавцем, бібліографом і лексикографом Янком Шлебінгером (у 1899–1900 роках), переклав українською мовою та опублікував у львівських газетах «Діло» і «Руслан» 1900 р. чотири оповідання словенського письменника Франца Ксавера Мешка. У серії «Бібліотека для рускої молодежи», що виходила в Коломиї за редакцією Юліяна Насальського, в перекладах Кузева у 1900, 1903 і 1905 рр. видано окремими книжечками повісті й оповідання словенських письменників Йосипа Стритаря, Ф. К. Мешка, Янеза (Івана) Евангеліста Крека і Йосипа Вошняка.

Коротко наświetлено душпастирську діяльність Ілька Кузева у греко-католицьких парохіях Пенсильванії (1909–1916).

Ключові слова: Ілько Кузів, Іван Франко, Яків Остапчук, українська фольклористика, українсько-словенські літературні зв'язки, греко-католицькі священники, Бережанська і Тернопільська гімназії.

Формулювання проблеми. Ілько (Ілія, Ілля) Кузів залишив слід в українській культурі як греко-католицький священник у Галичині та американському штаті Пенсильванії, галицький педагог, принагідний історик, автор опублікованих перекладів зі словенської художньої прози, збирач народних пісень, зрештою, як фольклористичний кореспондент Івана Франка. Відомостей про нього небагато, та й ті не зовсім певні, трапляються між ними й суперечності. Доцільно систематизувати відомості про Ілька Кузева, вже наявні в науковому обігу, доповнити їх новими, отриманими завдяки дослідницькому пошуку, узагальнити їх і, в підсумку, розбудувати у спеціальній статті документовану сільветку цього різнобічного діяча.

Аналіз джерел і досліджень. Джерелами розвідки слугують рукописна та опублікована спадщина Ілька Кузева, щорічні звіти польських Бережанської та Тернопільської гімназій, спогади Микола Чайковського [24; 25], Яцка (Якова) Остапчука [9; 10] та деякі інші матеріали. При цьому народнопісенні записи та нотатки Кузева, його віршова проба та супровідні листи до І. Франка [4] вперше вводяться в науковий обіг у такому широкому висвітленні, а щорічні звіти Бережанської та Тернопільської гімназій взагалі уперше залучаються до вивчення його освіти й педагогічної діяльності.

Жмут світла на постать і писемний доробок Ілька Кузева кидають

публікації в енциклопедичних, біографічних, бібліографічних та джерелознавчих виданнях [1, с. 127; 12, с. 441, 453; 15, с. 86; 16, с. 267; 18, с. 444, № 5631–5634]. Згадка про нього як фольклористичного кореспондента В. Гнатюка та І. Франка міститься у передмові Михайла Яценка [27, с. 21]. У статтях Віля Гримича [3, с. 174] й Іванни Карпин [5, с. 189–215] згадано його переклади оповідань словенських письменників, а в статті Гримича частково розкрито зміст двох його листів до словенця Я. Шлебінгера [3, с. 174–175]. Фольклористичний доробок Кузева описано в енциклопедичній статті Оксани Кузьменко [6, с. 426].

Метою пропонованої розвідки є систематизувати й опрацювати джерелознавчі, спогадові, довідкові та принагідні інтерпретаційні матеріали, дотичні життєпису та фольклористичного доробку Ілька Кузева, і всебічно, детально й узагальнено висвітлити його взаємини з І. Франком. Таку спробу на рівні окремої статті зроблено вперше.

Виклад основного матеріалу. Ілько Кузів народився 25 липня 1874 р. в с. Денисові (тепер Тернопільської району Тернопільської обл.) в селянській родині Стефана Кузева [15, с. 86], [16, с. 267]. Навчався чотири класи в Тернопільській гімназії (до червня 1890 року), а завершив гімназійну освіту в Бережанах (1895) (докладніше про ці відомості далі). Закінчив Львівську духовну греко-ка-

толицьку семінарію і теологічний факультет Львівського університету (1897–1900). На священника його рукопоکлав 1900 р. митрополит Андрей Шептицький. Викладав у Львівській духовній семінарії, був секретарем товариства «Міщанська читальня “Просвіти”» [16, с. 267], [6, с. 426].

За одними відомостями, працював у польській Бережанській гімназії в 1901–1904 рр. [1, с. 127], притому на посаді заступника вчителя [19, с. 136], за іншими – катехітом у 1900–1914 роках [20, с. 140], що є явним хронологічним перебільшенням. Син письменника Андрія Чайковського Микола, який навчався у Бережанській гімназії в 1897–1905 рр., згадував, що серед його вчителів був «Ілько Кузів, який навіть пробував своїх сил у літературі» [25, с. 74; також див.: 24, с. 21]. Виконував Кузів також обов'язки настоятеля (префекта) і секретаря управи тамтешньої гімназійної Руської бурси [14, с. 83], [13, с. 371].

Точні відомості про роки праці Ілії Кузева в Бережанській гімназії знаходимо в її щорічних звітах. Уперше його ім'я та прізвище як посадової особи («Ks[iądz] Kuziów Eliaz»») з'явилося у звіті за 1900/1 навчальний рік, де його зазначено як вікарія греко-католицької парафії та помічника вчителя («wikary gr[eco]kat[olickiej] parafii, naucz[yciel] rotos[ny]»), який навчав латинської мови в Ib класі та мав 8 годин на тиждень [28, с. 52]. Призначення на цю гімназійну по-

саду відбулося вже у другому півріччі: у цьому-таки звіті повідомлено, що галицька цісарсько-королівська Крайова шкільна рада призначила о. Ілію Кузева, вікарія греко-католицької парафії в Бережанах, помічником учителя гімназії рескриптом щойно від 13 квітня 1901 р. [41, с. 55].

Відтак у звіті за 1901/2 навчальний рік зазначено, що вікарій греко-католицької парафії та помічник учителя о. Ілія Кузів навчав латинської мови в IIb класі та української («руської») мови в I та II класах і мав 12 годин на тиждень [29, с. 67].

У звіті за 1902/3 навчальний рік «Ks[iądz] Kuziów Eliaz» зазначений серед учителів як заступник учителя, вікарій, керівник Руської бурси та господар Ic класу («zast[ępcza] naucz[yciela], wikary gr[eco]kat[olickiej] parafii, kier[ownik] bursy rusk[iej], gosp[odarz] kl[asy] Ic»), який навчав латинської мови в цьому класі та «руської» мови в I, IV, Va та Vb класах і мав на тиждень 18 годин [30, с. 4]. У цій-таки звітній книжці вміщено інформацію про Руську бурсу її керівника Ілії Кузева, котрий повідомляв, що в шкільному році 1902/3 бурса утримувала 44 гімназійні учні, які побіч вигідного, сухого помешкання, розміщеного в найздоровішій частині міста, і здорового харчування користувалися ще такими послугами: навчалися співу, отримували лікарську опіку й потрібні навчальні засоби (бібліотека налічувала 600 томів), а вбогі учні –

також одяг. Інформував Кузів і про управу бурси та джерела її фінансування, зокрема добродійні внески від дирекції українського товариства «Надія» у Бережанах [36, s. 27].

У звіті за 1903/4 навчальний рік подано майже ті самі відомості про Ілію Кузева, лише з такими відмінностями, що впродовж зазначеного року він був «gosp[odarz] klasy Ib» і навчав у цьому класі латинської мови, а «руської» – у I та Vab класах і мав на тиждень 14 годин [31, s. 28]. Серед тем для письмових домашніх опрацювань «руською» мовою у Va класі значилася тема «Прикмети іділлі на основі “Іділлі” І. Франка» [38, s. 41], тобто вірша «Ідилія» з циклу «Excelsior!» у збірці «З вершин і низин» [22, с. 68-71] (написана «Ідилія» 1886 р., першодрук: Зоря. 1886. Ч. 23. 1/13 грудня). Також уміщено дещо оновлену інформацію Кузева про Руську бурсу, яка в шкільному році 1903/4 утримувала 50 гімназійних учнів, котрі тепер навчалися ще й гри на скрипці та отримували допомогу в навчанні [36, s. 52-53].

У переліку вчителів Бережанської гімназії під кінець 1905 шкільного року (тобто навчального року 1904/5) прізвища І. Кузева вже немає [39, s. 3-6]. У наступному розділі повідомлено, що Крайова шкільна рада рескриптом від 21 жовтня 1904 р. задовольнила його прохання про відставку з посади заступника вчителя [42, s. 7].

Знайомство з Франковими творами

За спогадами громадсько-політичного діяча Яцка Остапчука (*1873–†1959), колишнього активіста Русько-української радикальної партії, а згодом одного з провідників Української соціал-демократичної партії Галичини і Буковини, за гімназійних літ увагу його та Кузева звернули на Франка Павло Думка і Стефан Гарматій, селянські активісти (згодом «провідники радикального руху») в с. Купчинцях (тепер Тернопільського району). На Зелені свята 1889 р. (припали тоді на 18 червня н. ст.) «шкільний товариш, Ілько Кузів» запросив Остапчука (обидва закінчували третій клас польської гімназії в Тернополі)¹ до своїх батьків у Денисові, а на другий день повів до Купчинців. У місцевій читальні П. Думка запитав їх, чи чули що-небудь про Франка, а коли вони призналися, що не чули нічого, то пояснював, що це «новий великий талант» і що їм треба негайно взятися за читання його творів: «Усе, що Франко досі написав поезією і прозою, – це заклик до нового життя: до світла, до боротьби». Франко і Михайло Павлик «так захопилися думками Драгоманова, що <...> пішли зразу на службу народові й стали проповідувати соціалістичні думки.

¹ Eliaszk Kuziów значиться серед учнів IIIa класу гімназії, які за підсумками другого півріччя 1888/9 навчального року отримали перший ступінь [35, 106]. Я. Остапчука в списках немає (мабуть, тому, що прізвища учнів, які отримали другий або третій ступінь, не зазначено).

<...> Кілька разів заарештовувано їх і тягнуто до суду. Але їх ніщо не відстрашувало від праці. <...> такої саме нам і треба інтелігенції <...>».

Гарматій запропонував дати обидвом учням «що-небудь прочитати з Франка». «На перший раз» Думка дав прочитати історичну повість «Захар Беркут»: «Гадаю, що як це прочитаєте, то так полюбите Франка, що ніколи вже з ним не схочете розійтися». Однак батькові Ілька не сподобалося, що хлопці ходили до купчинецької читальні, бо, як він дорікав їм, Думка й Гарматій – це «такі мудрагелі», що «їм уже не треба ні попа, ні церкви, вони вже зійшли зовсім із віри. Ціле село против них, а вони зібрали коло себе кількох підбрехачів, і як прийде неділя або свято, то люди – в храм, а вони собі із своїми – та й до читальні <...>». А сина напоумляв: «Не раджу я тобі Ільцю, водитися з тими безбожниками, бо це дуже небезпечні люди. Пам'ятай, що тобі кажу: ані мені не дивися більше в той бік» [9, с. 137] (першодрук: Іван Франко. Київ; Харків, 1926).

У спогадах, написаних після Другої світової війни, Я. Остапчук додав дещо нове до цієї згадки. Щоправда, зазначив, наче відвідини читальні в Купчинцях відбулися на Зелені свята 1890 р. [10, с. 240], що є хибним, адже вже з листопада 1889 р. Ілько Кузів надсилав Франкові свої народнописенні записи. Остапчук згадував, що про П. Думку і С. Гарматія «багато наслухався від Кузева» й ба-

чив їх у Тернополі перед двома тижнями на зборах Подільської Народної Ради [10, с. 244]. Ілька вони знали: «На бурсацькому хлібі живе», – сказав про нього Гарматій. Коли хлопці на запитання, «чи добре учать» їх у гімназії, відповіли, що вчителі «не дбають за нашу мову, а історії нашої зовсім не визнають, бо школа польська», тому вони мусять «вчитись тих речей поза школою», то Думка нарікав: «На своїй власній землі мусимо бути наймитами. Зовсім так, як написав Іван Франко у своєму майстерному творі “Наймит”». П. Думка назвав Франка «нашим другим народним кобзарем» [10, с. 245], зауваживши, що поет замолоду «знайшов собі компанію серед “об'єдинителів”» (галицьких русофілів), але під впливом Драгоманова «Франко наче прозрів і з того часу почав ширити віру в безсмертну силу нашого народу. Оця віра пливе з кожного його слова, писаного і сказаного. І нам усім слід іти цим шляхом». Гарматій запропонував дати хлопцям «почитати щось з Франкових творів» – поглянути, «чи нема там у шафі “Захара Беркута” чи “Панських жартів”. Франкове слово припаде їм до серця і переконає їх <...>». За хвилину «Захар Беркут» був у руках Остапчука [10, с. 246]. Очевидно, читав цю історичну повість також Ілько.

По дорозі до Денисова Яцко дізнався від Ілька, що «обидва купчинецькі козарлюги колись тримали руку» з москвофільським письмен-

ником і громадським діячем, священником Іваном Наумовичем, поки той «тримав з народом» [10, с. 246], а відтак «напитали собі великого ворога в особі свого купчинецького пароха Микитки, який не міг забути їм того, що вони покинули москвофільський табір і перейшли до народовців, а потім стали радикалами». Проте й «батькові Ілька не подобалось», що хлопці «ходили до Купчинецької Читальні» й Остапчук хвалив Гарматія і Думку. «Старий Кузів» «навіть забороняв синові зустрічатись з ними», бо «не любив їх за те, що вони ворогували із своїм парохом, називаючи його "панським попом". <...>. Але ми, молоді, – зазначив Остапчук, – були іншої думки» [10, с. 247].

Фольклористичний кореспондент Франка

Після напучування Думки й Гарматія Ілько Кузів почав збирати місцеві народні пісні й надсилати їх Франкові. Записував також польські пісні про Листопадове повстання 1830–1831 рр. У Франковому фонді в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (Ф. 3) зберігаються фольклорні записи Кузева, зроблені в Денисові 1889 р.: народна співанка «Без мами» [4, од. зб. 4103, арк. 1], добірка з шести пісень [4, од. зб. 4075, с. 483–494]. Під текстами пісень є нотатки Кузева:

- під записом «Піснь І» («Край дороги береза стояла...») – «Дени-

сів 17/7 1889. Ту пісню подиктовала мені моя сестра Варварка Берегулька» [4, од. зб. 4075, с. 483];

- під піснею II «Ой нема ж то так нікому, / Як бурлаці молодому...» – «Денисів 17/9 89. Тоту пісню записав-єм так само, як і попередню, в Денисові, з уст мого шваґра Федька Берегульки» [4, од. зб. 4075, с. 485];

- під піснею III «Їхав козак без ліс, без ліщину...» – «Денисів 17/9 89. Ту пісню записав-єм також від господині Мариськи Рожніцкої» [4, од. зб. 4075, с. 487];

- під піснею IV «Ой Боже, мій Боже, на що я родився...» – «Денисів 17/9 89» [4, од. зб. 4075, с. 488];

- під піснею V «Ой ходить Івась понад Дунай...» – «Ту пісню записав-єм з уст моєї матери Євдохи Кузів на Великодні свята 1889» [4, од. зб. 4075, с. 489];

- під піснею VI «Ой там, ой там під явором...» – «Тоту пісню записав-єм з уст моєї тети Варварки Вареници на святах Різдвяних сього року» [4, од. зб. 4075, с. 491].

У супровідному листі, який починається звертанням «Високоповажаний Пане!» (датовано: «Терн[опіль]. 20/11 89» [4, од. зб. 4075, с. 494]), Кузів зазначив:

«Я зібрав трохи пісень і от переписав-єм гдекотрі з тих всіх. Я еще маю і більше, але їх не посилаю, а то тому, бо я не певний, чи Ви їх маєте, чи ні. <...> Маю крім того якісь "śpiewu powstańca" з 1831 року – чи можу і то прислати Вам, чи ні? Прошу мені відписати, а я пришлю еще решту моїх пісень,

котрі я записав в Денисові» [4, од. зб. 4075, с. 492].

Певно, Франко відписував Кузеву, але ці відписи невідомі.

Ілько Кузів і сам пробував віршувати й надіслав свою версифікаційну пробу, висловивши в листі від 20 листопада 1889 р. прохання до Франка: «Прошу перечитати стишок моєї роботи і відповісти, чи то добре, чи ні» [4, од. зб. 4075, с. 492]. Ліричний вірш (без назви) має особистісно-громадянський характер і національно-патріотичне спрямування, складений силабічним 14-складовим (коломиївковим) розміром. Починається рядками: «Фі, облудо! Чогось нині | Мене навістила?» Ліричний суб'єкт (власне автор) проганяє від себе «облуду», яка влила в його душу «смуток»:

Нехай вільну маю душу,
Най гадка буяє
По розлогих нивах Руси,
Куда тільки знає.

Ліричний автор вдається до історичних екскурсів у минуле козацької України: «Най співають мої груди | Про минувші діла» [4, од. зб. 4075, с. 493], зокрема: «Про татарву, дику орду, | Що з степів злітала | Й за собою йно руїну | З міст і сіл лишала» [4, од. зб. 4075, с. 494]. Хоча в минулому автор бачить «руїну», «лихо», «могили», в яких спить «славнеє козачество» [4, од. зб. 4075, с. 493], він налаштований оптимістично і, звертаючи погляд до сучасності, виступає в ролі національного будителя в душі запізнілого романтизму:

Співай, душе, вольнов грудев,
Шири руську славу <...>,
Щоб рознеслася усюди,
Где йно руські діти
Вже на очи крізь темряву
Почали глядіти.

<...>

Най беруться вже до діла,
За своїм питають.

<...>

Най рубають пuste терня,
По дорогах давних,
То відкриють праві пути

Та героїв славних. [4, од. зб. 4075, с. 494]

Під віршем, яким завершується лист, вказано «адресу»: «Ілько Кузів, ученик гімназ[ії] в Тернополи» [4, од. зб. 4075, с. 494].

У листі до Франка від 5/17 січня 1890 р. з Тернополя, написаному наприкінці надісланої збірки пісень, Кузів, учень четвертого класу гімназії, пояснював: «Одного разу, сих вакацій, поїхав я з моїм братом Николом на ніч по снопи. А він як зачав тоті пісні виспівувати, то було чути хто знає куди по полях. Коли прийшло св. Спаса, то він мені всі подиктував, а я їх всі записав і Вам передаю». Подякувавши «сердечно за надіслане число "Народа"», Кузів запевняв: «Я не забуду і на дальше на Вас. При найближшій спосібности, коли буду вдома, буду ся старав, окілько можности, знов записати; а як запишу, то сей час і пришлю знов до Вас». Насамкінець зазначив: «Тоті всі пісні і тоті, що вже-м передав Вам, співаються в Денисові, где мій отець єсть господаром» (підп.:

Илько Кузів уч[еник] IV кл[яси]) [4, од. зб. 820, с. 378-379].

У раніше переданій збірці [4, од. зб. 820, с. 301-337] після фольклорних текстів є нотатки Кузева про їх виконавців або записувачів. Пісні «1. Марисенько-серденько...», «2. Ай я ж то казав, що то зоря зійшла...», «4. Як пити (2) – випивати до дна...» записано «з уст Мариньки Макогін» [4, од. зб. 820, с. 302, 303, 305]; пісні «3. Ой біда, біда: шевця полюбила...», «5. Ой біда мені: мене мій муж б'є...», «7. Зацвила черемшина та й гай зелененький...» – «з уст сестри Варварки Берегульки» [4, од. зб. 820, с. 304, 305, 307]; пісню «6. Маширують уланчики...» – «з уст Федька Берегульки» [4, од. зб. 820, с. 306]. Низка пісень під № 8 відкриває рубрику «Пісні жовнірські – рекрутські» та супроводжується нотаткою: «подиктував М. Кругляк» [4, од. зб. 820, с. 312], пісня «9. Приходжу я до Абрамка...» записана «з уст мами» [4, од. зб. 820, с. 312], так само наступні: «від 10–32 з уст мами Євдокиї Кузів» [4, од. зб. 820, с. 320]. Пісня «XXIII. Ой йшов Василь з міста п'яний...» «записана братом Николою» [4, од. зб. 820, с. 323], як і пісні «XXIV. Де ти, хмелю, зимував, що не розвивався?..» [4, од. зб. 820, с. 326], «XXIX. Горить, горить свічка...» [4, од. зб. 820, с. 333]. Пісні «XXV. Ой не шуми, луже, дуже...», «XXVI. Козак на коня сідає...» також «записав брат Никола в Денисові» [4, од. зб. 820, с. 329], як і пісні «XXVII. Ой помер отець, та й померла мати...», «XXXIII. Ой в поли кер-

ниця, в ній вода блищитися...» [4, од. зб. 820, с. 337]. Прозова «байка» (анекдот) під № XXX теж «записана братом Николою» [4, од. зб. 820, с. 337]. Пісню «XXXI. Ой мамуню, мамуненько...» занотовано «з уст сестри Теклі» [4, од. зб. 820, с. 334].

Нова збірка, надіслана Франкові з листом від 5/17 січня 1890 р. [4, од. зб. 820, с. 341-378], містить нотатки про виконавців пісень. Пісні «I. На широком броду...» (над нею редакторська назва олівцем: «Втека шевчихи від старого чоловіка»), «II. А в неділю борзо рано...», «III. А в неділю рано...», «IV. По садочку ходжу...», «V. Ой вийду я на гороньку...» та ін. – до пісні «VIII. Ой ти, коню сивий, грива ти біленька...», а також пісня «XVIII. Ой ходив чумак сім літ по долах...» записані «з уст моєї сестри Вар[варки] Берегульки» [4, од. зб. 820, с. 347, 349, 350, 352, 358, 371], варіант підпису: «Сестра Варварка Берегулька» [4, од. зб. 820, с. 344]. Пісні «IX. Ой піду я до кімнати...», «X. Вчора милий був, а нині не буде...» записані «з уст моєї тітки Варв. Варениці» [4, од. зб. 820, с. 360, 361]; «XI. Ти, зоро ясненькая, чо ж так бардзо світиш...» – «з уст Мариськи Рожніцкої, господині» [4, од. зб. 820, с. 362]; «XI. Ой вилетіло дві пташечки з Поділя...» – «з уст моєї мами Євдохи Кузів» [4, од. зб. 820, с. 363], пісні «XIV. Ой дубе, дубе, зелен-дубе...», «XV. На вдовинім поли рано сонце всходить...», «Ей гуцули, кацапули, | Де-сьте бойка діли?...» та гуморист. віршик «XVII. Сварка двох свах», пісня «XIX.

Ялова дощечка лежала, лежала...», гагілки «Ой вийтеся, огірочки...», «Під добрівкою, / Під зеленою...» та ін. – також «з уст мої / моєї мами» [4, од. зб. 820, с. 367, 368, 369, 372-375].

Найбільшу увагу серед текстів збірки привертає *пісня* «VII. Червона калино, чого ся нагинаєш?..», записана з уст Варварки Берегульки [4, од. зб. 820, с. 355-357]. *Можливо, перший рядок цієї народної пісні дав поштовх Франкові до створення знаменитого вірша* «Червона калино, чого в лузі гнешся?..» [23, с. 142], уперше надрукованого у «другому жмутку», датованому автором 1895 роком [21, с. 138], збірки «Зів'яле листя» (Львів, 1896), хоча зміст народної пісні інакший – про кохання дівчини й жовняра:

Молода дівчино, чо сидишь-думаєшь?

Як ми не сидіти, як ми не думати –

Любила-м жовняра, та й го не видати.

Варіант цієї пісні подибуємо серед Франкових записів – із паралелізмом запитань до калини й дівчини та їхніх відповідей:

– Червона калино, чого в лузі стоїш?

Чи ягід жалуєш, чи сусід ся боїш?

– Ягід не жалую, сусід ся не бою,

Сама я не знаю, як зацвісти маю.

<...>

– Молода дівчино, чого сумна ходиш?

<...>

Три ночі-м не спала, оден лист писала

До того жомняра, що я го кохала. [26, с. 203]

Цю пісню Франко записав 1880 р. в коломийській тюрмі від Фр. Батовського із с. Ценяви (тепер с. Цінева Рожнятівського району Івано-Франківської обл.) [26, с. 309].

Серед Франкових записів є й пісня про родинне життя «Ти, червона калиночко, чому гілля опускаєш?..», записана в Нагуєвичах ще 1871 р.; в ній калина й молодиця також відповідають на запитання, звернені до них:

Ти, молода молодице, чому сльози проливаєш?

– Тому гілля опускаю – тугу зиму прочуваю,

Тому сльози проливаю, бо лихого мужа маю. [26, с. 105, 296]

Ближчою до змісту Франкового вірша є пісня «Сирота. Народна співанка» («Червона калино, чьо в затінку стоїш?..»), яку записав Олекса Войцех у Стецеві (тепер Снятинського району Стецеві (тепер Коломийського району Івано-Франківської обл.) і яку Франко опублікував (мабуть, під своєю назвою «Сирота») у редактованому ним двотижневику «Народ» [17, с. 55]. Ця пісня, як і Франків вірш, побудована у формі звернення до калини та її відповіді:

Ци си тучі боїш, ци дощю бажаєш?

Тучі си ни бою, дощю ни бажаю.

Й а в затінку стою – морозу ся бою.

Є в цій пісні й образ дуба, що міг ремінісцентно виявитися у Франковому вірші: «Повій, вітре, повій, по високім дубі – | Повіж, міні дубе, коли гаразд буде?». Ймовірно, своєрідними передтекстами вірша «Червона калино, чого в лузі гнешся?..» послужили всі ці народні пісні.

«З уст мами» Ілько Кузів записав також пісню про братовбивство на війні:

В лузі, в лузі, в лузі

Там ся напивають всі

Войскові хлопці,

Но єден не п'є –

Думку думає... [4, од. зб. 820, с. 363–365].

Над записом цієї пісні є Франкова нотатка чорнилом: «друкова[но] в "Народі" 1890, ч. 2 і 3», а також його назва олівцем: «Братчик». У числі 2/3-му й цілому річнику «Народу» за 1890 р. публікації цієї пісні немає.

Правдоподібно, про Ілька Кузева, на той час учня Тернопільської гімназії, йдеться в повідомленні про те, що 21 січня 1890 р. в с. Петрикові (тепер Тернопільського району Тернопільської обл.) на урочистому відкритті народної читальні, заснованої за допомоги членів тернопільської філії «Просвіти», один «з молодших світлих русинів» «Ілько К.» декламував вірш «Побратимові» Маркіяна Шашкевича «та й говорив про Шашкевича» [7, с. 22].

Варто згадати й те, що 18 коломийкових записів Ілька Кузева, зроблені в Денисові, увійшли до

третомного збірника Володимира Гнатюка «Коломийки», виданого як 17–19-й томи «Етнографічного збірника» НТШ (Львів, 1905–1907). Його прізвище та назву села, де він робив записи, подав В. Гнатюк у переліку записувачів: «Кузів І. (Денисів)» [2, с. 6] (нумерований перелік записів Кузева, надрукованих у трьох томах цього видання, див.: [6, с. 426]). Два записи Кузева Гнатюк умістив у виданні «Гаївок»: «Вербова дощечка» (варіант «Ялова дощечка лежала, лежала...») і «Жаба», під обома зазначено: «Зап[исав] у Денисові Терноп[ільського] пов[іту] Ілько Кузів» [8, с. 143, 167].

Гімназійна пертурбація

На те, чому співпраця Кузева з Франком перервалася 1890 р., кидають світло спогади Яцка Остапчука. Він згадував, що під час навчання у польській (на той час) Тернопільській гімназії 1890 р. деякі учні пропагували атеїстичні погляди, яких він не поділяв, тому провадив з ними дебати. Наприкінці червня директор гімназії викликав Остапчука й допитувався, чи він вірить у Бога, в догми католицької церкви, а на ствердну відповідь запитав, чи знає він таких учнів, які не вірять. Не бажаючи бути донощиком, Остапчук відповів, що не знає. Тоді привели його «шкільного товариша Ілька Кузева», і директор розпитував його тим самим способом. Кузів «був сильно збентежений» і поглядав убік Остапчука, наче б хотів вичи-

тати з його очей, у чому справа і що йому робити. Він «затинався і заїкувався, але кінець-кінців визнав, що такі балачки на релігійні теми були», й назвав трьох учнів, з якими сперечався Остапчук. Однак той запевняв директора, що ці учні «тільки вказували на дивну розбіжність у поглядах на сотворення світу між релігією і наукою». Зі слів Остапчука, «по тій самій лінії пішов тоді Кузів, зазначаючи, що він, зрештою, не розумів добре», про що Остапчук «говорив з тими трьома», та й «не чув, щоб хтось заперечував існування Бога. Однак Кузів говорив так неясно і непевно, що його свідчення могли скоріше пошкодити, ніж допомогти обвинуваченням». Утім, їх засипав інший свідок. Директор сказав, що вірить тому свідкові повністю, тоді як «Кузів – то півсвідок», а «Остапчук не є жодним свідком» [10, с. 249-250].

Згодом під час своєї передвиборчої мандрівки 1907 р. Остапчук в одному селі на північ від Тернополя, що належало до парафії Городища (тепер село також Тернопільського району), зустрівся зі «своїм бувшим шкільним товаришем Ільком Кузевим, з яким <...> мешкав разом у Бурсі в Тернополі». Вони не бачилися відтоді, як з Тернопільської гімназії «було викинено за атеїзм трьох учнів», а Остапчук, на вимогу директора, перенісся до української Академічної гімназії у Львові. Однак «Кузів також не лишився у Тернополі, бо його вважали співвиновником

вигнання цих учнів. Він закінчив гімназію деінде <...>» [10, с. 393]. Очевидно, Остапчуку дали змогу закінчити четвертий клас, бо після того інциденту він записався на наступний рік до п'ятого класу Академічної гімназії [9, с. 138]. А Кузів змушений був завершувати навчання в четвертому класі польської гімназії в Бережанах у наступному, 1890/91, шкільному році [33, с. 89], а це означає, що один навчальний рік він утратив. Закінчив Кузів Бережанську гімназію 1895 р. Його прізвище та ім'я (Kuziów Elias) значиться серед учнів, яких класифіковано після закінчення VIII класу [34, с. 86] і які отримали атестат зрілості на підставі іспиту, складеного 22–25 червня 1895 р. [40, с. 87].

Ймовірно, після тої гімназійної пертурбації Кузів уже не ризикував підтримувати стосунки з Франком та іншими радикалами.

Історик і перекладач зі словенської

Проте писемної праці Ілько Кузів не покинув. Згодом написав та опублікував розвідку «Короткій погляд на історію читальні рускої духовної семінарії у Львові» (Львів, 1900; передрук з «Дѣла»: 1900. Ч. 80. 8/21 цвітня; Ч. 81. 12/25 цвітня).

Ілько Кузів листувався зі словенським літературознавцем, бібліографом і лексикографом Янком Шлебінгером (Janko Šlebinger, *1876–†1951): у листі від 15 квітня 1899 р. з Денисова обіцяв надіс-

лати йому історію української літератури, а в недатованому листі (також із Денисова, згодом, від липня 1900 р.) – перший і другий томи Шевченкового «Кобзаря» [3, с. 174–175]. Очевидно, в першому випадку йшлося про «Історію літератури руської» (Львів, 1887. Т. 1; 1889. Т. 2; 1891, 1893. Т. 3; 1894. Т. 4) Омеляна Огоновського, в третьому томі якої подано розлогий літературний портрет «Іван Франко», а в другому випадку – про перші два томи («частини») чотиритомного «Кобзаря», що вийшли за редакцією, зі вступною статтею та примітками О. Огоновського (Львів: Виданє Товариства імени Шевченка, 1893) і містили поетичні твори й драму «Назар Стодоля», або про видання «Кобзар. Вибір поезій для народу» в 2 томах (частинах) (Львів: Накладом Товариства «Просвіта», 1894–1895).

Ілько Кузів переклав українською мовою оповідання словенського письменника і римо-католицького священника Франца Ксавера Мешка (Franc Ksaver Meško, *1874–†1964) «Дід» (*Дѣло*. 1900. Ч. 12, 14), «Сорокопудова грушка» (*Дѣло*. 1900. Ч. 26, 28, 29), «Драма на селі» (*Руслан*. 1900. Ч. 93–130, з пропусками в окремих числах; відбитка: Львів, 1900), його-таки «сільський образок» «Нагула» (*Руслан*. 1900. Ч. 133, 136, 143, 146, 154, 155; відбитка: Львів, 1900) [18, с. 444, № 5631–5634]. У серії «Бібліотека для руської молодіжи», що виходила в Коломиї за редакцією Юліяна Насальського, в пе-

рекладах Кузева (із зазначенням: «З словінського на руській язык переклав Ілько Кузів») видано окремими книжечками твори словенських письменників: повісті «Івась “Буде”» Йосипа Стритаря (Josip Stritar, *1836–†1923) і «Повірка. Після народних оповідань» Ф. К. Мешка, оповідання «Боже благословеніє» Янеза (Івана) Евангеліста Крека (Janez Evangelist Krek, *1865–†1917) (усі – 1900), «Драма на селі» (1903) Ф. К. Мешка та «Блаженнії миротворци» (1905) Йосипа Вошняка (Josip Vošnjak, *1834–†1911) [5, с. 189–215].

Порозуміння з Яцком Остапчуком

Коли Остапчук уже господарював на селі (з другої половини 1892 р. [10, с. 274, 287, 290]), він одержав од Кузева «благального листа», щоби «простив йому, якщо він ненароком спричинився до звихнення» його «життя». Запевняв, що Остапчук помиляється, якщо думає, що «він мав щось спільного з доносом на тих трьох учнів. Донощиком був сам Р. (він назвав учня, який був відомий з донощицтва)». На листа Остапчук не відписав [10, с. 393–394]. Через 17 років після того інциденту в Тернопільській гімназії (тобто аж 1907 р.) вони зустрілися в селі біля Залозець (с. Залізці, тепер Тернопільського району), де Кузів виконував обов'язки священника-адміністратора. «Люди хвалили його, казали, що такого доброго священника ще не мали <...>». Під час

кількагодинної розмови колишні товариші «вияснили всі непорозуміння і помирилися». Кузів «признався, що йому полегшало на серці, коли довідався», що Остапчук задоволений життям і працею на селі. З розмови виявилось, що Кузів ввесь час цікавився долею Остапчука, знав про його успіхи на сцені українського театру в ролі «Козака Невміраки» (персонажа, від імени якого написано поетичний поменник Франка «Великі роковини», 1898), а потім на сцені в Тернополі, в ролі Михайла Гурмана в «Украденому щасті» Франка, знав про політичну діяльність Остапчука та його постійні конфлікти з владою.

Кузів був певний, що Остапчук, як соціаліст, став атеїстом і тому нападає на попів у своїй агітації. Остапчук відповів, що рішуче відкидає атеїзм, бо це таке ж безглуздя, як і релігійний фанатизм, і вірить «в Бога, але не по-церковному, а розумово», подивляє «Його велич на кожному кроці в нерукотворних ділах. Найменше сотворіння носить сліди Його існування, Його всюди-присутности». А до священників ставиться залежно від їхньої поведінки, з найбільшою повагою – до таких діячів, як Стефан Качала, Данило Тянякевич [10, с. 394]. Попрощались Остапчук і Кузів «як старі добрі друзі»: «Те, що він був священником, а я – соціалістом, не створило між нами жадної перешкоди». Пізніше Остапчук довідався, що Кузів не дістав парафії в Городищі й виїхав

спочатку до Сербії, а потім до Америки [10, с. 395].

У Пенсильванії (США)

Виїхавши до США, Ілько Кузів служив на греко-католицьких парохіях у Пенсильванії. З'явився там навесні 1909 р. За дорученням єпископа Сотера Ортинського підготував у місті Вілксбері підзаконні акти, що їх затвердили й ухвалили парохіяни 13 квітня 1909 р. Відтак 1 червня в окрузі Лузерн було зареєстровано статут Католицької церкви святих Петра і Павла для галицьких русинів у Вілксбері, а вже 19 червня 1909 р. преподобний о. Ілія Кузів і Церковний комітет підписали угоду з підприємцем про будівництво церкви. 11 червня 1911 р. новим парохом церковної громади у Вілксбері став брат о. Ілії – о. Михайло Кузів (*17.09.1885, с. Денисів – †14.01.1951, м. Сірак'юс, також Сиракюзи, штат Нью-Йорк, США), який і завершив будівництво церкви в серпні 1912 р. [32].

Саме тоді якийсь дописувач повідомляв в американській газеті «Свобода» про становлення української парохії у Вілксбері в 1909–1912 рр.:

«Вілксбери – се одно з найбільших і найкрасших міст пенсильванійського стейту. Положене в чудовій долині над рікою Сускегеною, визначається дуже здоровим воздухом і великим богатством антрациту (твердого камінного угля), знаного також під іменем “чорних дияментів”. При тих-то “чорних ди-

яमेंтах” працює сила рїжнородного народа, до котрого належать і наші руські імїгранти.

Наша тутешна (галицька) парохія невелика і щойно три роки тому як зорганїзована. Небогато нас при тїй парохїї, але зате тримаємося всі одного гурту і не ділимося на нїякі партїї. Минуло якраз три роки, коли на душпастиря до нашої молоденької парохїї прийшов щирий і діяльний чоловік, о. Ілія Кузів. Імя сего сьвященника буде у нас записане золотими буквами, бо він своїми невсипущими трудами довів за недовгий час до того, що ми нині можемо перед сьвітом повеличатися своєю власною гарною церковцею та ще й хорошим домом для сьвященника.

Що зачав о. Ілія Кузів, се докінчив на велику втіху всіх наших громадян його рідний брат о. Михайло Кузів, наш теперїшний парох <...>» [11].

Помер о. Ілія Кузів 14 листопада 1916 р. в окрузі Лехай (Lehigh County) штату Пенсильванія. Похований на Католицькому цвинтарі Святого Йоана Хрестителя в місті Нортгемптоні (округ Нортгемптон) під ім'ям: о. Ілія Кузів (1874–1916). Згідно з написом на могильній плиті, поруч із ним похована його дружина Марія Кузів (1884–1958) [37].

Список використаних джерел

1. Біографії вчителів / Підготувала Ярослава Мазурак. *Бережанська гімназія: Сторінки історії: Ювілейна книга / Підбір,*

упорядкув. та редакція текстів і фотоматеріалів Надїї Волинець. Бережани; Тернопіль: Джура, 2007.

2. Гнатюк В. Передне слово. *Етнографічний збірник*. Львів, 1905. Т. XVII: Гнатюк В. Коломийки. Т. I.

3. Гримич Віль. Від покоління до покоління. *Всесвіт*. 1978. № 3.

4. Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Фонд 3. Одиниця збноіганя 820, 4103, 4075.

5. Карпин Іванна. Юліан Насальський – редактор і видавець «Бібліотеки для рускої молодежи». *Вісник Львівського університету*. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. 2012. Випуск 7.

6. Ластівка М. Отворенє читальні в Петрикові. (Допись). *Народ*. 1890. Ч. 2/3. 1.ІІ.

7. Матеріяли до української етнольоґії / Видає Етноґрафічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. Львів, 1909. Том XII: Гаївки / Зібрав В. Гнатюк.

8. Остапчук Яків. Із моїх споминів. *Спогади про Івана Франка / Упорядкування Михайла Гнатюка*. Львів: Каменяр, 2011.

9. Остапчук Ячко. Подих з недавньої бувальщини (Думки, спогади з мого життя). *Збаражчина: Збірник споминів, статей і матеріялів / Наукове Товариство ім. Шевченка. Комісія регіональних дослідів і публікацій*. [Нью-Йорк, 1968].

10. Парохіянин. З Wilkes Barre, Pa. *Свобода* (Джерзи Сіті). 1912. Ч. 47. 21.XI.

11. Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури / Загальна редакція Г. Бурлаки. Київ: Видавничий центр «Спадщина», 1999.

12. Романків Любомир. Січовий стрілець, громадський діяч [Іван Романків, *1888–†1973]. *Бережанська гімназія: Сторінки історії: Ювілейна книга / Підбір, упорядкування та редакція Надїї Волинець*. Бережани-Тернопіль: Джура, 2007.

13. Руська бурса. *Бережанська гімназія: Сторінки історії: Ювілейна книга / Підбір, упорядкування та редакція Надїї Волинець*. Бережани-Тернопіль: Джура, 2007.

14. Савак Б. Кузів Ілько. *Українська Літературна Енциклопедія*. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. Бажана, 1995. Том 3.

15. Савак Б., Хома В. Кузів Ілько. *Тернопільський Енциклопедичний Словник*: [У 4 томах]. Тернопіль: Збруч, 2005. Том 2.

16. Сирота. Народна співанка (Червона калино, чьо в затінку стойш?..) / Записав Олекса Войцех у Стецеві в Снятинскім. 1884 р. *Народ*. 1890. Ч. 4. 15.ІІ.

17. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: У 5 томах. Київ: Наукова думка, 1991. Том 4: *Літератури країн Центральної і Південно-Східної Європи на Україні: Матеріали до бібліографії (поч. ХІХ ст. – 1980 р.)*.

18. Учителі. 1805–1905 рр. / Підготувала Ярослава Мазурак. *Бережанська гімназія: Сторінки історії: Ювілейна книга / Підбір, упорядкування та редакція Надії Волинець*. Бережани-Тернопіль: Джура, 2007.

19. Учителі. 1905–1944 рр. / Підготувала Ярослава Мазурак. *Бережанська гімназія: Сторінки історії: Ювілейна книга / Підбір, упорядкування та редакція Надії Волинець*. Бережани-Тернопіль: Джура, 2007. С. 140.

20. Франко І. Другий жмуток / Idem. *Зібрання творів*: У 50 томах. Київ: Наукова думка, 1976. Том 2.

21. Франко І. Ідилія. / Idem. *Зібрання творів*: У 50 томах. Київ: Наукова думка, 1976. Том 1.

22. Франко І. Червона калино, чого в лузі гнешся?.. / Idem. *Зібрання творів*: У 50 томах. Київ: Наукова думка, 1976. Том 2.

23. Чайковський Микола. [Автобіографія]. *Чайковський Андрій. Спогади. Листи. Дослідження*: У 3 томах / Упорядкування Богдан Якимовича. Львів, 2002. Том 3.

24. Чайковський Микола. «Пробувати силу своїх крил». *Бережанська гімназія: Сторінки історії: Ювілейна книга / Підбір, упорядкування та редакція Надії Волинець*. Бережани-Тернопіль: Джура, 2007.

25. Червона калино, чого в лузі стоїш. *Народні пісні в записях Івана Франка*. Київ: Музична Україна, 1981.

26. Яценко М. Феноменально щасливий збирач. *Українські народні пісні в записях Володимира Гнатюка / Упорядкування М. Яценка*. Київ: Музична Україна, 1971.

27. Dyrektor. Wiadomości szkolne / przez Dyrektora. I. Skład grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1901. A) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych. „Sprawozdanie

Dyrekcji c. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1901”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1901.

28. Dyrektor. Wiadomości szkolne / przez Dyrektora. I. Skład grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1902. A) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1902”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, [1902].

29. Dyrektor. Wiadomości szkolne / przez c. k. Dyrektora. I. Skład grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1903. A) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1903”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1903.

30. Dyrektor. Wiadomości szkolne / przez c. k. Dyrektora. I. Skład grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1904. A) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1904”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1904.

31. History of SS. Peter and Paul Ukrainian Catholic Church 1909–2009. *Saints Peter & Paul Ukrainian Greek Catholic Church, Wilkes-Barre, PA*.

32. Klasyfikacja uczniów z końcem II. półrocza. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1891”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1891.

33. Klasyfikacja uczniów z końcem II. półrocza 1895. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1895”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1895.

34. Klasyfikacja uczniów za 2. półrocze 1889 r. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. wyższego gimnazjum w Tarnopolu za rok szkolny 1889”. W Tarnopolu: Nakładem funduszu szkolnego, 1889.

35. Kuziów E. Bursa ruska / Ks. Eliaz Kuziów, kierownik bursy. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1903”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1903.

36. Saint John's Catholic Cemetery. Web. <https://www.findagrave.com/memorial/110664064/eli-kuziv>.

37. Tematy do wypracowań piśmiennych. b) W języku ruskim. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szkolny 1904”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1904.

38. Wiadomości szkolne / Część urzędowa Dyrektora. I. Skład grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1905. A) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazyum Wyższego w Brzeżanach za rok szkolny 1905”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1905.

39. Wynik egzaminu dojrzałości odbytego w czasie od 22–25 czerwca 1895. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1895”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1895.

40. Zmiany w gronie nauczycieli w ciągu roku szkolnego 1901. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1901”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1901.

41. Zmiany w składzie grona nauczycielskiego w ciągu roku szkolnego 1905. „Sprawozdanie Dyrekcji c. k. Gimnazyum Wyższego w Brzeżanach za rok szkolny 1905”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1905.

References

1. Biohrafii vchyteliv / Pidhotuvala Yaroslava Mazurak. Berezhanska gimnaziia: Storinky istorii: Yuvileina knyha / Pidbir, uporiadkuv. ta redaktsiia tekstiv i fotomaterialiv Nadii Volynets. Berezhany; Ternopil: Dzhura, 2007.

2. Hnatiuk V. Peredne slovo. Etnografichniy zbirnyk. Lviv, 1905. T. XVII: Hnatiuk V. Kolomyiky. T. I.

3. Hrymych Vil. Vid pokolinnia do pokolinnia. Vsesvit. 1978. № 3.

4. Instytut literatury im. T. Shevchenka NAN Ukrainy. Fond 3. Odynytisia zbnoihannia 820, 4103, 4075.

5. Karpyn Ivanna. Yulian Nasalskyi – redaktor i vydavets «Biblioteki dlia ruskoy molodezhy». Visnyk Lvivskoho universytetu. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. Serii: Knyhoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informatsiini tekhnolohii. 2012. Vypusk 7.

6. Lastivka M. Otvorenie chytalni v Petrykovi. (Dopys). Narod. 1890. Ch. 2/3. 1.II.

7. Materiialy do ukrainskoi etnologii / Vydaie Etnografichna komisiia Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka u Lvovi. Lviv, 1909. Tom XII: Haivky / Zibrav V. Hnatiuk.

8. Ostapchuk Yakiv. Iz moikh spomyniv. Spohady pro Ivana Franka / Uporiadkuvannia Mykhaila Hnatiuka. Lviv: Kameniar, 2011.

9. Ostapchuk Yatsko. Podykh z nedavnoiu buvalshchyny (Dumky, spohady z moho zhyttia). Zbarazhchyna: Zbirnyk spomyniv, stattei i materiialiv / Naukove Tovarystvo im. Shevchenka. Komisiia regionalnykh doslidiv i publikatsii. [Niu-York, 1968].

10. Parokhiiannyn. Z Wilkes Barre, Ra. Svoboda (Dzherzy City). 1912. Ch. 47. 21.Khl.

11. Putivnyk po fondakh viddilu rukopysiv Instytutu literatury / Zahalna redaktsiia H. Burlaky. Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Spadshchyna», 1999.

12. Romankiv Liubomyr. Sichovi strilets, hromadskiy diiach [Ivan Romankiv, *1888–†1973]. Berezhanska gimnaziia: Storinky istorii: Yuvileina knyha / Pidbir, uporiadkuvannia ta redaktsiia Nadii Volynets. Berezhany-Ternopil: Dzhura, 2007.

13. Ruska bursa. Berezhanska gimnaziia: Storinky istorii: Yuvileina knyha / Pidbir, uporiadkuvannia ta redaktsiia Nadii Volynets. Berezhany-Ternopil: Dzhura, 2007.

14. Savak B. Kuziv Ilko. Ukrainska Literaturna Entsyklopediia. Kyiv: «Ukrainska entsyklopediia» im. M. Bazhana, 1995. Tom 3.

15. Savak B., Khoma V. Kuziv Ilko. Ternopilskiy Entsyklopedychnyi Slovyk: [U 4 tomakh]. Ternopil: Zbruch, 2005. Tom 2.

16. Syrota. Narodna spivanka (Chervona kalyno, cho v zatinku stoiish?..) / Zapsav Oleksa Voitsiekh u Stetsevi v Sniatynskim. 1884 r. Narod». 1890. Ch. 4. 15.II.

17. Ukrainska literatura v zahalnoslovianskomu i svitovomu literaturnomu konteksti: U 5 tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 1991. Tom 4: Literaturny krain Tsentralnoi i Pivdenno-Skhidnoi Yevropy na Ukraini: Materiialy do bibliohrafii (poch. Khikh st. – 1980 r.).

18. Uchyteli. 1805–1905 rr. / Pidhotuvala Yaroslava Mazurak. Berezhanska gimnaziia: Storinky istorii: Yuvileina knyha / Pidbir, uporiadkuvannia ta redaktsiia Nadii Volynets. Berezhany-Ternopil: Dzhura, 2007.

19. Uchyteli. 1905–1944 rr. / Pidhotuvala Yaroslava Mazurak. Berezhanska gimnaziia: Storinky istorii: Yuvileina knyha / Pidbir, uporiadkuvannia ta redaktsiia Nadii Volynets. Berezhany-Ternopil: Dzhura, 2007. S. 140.

20. Franko I. Druhyi zhmutok / Idem. Zibrannia tvoriv: U 50 tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 1976. Tom 2.

21. Franko I. Idyliia. / Idem. Zibrannia tvoriv: U 50 tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 1976. Tom 1.
22. Franko I. Chervona kalyno, chocho v luzi hneshsia?.. / Idem. Zibrannia tvoriv: U 50 tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 1976. Tom 2.
23. Chaikovskiy Mykola. [Avtobiohrafii]. Chaikovskiy Andrii. Spohady. Lysty. Doslidzhennia: U 3 tomakh / Uporiadkuvannia Bohdan Yakymovycha. Lviv, 2002. Tom 3.
24. Chaikovskiy Mykola. «Probuvaty sylu svoikh kryl». Berezhanska gimnaziia: Storinky istorii: Yuvileina knyha / Pidbir, uporiadkuvannia ta redaktsiia Nadii Volynets. Berezhany-Ternopil: Dzhura, 2007.
25. Chervona kalyno, chocho v luzi stoish. Narodni pisni v zapysakh Ivana Franka. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1981.
26. Iatsenko M. Fenomenalno shchaslyvyi zbyrach. Ukrainski narodni pisni v zapysakh Volodymyra Hnatiuka / Uporiadkuvannia M. Yatsenka. Kyiv: Muzychna Ukraina, 1971.
27. Dyrektor. Wiadomości szkolne / przez Dyrektora. I. Skład grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1901. A) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1901”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1901.
28. Dyrektor. Wiadomości szkolne / przez Dyrektora. I. Skład grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1902. A) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1902”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, [1902].
29. Dyrektor. Wiadomości szkolne / przez c. k. Dyrektora. I. Skład grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1903. A) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1903”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1903.
30. Dyrektor. Wiadomości szkolne / przez c. k. Dyrektora. I. Skład grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1904. A) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1904”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1904.
31. History of SS. Peter and Paul Ukrainian Catholic Church 1909–2009. Saints Peter & Paul Ukrainian Greek Catholic Church, Wilkes-Barre, PA.
32. Klasyfikacya uczniów z końcem II. półrocza. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1891”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1891.
33. Klasyfikacya uczniów z końcem II. półrocza 1895. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1895”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1895.
34. Klasyfikacya uczniów za 2. półrocze 1889 r. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. wyższego gimnazyum w Tarnopolu za rok szkolny 1889”. W Tarnopolu: Nakładem funduszu szkolnego, 1889.
35. Kuziów E. Bursa ruska / Ks. Eliaz Kuziów, kierownik bursy. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1903”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1903.
36. Saint Johns Catholic Cemetery. Web. <https://www.findagrave.com/memorial/110664064/eli-kuziv>.
37. Tematy do wypracowań piśmiennych. b) W języku ruskim. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1904”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1904.
38. Wiadomości szkolne / Część urzędowa Dyrektora. I. Skład grona nauczycielskiego przy końcu roku szkolnego 1905. A) Nauczyciele przedmiotów obowiązkowych. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum Wyżczego w Brzeżanach za rok szkolny 1905”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1905.
39. Wynik egzaminu dojrzałości odbytego w czasie od 22–25 czerwca 1895. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1895”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1895.
40. Zmiany w gronie nauczycieli w ciągu roku szkolnego 1901. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szkolny 1901”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1901.
41. Zmiany w składzie grona nauczycielskiego w ciągu roku szkolnego 1905. „Sprawozdanie Dyrekcyi c. k. Gimnazyum Wyżczego w Brzeżanach za rok szkolny 1905”. Brzeżany: Nakładem funduszu naukowego, 1905.

Yevhen NAKHLIK

<https://orcid.org/0000-0001-7701-9795>

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Akademian of National Academi of Sciences
of Ukraine, Ivan Franko Institute of the National
Academy of Science of Ukraine in Lviv*

Nakhlik@nas.gov.ua

Oksana NAKHLIK

<https://orcid.org/0000-0002-2029-8874>

*Candidate of Philology, Senior Researcher
Associate, Ivan Franko Institute of the National
Academy of Science of Ukraine in Lviv*

Nakhlik.O@nas.gov.ua

**Ilko Kuziv – Greek Catholic priest,
teacher, historian, translator, folklorist**

The special article presents for the first time the documented syllabus of Ilko (Ilia) Kuziv (*1874–†1916), a Greek Catholic priest in Galicia and the American state of Pennsylvania, Galician Ukrainian teacher, historian, author of published translations of stories by Slovenian writers, collector of folk songs, and folkloristic correspondent of Ivan Franko (in 1889–1890). For the first time, the annual reports of Berezhany and Ternopil gymnasiums are used to study I. Kuziv's education and pedagogical activities, and for the first time his folk song records and notes, poetry samples, and cover letters to Ivan Franko are widely cited and discussed. On the basis of these

sources, memoirs of Mykola Chaikovskyi, Yatsko (Yakiv) Ostapchuk, and other reference and interpretive materials, which are systematized for the first time in one article, the author comprehensively, in detail, and in a generalized manner describes the written works and life of I. Kuziv, his relationship with I. Franko. It has been suggested that the first line of the folk song "Chervona Kalyna, why are you bending over?", received from Kuziv, gave Franko the impetus to create the famous lyric "Chervona Kalyna, why are you bending over in the meadow?".

Ilko Kuziv also corresponded with the Slovenian literary historian, bibliographer and lexicographer Janko Šlebinger (in 1899–1900), translated into Ukrainian and published four short stories by the Slovenian writer Franc Ksaver Meško in the Lviv newspapers "Dilo" and "Ruslan" in 1900. In the series "Library for Ukrainian Youth," published in Kolomyia under the editorship of Yulian Nasalskyi, Kuziv's translations of stories by Slovenian writers Josip Stritar, F. K. Meško, Janez Evangelist Krek, and Josip Vošnjak were published in separate books in 1900, 1903, and 1905.

The pastoral activity of Ilko Kuziv in the Greek Catholic parishes of Pennsylvania (1909–1916) is briefly covered.

Keywords: Ilko Kuziv, Ivan Franko, Yakiv Ostapchuk, Ukrainian studies of folklore, Ukrainian-Slovenian literary ties, Greek Catholic priests, Berezhany and Ternopil gymnasiums.

ІВАН КУЗІВ – ОСОБИСТІТЬ, СВЯЩЕННИК, ЕТНОГРАФ, ФОЛЬКЛОРИСТ

Стаття є першою спробою в окремій розвідці систематизувати й опрацювати джерелознавчі та інтерпретаційні матеріали, дотичні життєпису та фольклористично-етнографічного доробку Івана Кузева (*1857–†1918), галицького греко-католицького священника, і всебічно, детально й узагальнено висвітлити його взаємини з І. Франком, який був його гімназійним товаришем. Розглянуто приятелювання о. Кузева з І. Франком у 1886–1889 рр., листування (9 недатованих листів Кузева до письменника, ймовірно, 1886–1889 рр., зрідка 1890-х). Франко декілька разів літував на його парохії в с. Дидьові (тепер на цьому місці – кордон України з Польщею), то сам, то з дружиною та дітьми. Висвітлено фольклористично-етнографічну співпрацю о. Кузева з Франком та його дружиною Ольгою Франко (зокрема, за Франковою спонукою Кузів написав оригінальну фольклористично-етнографічну розвідку про бойків «Житє-бутє, звичаї і обичаї гірського народу», 1889), Франкове гостювання у Кузева під час антропологічно-етнографічної експедиції на Бойківщину, що відбулася 18 серпня – 24 вересня 1904 р. До свого видання «Галицько-руських народних приповідок» (т. 1 – 1905, т. 2 – 1908, т. 3 – 1910) Франко запозичив паремії з рукописних збірок І. Кузева, про нього як фольклориста й етнографа прихильно згадував у працях 1900-х років. Дещо з фольклорних записів о. Кузева (колядки і варіант казки «Нерозумний вовк») опублікував Володимир Гнатюк. Володіючи даром усної оповіді, о. Кузів спричинився до створення Франкового оповідання «Чума», в його оселі письменник завершив оповідання «Батьківщина» (1904). Франко не лише користувався гостинністю Кузева для літнього відпочинку та творчої праці в мальовничій Дидьові, не лише залучав його до фольклористично-етнографічної діяльності, а й брав активну участь у церковних відправах о. Кузева.

Ключові слова: Іван Кузів, Іван Франко, українська фольклористика, етнографія, греко-католицькі священники, етнос бойків, галицькі села Дидьова, Локоть.

Формулювання проблеми. За роки Незалежності чимало зроблено для повернення забутих і заборонених імен в українській культурі та історії, зокрема Галичини XIX – першої половини XX ст. Однак цей процес щораз повнішого та глибшого пізнання вітчизняної історії та культури залишається вкрай актуальним, оскільки докладне і правдиве знання нашого минулого становить основу для дальшого національного поступу. З цього погляду заслуговують на пильну увагу діячі різного ряду, серед них – ще не достатньо вивчений Іван Кузів, то більше, що з'ясування його діяльності дає змогу глибше розкрити окремі епізоди з діяльності Івана Франка.

Аналіз джерел і досліджень. В українську етнографію та фольклористику ввели Івана Кузева Ольга Франко [27] та Іван Франко [22–26]. Щоденникові згадки про гостювання на парохії в о. Кузева залишив Осип Маковей [13], принагідні спогади про його стосунки з Франком містять мемуарні нотатки Івана Филипчака [20], Зиновія Флюнта [21], Зенона Кузелі [11], Петра Зубрицького [7] і Петра Франка [28], про особистість священника – спомини Володимира Чапельського [30]. Роман Кирчів стисло розкрив зміст розвідки «етнографа-аматора» «Жите-бутє, звичаї і обичаї гірського народу», оцінивши її як «цікаву спробу накреслення етнографічної монографії гірського села Дидьова <...>» [10, с. 94] і відзначивши: «Оригіналь-

Ілько Кузів

ні деталі містять замітки автора про ворожби, <...> вірування і забобони <...>, Юріїв день, Купала, <...> про родові ритуальні секрети і магичні дії тощо» [10, с. 95]. Цінні біографічні відомості про о. Кузева подано в краєзнавчій книжці Романа Горака [2]. Євген Нахлік простежив гостювання в Дидьовій у Кузева останньої декади липня – середини серпня 1889 р. Франка, сестер Наталії (у шлюбі: Арабажина) та Марії Деґен і їхнього брата Сергія Деґена, відтак арешт їх у

середині серпня [15; 16]. Особистим зв'язкам о. Кузева з Франком приділено увагу також у спеціальній монографії Ігоря Медведя [14]. Фольклористичний доробок Кузева окреслено в енциклопедичній статті Оксани Кузьменко [12].

Таким чином, постать парохіяльного священника й народознавця Івана Кузева поступово повертається до нашої культурної пам'яті, хоча бракує окремої статті, присвяченої його фольклористично-етнографічній та душпастирській діяльності.

Мета пропонованої розвідки – систематизувати й опрацювати джерелознавчі та інтерпретаційні матеріали, дотичні життєпису та народознавчого доробку Івана Кузева, і всебічно, детально й узагальнено висвітлити його взаємини з І. Франком. Така спроба на рівні окремої статті робиться вперше.

Виклад основного матеріалу.

Греко-католицький священник, український етнограф і фольклорист у Галичині Іван Кузів народився 30 січня 1857 р. Місце народження – село Горуцко, Горуцько (тепер с. Гірське Стрийського району Львівської обл.). Як і його майже ровесник Іван Франко, Кузів навчався у Дрогобицькій гімназії: Франко – в 1867–1875 рр., а Кузів – у 1872–1879-му. Отже, впродовж трьох навчальних років вони були гімназійними учнями в той самий час, але в різних класах. Попри те товаришували [2, с. 49]. Оскільки Кузів не склав тут іспиту з німецької мови, то закінчив навчання у

Львівській гімназії № 4. Вищу освіту здобув у греко-католицькій духовній семінарії. 1883 року одружився з Ольгою Березинською, донькою ц.-к. судового ад'юнкта Івана Березинського та Леонтини Терезії Леопольдини (*20.03.1844–†?), доньки Антонія Чапельського, священника в селі Добрівлянах (тепер Дрогобицького району). Через три роки пережив горе – 1886-го дружина Ольга померла [2, с. 29, 33-36, 49].

Внук о. Антонія лікар Володимир Чапельський (*1882–†1956), син Людвика Чапельського, у мемуарних записках «З нотатника лікаря», завершених у США 1949 р., з розповідей бабусь і тіток згадував, що від 1878-го або 1879 р. до 1884-го (смерти дідуся) до Добрівлян щороку під час вакацій приїздив Франко [30, с. 144], зупинявся «на приходстві», «часто заглядав» до їхньої «родинної бібліотеки, користувався книжками та газетами і щороку, на превелику радість дідуня, доповнював її новими європейськими творами». Ба більше:

«тут самотужки завелись наче університетські виклади. Прелегентом став Іван Франко, слухачами-студентами – дідо Антін, дядько Іван [священник Іван Чапельський, син о. Антонія, товариш Франка. – О. Н.], тітка Леонтина Березинська і оба її сини, Антін і Роман Березинські» [30, с. 147].

Хоча цей опосередкований спогад видається досить утрираним, усе ж, певно, дружина й теща Кузева, як і загалом рід Чапе-

льських, з яким він посвоячився, внесли позитивний досвід у його спілкування з Франком. Можливо, з цього священницького роду Березинських, нащадки якого мешкали на Львівщині в селах Кульчицях (тепер Самбірського району) та Добрівлянах і до якого належить галицький журналіст і перекладач, Франків кореспондент Антін Березинський (*1862–†1923) [2, с. 22, 35-36, 58-66, 85-92], походить поетеса Оля Омелянка Березинська (кінець XIX – поч. XX ст.) [18, с. 139-140].

1884 року Кузів висвятився і дістав скерування у село Дидьову (раніше Турчанського повіту Самбірської округи, тепер на цьому місці – кордон України з Польщею), там спершу був адміністратором, а від 1888 р. – парохом і деканом [2, с. 49]. У Дидьові й помер 29 вересня 1918 р.

Своєк В. Чапельський змалював такий колоритний тілесно-психологічний портрет о. Кузева:

«Низький ростом, кругленький, грубенький, мов пуката бочівочка, сильно короткозорий, в окулярах, що їх вічно губив і шукав. Своїм зовнішнім видом і звичками та собі питомим способом говорення веселив усіх, що мали з ним до діла. Перебути в його товаристві цілий день – значило сміятись без уговку від рана до вечора. Його оповідання, поперті незрівнянною мімікою, дорівнювали найкращим акторам. Вночі хропив громовицею так, що в сусідніх кімнатах ніхто не міг спати. Любив усяку живу твар. У його

спальні під долівкою жив чорний вуж, якого він годував молоком і який вночі страшив усіх мешканців несамовитими шкребетями, шелестами та цірканнями» [30, с. 161].

Знакові події в житті о. Кузева пов'язані з його гімназійним товаришем Франком.

Приятелювання Івана Кузева з Іваном Франком у 1886–1889 рр. У Франковому фонді в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ІЛ) (Ф. 3) зберігається *дев'ять недатованих листів Кузева до письменника* (ймовірно, 1886–1889 рр., зрідка 1890-х). Листи ці, написані розмовною говіркою, з довільною граматиною та пунктуацією, – прості, щирі, теплі, доброзичливі, турботливі, з незмінним засвідченням пошани. Кузів звертався до Франка «Високоповажаний Пане», «Високоповажаний Добродію!», «Високоповажаний Пане Редакторе!» тощо. Листи переважно стосуються літнього відпочинку подружжя Франків у помешканні Кузева чи в будиночку «дідича» (поміщика), спроби придбання цього «домика», постачання фольклорно-етнографічних матеріалів. Листи Франка до Кузева, поза сумнівом, були, але тепер не відомі.

Греко-католицький священник Зиновій Флюнт (*1877–†1934), який у 1888–1889 рр. був учнем гімназії та гостював у домі свого шваґра о. Кузева, де й «пізнав» тоді Франка [21, с. 705], у спогадах 1926 р. згадував, що Кузів, «будучи

людиною глибоко начитаною та прегарним оповідачем, любив товариство письменників, між якими відпочивав душею, забуваючи, як мені говорив, те сирітство, в якому жив, повдовівши дуже рано» [21, с. 706].

У Кузева в Дидьові у різних роках гостювали філолог, публіцист, педагог, голова Товариства імени Шевченка (1887–1889, 1891–1892) Дам'ян Гладилевич, фольклорист і етнограф, секретар президії Наукового товариства імени Шевченка Володимир Гнатюк та ін. [21, с. 705]. Франко декілька разів літував у Кузева, то сам, то з дружиною та дітьми [21, с. 706]. Як зазначив З. Флонт, «Франко цинив Кузева за його гостинність та за преінтересний дар оповідання» і «з його розповідей про гірського пароха Матковського» написав оповідання «Чума» (1889) [21, с. 706]. Як з'ясував Роман Горак, прообразом о. Чимчикевича в цьому оповіданні став о. Іван Матковський (*1817–†15.11.1895), який після висвячення (1844) служив священником у селі Яблунові (тепер Самбірського району Львівської обл.), а від 1860 р. до кінця життя – парохом у с. Ясениці-Замковій (тепер Самбірського району) [2, с. 67]. Натомість припущення Ліліанни Гулевич про те, наче прототипом Чимчикевича був священник і письменник Николай Устіянович [3, с. 106–107] видається невірогідним.

Уже невдовзі після одруження (у травні 1886 р.) з Ольгою Хоружинською Франко проводив з нею

«медове» літо саме в Дидьові, про що є згадка в її тодішній статті: «Літом 1886 року лучилось мені побувати в горах Самбірського округу, в селі Дидьові Турчанського повіту» [27, с. 217]. Цього перебування подружжя Франків у Дидьові не зареєстровано в монографії Ігоря Медведя, де відлік гостювання письменника в названому селі починається від 1887 р. [14, с. 240].

Кузів був щирий у бажанні прислужитися іншим. У листі до Франка, що зберігається в конволюті між листами від 25 і 26 квітня 1887 р., клопотався: «В імені п[ана] Геровського упрашаю Вас, щоби-сьте були ласкаві всказати єму яку [якусь. – О. Н.] добру газету польську літературно-політичну краєву, котра би виходила 2 або 3 рази тижнево і не дуже дорога була». І далі прохав: «<...> напишіть мені, чи придалися на що Вам дані з ліків. Єли б в чім була недокладність, то напишіть, а я доповню». У тому самому листі (очевидно, приуроченому до Великодніх свят 1887 р.) висловив побажання і сподівання: «<...> жичу Паньству [Франків. – О. Н.] веселих свят і сподіваємся незадовго побачити Паньство в Дидьові» [9, од. зб. 1602, с. 51–52].

Орієнтовно в 1886–1887 рр. Кузів неодноразово вів переговори з «дідичем» в інтересах Франка, про що повідомляв письменника. Зокрема, щодо Франкового наміру придбати в Дидьові хату для літування писав:

«В справі Вашого купна я говорив з дідичом. <...> Має він на про-

даж виставлений з дерева віблого [кругляка. – *О. Н.*] домик, тільки ще не скінчений – <...> нема ні повали [стелі. – *О. Н.*], ні підлоги, ні пеців [пічок. – *О. Н.*], ні дверей, ні вікон, тільки зруб і дах, критий ґонтом. Той домик є близь мене і на ладнім місци положений коло дороги. <...> могло би бути 3 покої і кухня. За той домик і морґ ґрунту коло него жадає 500 зл[отих], але викінчити мусите своїм коштом» [9, од. зб. 1631, с. 487–488].

У наступному листі Кузів конкретизував інформацію:

«Дідич мій не піднімається викінчити той домик в ціні 500 зл., <...> бо порядне викінчене того домку коштувало би ще 400 зл. Так вираховували фаховці. <...> В виду того дідич не піднімається викінчення, тільки продає так, як тепер стоїт хата, і морґ поля за 500 зл. і з того не хоче нич опустити, а то видаєся Вам за дорого, і я му то також говорив. Дідич твердит, що не дорого <...>» [9, од. зб. 1631, с. 489–490].

Очевидно, придбання та впорядкування такого обійстя з недобудованим будинком і полем перевищувало фінансові можливості Франків, і письменник запропонував половинчастий варіант, на що Кузів одписав:

«<...> хотів-єм наклонити дідича згодитись на Вашу пропозицію. На жаль, в жаден спосіб не хоче на то пристати, щоб зладити Вам покій та кухню до винайменя на літний час. Не видит в тім ніякого для себе інтересу; продати готовий, а винаймати не хоче, та ще

й зладити вперед» [9, од. зб. 1611, с. 431–432].

Зі свого боку Кузів чи то приставав на думку Франка, чи то радив йому: «Для Вас знов нема інтересу купувати хату на літний час і клопотатись нею і т. д.» [9, од. зб. 1611, с. 432]. Згодом Кузів повідомив: «Щодо тої хати дідича, то її вже нема, забрав в Локоть на оліярню. Єнчої хати в селі нема» [9, од. зб. 1611, с. 432]. Локоть (Лікоть) – село поблизу Дидьови, існувало до 1946 р., коли мешканців було виселено під час операції «очищення» прикордонної смуги. За спогадами В. Чапельського, село Локоть також входило до парохії о. Кузева: він священникував «у своїй парохії з двома селами Дидьовою та Ліктем» [9, од. зб. 1611, с. 432].

В одному з листів Кузів також гостинно запрошував Франка: «Лист Ваш отримав-єм, так прошу приїжджати. Мені Ваш побут не зробит найменшого клопоту, бо помешканє – як знаєте – є обширне і вигідне. Напишіт, коли приїдете до Устрик [місто Устрики Долішні, тепер адміністративний центр Бещадського повіту Підкарпатського воєводства у Польщі. – *О. Н.*], та коні вишлю, тільки прошу написати кілька днів наперед, щоби запізно лист не отримав». У цьому ж листі Кузів прохав йому «купити за кілька зл[отих] зиґар стінний» (годинник) та обіцяв повернути за нього гроші [9, од. зб. 1615, с. 489–490].

Можливо, цього листа надіслано першої половини липня 1889 р.,

бо 21 липня того-таки року Франко привіз до Дидьови Осипа Маковей і гостей з Києва – кандидата слов'янської філології та вчителя французької мови в Київській духовній семінарії майже 27-річного Сергія Дегена та його сестер – майже 21-річну Наталію, випускницю дівочої гімназії [про Наталію Деген див.: 15], і 15-річну Марію, ученицю V класу гімназії. На допиті в поліції 16 серпня 1889 р. Франко пояснював: «Сестер Дегена, Наталію і Марію, рекомендував священнику Кузеву я сам і навіть особисто з Сергієм туди їх відвіз. Священника Кузева я знаю ще з гімназії і раніше двічі відвідував його в Дидьовій» [8, с. 126].

Їхали залізницею до Устрик Долішніх, звідки добиралися через село Лютовиська (тепер центр однойменної гміни Бещадського повіту) до Дидьови фірою, яку прислав за ними Кузів. У його домі вони гостювали 22–29 липня. Маковей записав у «Дневникові»:

«Дні були всілякі: і погідні, і дощові, з вітром, і без вітру. Воздух – чиста розкіш, аж груди розпирає. <...> Іван Франко, як завзятий рибак, цілими днями, як лиш не падав дощ, ловив рибу, заставляв в ятіри, різні сіти на Сяні, кидав у воду трутку на риби, ходив з сітьми по воді, шукав пстругів [форель – *О. Н.*] руками під камінням, – словом, в ловлі риб видить він велику приємність, бо хоч би ціле рано ловив і нічого не зловив, то він пополудні знову вибирався на риби. Також по дощі раненько збирався

і ішов в ліс на гриби, котрі також дуже любить збирати і – їсти. В вільних хвилях читав Успенського. <...> О[тець] Кузів молодий, щирий чоловік. Прожив лиш кілька неділь з жінкою, бо вона скоро померла» [13, с. 56–57].

Володимир Чапельський з родинних переказів згадував, що Кузів прожив із дружиною Ольгою з Березинських три місяці [30, с. 161], проте Роман Горак на підставі шематизмів подає, що Кузів повдовів через три роки після одруження [2, с. 49]. Далі Маковей занотував про Кузева: «Держить він тепер у себе матір жінки з трьома доньками; з-між них середуща, Юльця, гарна дівчина, і що? – нічо; гарна (щоб так дуже гарна, то не повім) галицька попадянка, – а більше нічо. Се та сама, про котру торік в червні говорив Франко, що вона для мене п[ід] в[інець] до ідеальної любови» [13, с. 57].

З цієї нотатки видно, що доньки були тещині (Леонтини Терезії Леопольдини з Чапельських). Незрозуміло, чому Маковей називав Юльцю «попадянкою», адже вона була донькою судового урядника Івана Березинського. Хіба що вважав її за «попадянку» тому, що вона була внучкою священника Антонія Чапельського.

За свідченням О. Маковей, «обі росіянки [Наталія і Марія Деген, піддані Російської імперії. – *О. Н.*] лишились ще в Дидьові», а він, Франко і С. Деген 29 липня виїхали з села і «приїхали до Львова 30 вечером» [13, с. 56, 57]. Унаслідок

цього візиту Кузів мав неприємності, оскільки, за спогадами колишнього австрійського жандарма Прийми, «дідич – поляк, власник села Лютня і часті Дидьової п. Раціборський» доніс, що в домі священника «живе якийсь російський письменник і дві панни з Росії», стосовно яких є підозра у шпигунстві [20, с. 754]. Наталію і Марію затримано в Дидьові 16 серпня (протоколи допитів Наталії Деґен і Марії Деґен від 20 серпня 1889 р. [29, с. 283, 310]), припроваджено до в'язниці Львівського крайового карного суду 18 серпня 1889 р. [29, с. 120, 277] Твердження жандарма Прийми, начебто він разом із комісаром староства з Турки «п. Альбертом» затримав у домі «о. Кузія [Кузева. – О. Н.]» «вліті 1890» (насправді 1889-го) не лише «панночок Дегенівних», а й Франка [20, с. 754-755], є помилковим – Франка затримано вже у Львові 16 серпня (протокол допиту Франка в поліції від 16 серпня 1889 р. [8, с. 126]). Маковей занотував у щоденнику в грудні 1889 р., що серед оскаржених був «о. Кузів» [13, с. 59–60]. Заарештованим інкримінували порушення публічного спокою та участь у нелегальних революційних організаціях, діяльність супроти держави та суспільного ладу. Сергій Деґен та його сестри проходили в матеріалах слідства як емісари таємного революційного товариства, які мали на меті вербувати до нього галицьку молодь. Однак 20 жовтня Франка, С. Деґена, Наталію і Марію Деґенівен

звільнено з-під варті [19], а 16 листопада 1889 р. Львівський крайовий карний суд повідомив Франка про припинення слідства проти нього, С. Деґена та інших оскаржених [8, с. 140] (докладніше про «справу Деґена і товаришів» див.: [15, с. 54–58; 16, с. 533–537]).

Зиновій Флюнт згадував:

«Підозріваючи українських гостей [тобто наддніпрянських, Деґенів. – О. Н.] в шпіонажі, влада зарядила в його [Кузева. – О. Н.] домі трус. Налякана тітка (теща Івана) Леонтина Березинська, повідомлена заздалегідь про намірений трус знайомим жандармом Приймою, спалила зі страху чи не половину цінної бібліотеки отця Івана та всю переписку з поетом. З димом пішли і старі метрики, так була залякана стара тітка! Цей трус налякав священника так, що він перестав гостити в своєму домі наших передових людей. І Франко перестав бувати в нього, щоб не наразити його на труси та на можливі неприємності з боку духовної влади» [21, с. 706–707].

Через цей прикрий випадок Франко відмовився від наміру будувати літню відпочинкову хату в тамтешній мальовничій місцевості:

«Іван Франко так любив околицю в Дидьові, що хотів купити кушник поля, поставити хату, щоб на ферії мати куди виїхати. Зразу носився з планом купити готову хату в самому селі, згодом – самому будувати. Справа тяглася довго, однак вкінці розбилася о незвичайно

високу ціну, яку бойки поставили за ґрунт. Справою купівлі мав ще зайнятися священник Іван, однак не міг довести її до кінця, бо Франко згодом, по трусі на попівстві, перестав бувати в Дидьові та переїсся на ферії деінде» [21, с. 706].

Зокрема, влітку 1895 р. письменник з родиною гостював у греко-католицького священника, прозаїка й публіциста о. Омеляна Глібовицького в селі Циганах (тепер Борщівського району Тернопільської обл.) [17, с. 355–357], а від 1901 р. відпочивав у Криворівні.

У листі, який зберігається у конволюті між листами від 4 і 5 червня 1899 р., Кузів на Франкове бажання приїхати до Дидьови одписав «відмовно» й перепрошував, що через епідемію («У нас в селі тифус від весни») та родинні обставини («коло мене тепер цьоця, сестра тещі») [9, од. зб. 1611, с. 117] не може вдовольнити його прохання: «<...> дуже ми прикро, що не можемо Вас в тім році запросити. Якось ся всьо так зложило неfortunно» [9, од. зб. 1611, с. 118-119].

Таким чином, поновити відпочинкове літування в о. Кузева у Дидьові Франкові не вдалося. Хронологічно не конкретна згадка В. Чапельського, наче до Дидьови з братами Антоном і Романом Березинським «навідувався рік-річно через довгі літа Іван Франко» [30, с. 161], стосується, найімовірніше, 1878–1889 рр.

Фольклористично-етнографічна співпраця о. Кузева з Франком. У Франковому фонді в ІЛ зберігається

збірка народних пісень (ліричних, соціально-побутових, весільних, обжинкових, коломийок та ін.), що їх записав Кузів у селі Волі Якубовій (тепер Дрогобицького району) під час вакацій 1880 р. [9, од. зб. 4075, с. 89-114]. На Франків запит Кузів надіслав йому власноруч «зібрані послі людности [з уст народу. – О. Н.] дані о житю локоцких бойків» [9, од. зб. 1631, с. 475], тобто мешканців села Ліктя (згадане вище село Локоть, Лікоть; у недавній енциклопедичній статті помилково зазначено, що це лист «з матеріалами про життя ляхоцьких бойків» [12, с. 426]). Наприкінці листа Кузів виправдовувався за недбало оформлені матеріали: «Перепрашаю, що посилаю в невиразнім письмі і неупорядковане, бо не маю тепер часу, а не хочу Вам довго затримувати, для того [тому (полонізм). – О. Н.] мало-м і зібрав». Підписався: «Іван Кузів з цілим домом» [9, од. зб. 1631, с. 482] (публікація «Листи Івана Кузіва до Івана Франка» [2, с. 93–96] містить вісім листів, без листа, який майже повністю становить опис життя локотських бойків [9, од. зб. 1631, с. 475–482]). У цих записах Кузева міститься стислий опис надсянського села Ліктя на Турківщині, зліквідованого у 1945–1946 рр.: його розташування, патріархально-родинного укладу, економічно-матримоніальних стосунків, житла, одягу, ґаздування, зокрема рільництва, їжі, антропонімів та особливостей характеру мешканців.

За Франковим свідченням у «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (Львів, 1910), його дружина Ольга Франко подала до «жіночого альманаху» «Перший вінок», «виданого коштом і заходом» Наталії Кобринської та Олени Пчілки за редакції Франка (1887), свою єдину статтю «Карпатські бойки і їх родинне жите», «основану почасти на своїх власних спостереженнях, а почасти на усних і писаних матеріалах, достарчених о. Іваном Кузьовим» [25, с. 454]. На початку цієї статті Ольга Франко зазначила про своє перебування влітку 1886 р. в Дидьові:

«Там мала я нагоду придивитися народному життю, а особливо деяким звичаям, на котрі у нас досі звернено дуже мало уваги. Маю ту на думці жите великими нероздільними сім'ями <...>. На підставі власного огляду, а також звісток, ласкаво достарчених о. Іваном Кузьовим, священником в Дидьові, подаю тут короткий очерк тої цікавої і давньої форми житя родинного, замічаючи при тім, що матеріал мій доволі скупий, бо відноситься тільки до двох сел: Дидьови і приналежного до неї Ліктя» [27, с. 217].

Далі в статті виокремлено «село Локоть, котрим, – як зазначено, – ми ту особливо займемося <...>» [27, с. 218]. Цей народознавчий опис мешканців Ліктя авторка цілковито побудувала за етнографічним листом Кузева, написаним, правдоподібно, 1887 р. [9, од. зб. 1631, с. 475–482], хоча й з власними коментарями, узагаль-

неннями та висновками (ясна річ, за Франковою редакцією). Зокрема зауважила:

«Також о. Кузів описує їх [бойків. – О. Н.] характер не дуже-то сімпатичними красками, закидує їм фальшивість, облесливість, недовірливість, грубість в обходженню, велику забобонність, а при тім користолюбіє і хитрість, де йде о якийсь зиск; в такому разі бойко і унижиться, і спідлиться навіть» [27, с. 219].

Такий тверезий, критичний підхід і Кузева, й Ольги Франко засвідчує їхній відхід од романтичної етнографії та дотримання в народознавстві засад позитивізму.

Франко цікавився етнографією бойків, тому «просив отця Івана, щоб він списав їх весільні обряди та звичаї» [21, с. 706]. Про це згадував також В. Чапельський: «За намовою Франка о. Кузів написав працю про Дидьову та про життя і звичаї бойків. Частина цієї праці, мабуть, справлена самим Франком, попала до учебника української мови для вищих клас середніх шкіл у Галичині <...>» [30, с. 163].

Йшлося про ґрунтовну фольклористично-етнографічну розвідку Кузева (з долученими зібраними матеріалами), яку він написав, певно, за Франковою спонукою і яку опублікував журнал «Зоря»: «Жите-бутє, звичаї і обичаї гірського народу / Зібрав в селі Дидьові Іван Кузів» (1889. Ч. 15/16–21. 13/25.VIII–1/13.XI); її окремі частини мають підзаголовки: «Весіля» (Ч. 17–19), «Звичаї і практика забобонна при

крестинах (кстинах)» (Ч. 20, 21). На початку цієї розвідки Кузів покликався на статтю «Карпатські бойки і їх родинне жите» Ольги Франко: «Стрій людей, так жінок, як і мужчин, в всіх тих селах, почавши від Ліктя, є однаковий; а є той стрій докладно описаний в “Жіночим Альманаху”». Нижче в поклику уточнено: «Жите родинне карпатских бойків – Ольги Франкової». Далі в тексті розвідки Кузів зауважив: «Однак стрій голови у жінок в Д и д ь о в і є цілком відмінний; для того вкоротці го ту опишу» [6, с. 263].

В «Огляді праць над етнографією Галичини в ХІХ в.» (написано 1900, першодрук 1928) Франко назвав «Івана Кузьова» серед «нових збирачів» фольклору, які в 1870-х роках під впливом Драгоманова «значно розширюють круг своїх обсервацій» [26, с. 267]. У праці німецькою мовою «Eine ethnologische Expedition in das Bolykenland» («Етнографічна експедиція на Бойківщину») (Zeitschrift für österreichische Volkskunde. 1905. Bd. 11, № 1/2) Франко залічив статтю Кузева «Весілля бойків в Дидьові» (мабуть, не зовсім точну назву подав з пам'яті або навмисно для ясності зробив її описовою) до «основних результатів дотеперішньої роботи по збиранню та дослідженню цієї етнічної групи українського населення» [23, с. 73]. Перелічуючи в передмові до першого тому «Галицько-руських народних приповідок» (Львів, 1905) «рукописні збірки», які ввійшли до його видання [24,

с. 298], Франко зазначив: «К у з і в І в а н, кілька збірок із Грушової та інших сіл Дрогобицького пов. і з Дидьової Турецького пов.» [24, с. 299]. Конкретні приповідки в томах (т. 1 – 1905, т. 2 – 1908, т. 3 – 1910) супроводжуються помітками: «Дид.»», «Дидьова» [1, т. 1, с. 80, 354, 369, 384, 493, 652; т. 2, с. 38, 126, 238, 288; т. 3, с. 26, 46–47]. Роблячи огляд «Зорі» в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.», Франко вважав за потрібне згадати, що «в науковім відділі» річника 1889 р. вміщено розвідку «Івана Кузьова» «Жите-буте, звичаї і обичаї гірського народу в Дидьові» (так!) [25, с. 442].

Один з листів Кузева адресований до Франка, правдоподібно, як редактора журналу «Жите і Слово» або «Літературно-науковий Вістник»:

«Високоповажаний Пане Редакторе! Дістав я Ваш лист і посилаю Вам два оповідання народні натепер. Я обіцяв Вам прислати про війну Кошуцку; не посилаю тепер, бо-м слабий – страшенно бідую на жолудок, маю катар жолудковий, а то довше оповіданє, я не можу до него взятись, щоби го відписати і упорядкувати» [9, од. зб. 1611, с. 153].

Народне оповідання про Кошутську війну могло бути потрібне Франкові для статті «Кошут і Кошутська війна», яку він опублікував у «Житі і Слові» 1894 р. (Т. 1. Кн. 3), проте цей лист підшитий у конвюліті між листами 1899 р., коли Франко вже був одним із ре-

дакторів «Літературно-наукового Вістника».

У статті «Eine ethnologische Expedition in das Bojkenland» Франко засвідчив своє (з колегами) значно пізніше гостювання у Кузева під час антропологічно-етнографічної експедиції на Бойківщину, що відбулася 18 серпня – 24 вересня 1904 р. за дорученням Наукового товариства імені Шевченка і Товариства австрійської етнографії у Відні:

«Другою великою зупинкою [після с. Мшанця, тепер Самбірського району Львівської обл. – *О. Н.*] було розташоване над Сяном, майже за 30 км від Мшанця і 20 – від Лютовиськ, село Дидьова, де парох Іван Кузів також є видатним етнографом і добрим знавцем бойків. На жаль, погана погода перешкодила нам [Франкові, антропологові Федорові Вовку та етнологіві Зенонові Кузелі. – *О. Н.*] зібрати тут колекцію і провести такі ж докладні дослідження, як у Мшанці. Незважаючи на це, тут теж зроблено вимірювання та фотографічні знімки, оглянено селянські хати і закуплено в сусідньому селі Локоть декілька музейних предметів» [23, с. 70].

Про тодішнє перебування у Кузева з етнографічною метою, але й не без відпочинку, згадував також Зенон Кузеля:

«З Мшанця ми вибралися далі, до Дидьови, до о. Кузева, близького Франкового товариша, де Франко почував себе цілком як дома. Тут Франко міг зайнятися й риболовством, яке він так любив.

Для сього він не жалував і ночі, і вертався не раз пізно з своєї вакаційної роботи. Очевидно, що потім ішли звичайно цікаві розмови про всякі способи риболовлі, про рибальські прилади, й тут Франко міг з Вовком цілими годинами балакати про всякі ятери і т. ін. Вовк оповідав при тім про риболовлю на Україні, про рибальство в Добруджі, й се завсіди Франка цікавило. В о. Кузева було спокійніше, хоч разом і тяжче за антропометричний матеріал, і тут я мав добру нагоду пізнати Франка з товариського боку й чудуватися його тихій погідливості, яка, здавалося б, стояла в противенстві до його не раз різких виступів у критиках і статтях. Тільки інколи проривалася у нього охота “пожартувати”, й тоді він умів бути “кусливим”. Особливо виходив він із свого спокою, коли відчував у кого-небудь тінь прибільшення або бачив начебто неоправдане захоплення.

У Дидьові ми перебували теж довший час, але звідси виїхали вже в дальшу дорогу без д-ра Франка. Він лишився ще на деякий час відпочивати» [11, с. 413].

5 вересня Франко, за його словами, «повернувся до Львова» [23, с. 68] (тобто ще тільки виїхав із Бойківщини).

У Дидьові в серпні 1904 р. Франко завершив оповідання «Батьківщина». Його вперше надруковано в журналі «Киевская Старина» (1904. Т. 87. № 11), відтак із деякими текстовими змінами вміщено в «Літературно-науковому Вістнику»

(1905. Т. 29. Кн. 1), де зазначено місце й дату написання: «Дидьова, 30 серпня 1904 р.». У примітці до поправленого видання твору у збірці «“Батьківщина” і інші оповідання» (Київ, 1911) Франко уточнив: «Отсе оповідання, написане літніми місяцями р. 1904, в часі вакаційного побуту в гірських селах Мшанці Старосамбірського і Дидьові Турецького повіту при нагоді етнографічної екскурсії в Бойківщину <...>» [22, с. 489].

Про те, що це оповідання Франко почав писати у Мшанці, згадував син місцевого греко-католицького священника, історика, етнографа й фольклориста Михайла Зубрицького Петро Зубрицький, який із братом пробував там читати «манускрипт оповідання Івана Франка під заг[оловком] “Батьківщина”» [7, с. 41]. За спогадом Петра Зубрицького, у Мшанці Франко вислухав усе довге Богослужіння на свято Преображення Господнього, проте не читав у церкві «Апостола», «як це мав робити в Дидьовій у о. Кузева» [7, с. 41]. З цього спогаду видно, що Франко не лише користувався гостинністю Кузева для літнього відпочинку та творчої праці в мальовничій Дидьові, не лише залучав його до фольклористично-етнографічної діяльності, а й брав активну участь у церковних відправах о. Кузева.

Петро Франко у «Спогадах про батька» (Львів, 1937) подав товаришування Франка й о. Кузева як приклад прихильного ставлення письменника до священників:

«Батько мав багато приятелів поміж священниками. Батько їздив до своїх товаришів-священників о. Кузіва, о. Нижанківського. До батька приходив і з ним цілувався о. Застирець. Батько з глибокою пошаною говорив про митр. Шептицького. Про якусь ненависть до віри та священників зі сторони батька не було мови. <...> Отож коли світлі священники були приятелями батька, то були й такі одиниці, що йшли на село зовсім не ради ідеалів. Чи ж не диво, що селяни й селянський поет пекучо відчували оту, скажім лагідно, невідповідну поведінку людей, які чей же мали сповнити високу місію?» [28, с. 656].

Варто згадати, що й Володимир Гнатюк опублікував дещо із фольклорних записів о. Кузева:

колядки: «137. Господиня будить свекра й свекроху / Зап. в Горуцьку, Дрогобицького пов. Іван Кузів» [4, т. I, с. 236]; «Ой біжут, течут бистрі річеньки / Зап. у Горуцьку, Дрогоб. пов. Іван Кузів» [4, т. II, с. 153–154]; «[Відмінний приспів пісні «Там на горонці, в новій коршмонці»] / В вар. Ів. Кузева з Горуцька, Дрогоб. пов.» [4, т. II, с. 179]; «Садилла Марусенька зелене вино / Зап. в Горуцьку, Дрогобицького пов. Іван Кузів» [4, т. II, с. 187–188]; «Чи дома, дома гречная панна / Зап. в Горуцьку, Дрогобицького пов. Іван Кузів» [4, т. II, с. 216];

варіант казки «Нерозумний вовк»: «45. Нерозумний вовк. [Варіант] I [літерна нумерація] / Зап. Ів. Кузів у Дидьові, Турчанського пов.» [5, с. 62–64].

А все-таки о. Іван Кузів увійшов в історію української гуманітаристики насамперед як гімназійний і пізніший товариш Івана Франка, парох у селі Дидьові, де письменник сам чи з родиною літував у 1886–1889 рр. і згодом 1904 року, як його приватний, етнографічний і фольклористичний кореспондент, автор написаної за Франковою спонукою оригінальної фольклористично-етнографічної розвідки про бойків «Житє-бутє, звичаї і обичаї гірського народу» (1889). Володіючи даром усної оповіді, о. Кузів спричинився до створення Франкового оповідання «Чума», в його оселі письменник завершив оповідання «Батьківщина» (1904).

Список використаних джерел

1. Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкув. і пояснив І. Франко: у 3 т. 2-ге вид. Львів, 2006. Т. 1. 831 с.; Т. 2. 817 с.; 2007. Т. 3. 699 с.
2. Горак Р. Друзі з Добрівлян. Львів: ЗУКЦ, 2010. 199 с.
3. Гулевич Л. Образ священника в оповіданні І. Франка «Чума» та в «повістках» М. Устияновича «Месьт верховинця» і «Страсний четвер». *Франкознавчі студії*: Збірник наукових праць. Дрогобич, 2007. [Вип.] 4. С. 102-109.
4. «Етнографічний збірник». Львів, 1914. Т. XXXV: Колядки і щедрівки. Т. I / Зібрав В. Гнатюк. 269 с.; Т. XXXVI: Колядки і щедрівки. Т. II / Зібрав В. Гнатюк. 380 с.
5. «Етнографічний збірник». Львів, 1916. Т. XXXVII–XXXVIII: Українські народні байки (звірний епос). Т. I–II / Зібрав В. Гнатюк. 559 с.
6. Житє-бутє, звичаї и обычаї гірського народу / Збравъ въ сель Д ы д ь о в ь Іванъ Кузьвъ. «Зоря». 1889. Ч. 15/16. 13/25. VIII. С. 262-265.
7. Зубрицький Петро. Іван Франко в Лютовисках. *Зубрицький Михайло. Зібрані твори і*

матеріали: у 3 т. Львів: Літопис, 2016. Т. 2: Матеріали до біографії. 613 с.

8. Іван Франко: Документи і матеріали. 1856–1965 / Упоряд. І. Бутич, Я. Дашкевич, О. Купчинський, А. Сісецький. Київ: Наукова думка, 1966. 543 с.

9. Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України. Ф. 3. Одиниці зберігання 1602, 1611, 1615, 1631, 4075.

10. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ: Наукова думка, 1978. 174 с.

11. Кузеля Зенон. Із моїх споминів про Івана Франка. *Спогади про Івана Франка / Упорядкування М. Гнатюка*. Львів: Каменяр, 2011. С. 409-413.

12. Кузьменко О. М. Кузів Іван. *Українська фольклористична енциклопедія*. Львів, 2018. С. 425-426.

13. Маковей О. Дневник [Записки про Івана Франка]. *Semper magister et semper tiro: Іван Франко та Осип Маковей / Упорядкувала Н. Тихолоз*. Львів, 2007. С. 33-60.

14. Медвідь І. Пророк чи єретик? Релігійний світогляд Івана Франка та його взаємини з духовенством. Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2023. 423 с.

15. Нахлік Є. Арабажин Наталія Вікторівна. *Франківська енциклопедія: У 7 т.* Львів: Світ, 2016. Т. 1. С. 54-61.

16. Нахлік Є. Деґен Сергій Вікторович. *Франківська енциклопедія: У 7 т.* Львів: Світ, 2016. Т. 1. С. 532-538.

17. Нахлік Є., Нахлік О. Глібовицький Омелян Михайлович. *Франківська енциклопедія: у 7 т.* Львів: Світ, 2016. Т. 1. С. 355-357.

18. Нахлік О. Березинська Оля Омелянка. *Франківська енциклопедія: У 7 т.* Львів: Світ, 2016. Т. 1. С. 139-140.

19. По звиж двомісячнім вязненю в львівскім криміналі слідчим... *Дѣло*. 1889. Ч. 227. 9/21.Х. С. 3.

20. Филиппчак І. Спомини про великого бойка (Івана Франка). *Спогади про Івана Франка / Упорядкування М. Гнатюка*. Львів: Каменяр, 2011. С. 751-755.

21. Флюнт З. Мої спогади про д-ра Івана Франка. *Спогади про Івана Франка / Упорядкування М. Гнатюка*. Львів: Каменяр, 2011. С. 705-707.

22. Франко І. Зібрання творів: У 50 томах. Київ: Наукова думка, 1979. Т. 21. 501 с.

23. Франко І. Зібрання творів: У 50 томах. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 36. 487 с.
24. Франко І. Зібрання творів: У 50 томах. Київ: Наукова думка, 1983. Т. 38. 619 с.
25. Франко І. Зібрання творів: У 50 томах. Київ: Наукова думка, 1984. Т. 41. 683 с.
26. Франко І. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 54. 1216 с.
27. Франко О. Карпатські Бойки і їх родинне житє. *Перший вінок: Жіночий альманах*. Львів, 1887. С. 217-230.
28. Франко П. Спогади про батька. *Спогади про Івана Франка / Упорядкування М. Гнатюка*. Львів: Каменяр, 2011. С. 649-657.
29. Центральний державний історичний архів України у Львові. Ф. 663. Опис 1. Справа 126.
30. Чапельський В. Я любив їх усіх. З минулого Дрогобиччини / Упорядкування Р. Пастуха. Дрогобич: Відродження, 1997. 244 с.

References

1. Halytsko-ruski narodni prypovidky / Zibrav, uporiadkuv. i poiasnyv I. Franko: u 3 t. 2-he vyd. Lviv, 2006. Т. 1. 831 s.; Т. 2. 817 s.; 2007. Т. 3. 699 s.
2. Horak R. Druzi z Dobrivlian. Lviv: ZUKTs, 2010. 199 s.
3. Hulevych L. Obraz sviashchenyka v opovidanni I. Franka «Chuma» ta v «povistkakh» M. Ustyianovycha «Mest verkhovyntsia» i «Strasnyi chetver». Frankoznavchi studii: Zbirnyk naukovykh prats. Drohobych, 2007. [Vyr.] 4. S. 102-109.
4. «Etnografichniy zbirnyk». Lviv, 1914. Т. XXXV: Koliadky i shchedrivky. Т. I / Zibrav V. Hnatiuk. 269 s.; Т. XXXVI: Koliadky i shchedrivky. Т. II / Zibrav V. Hnatiuk. 380 s.
5. «Etnografichniy zbirnyk». Lviv, 1916. Т. XXXVII–XXXVIII: Ukrainski narodni baiky (zvirnyyi epos). Т. I–II / Zibrav V. Hnatiuk. 559 s.
6. Zhytie-butie, zvychať u obychať hōrskoho narodu / Zōbravъ въ seli D y d o v i Yvan Kuziv. «Zoria». 1889. Ch. 15/16. 13/25.VIII. S. 262-265.
7. Zubrytskyi Petro. Ivan Franko v Liutovyskakh. Zubrytskyi Mykhailo. Zibrani tvory i materialy: u 3 t. Lviv: Litopys, 2016. Т. 2: Materialy do biohrafii. 613 s.
8. Ivan Franko: Dokumenty i materialy. 1856–1965 / Uporiad. I. Butych, Ya. Dashkevych,

- O. Kupchynskiy, A. Sisetskiy. Kyiv: Naukova dumka, 1966. 543 s.
9. Instytut literatury im. T. Shevchenka NAN Ukrainy. F. 3. Odyntsi zberihannia 1602, 1611, 1615, 1631, 4075.
10. Kyrchiv R. Etnohrafichne doslidzhennia Boikivshchyny. Kyiv: Naukova dumka, 1978. 174 s.
11. Kuzelia Zenon. Iz moikh spomyniv pro Ivana Franka. Spohady pro Ivana Franka / Uporiadkuvannia M. Hnatiuka. Lviv: Kameniar, 2011. S. 409-413.
12. Kuzmenko O. M. Kuziv Ivan. Ukrainska folklorystychna entsyklopediia. Lviv, 2018. S. 425-426.
13. Makovei O. Dnevnyk [Zapysky pro Ivana Franka]. Semper magister et semper tiro: Ivan Franko ta Osyp Makovei / Uporiadkuvala N. Tykholoz. Lviv, 2007. S. 33-60.
14. Medvid I. Prorok chy yeretyk? Relihiinyi svitohliad Ivana Franka ta yoho vzaiemyny z dukhovenstvom. Lviv: Vyd-vo Ukrainskoho katolytskoho universytetu, 2023. 423 s.
15. Nakhlik Ye. Arabazhyn Nataliia Viktorivna. Frankivska entsyklopediia: U 7 t. Lviv: Svit, 2016. Т. 1. S. 54-61.
16. Nakhlik Ye. Degen Serhii Viktorovych. Frankivska entsyklopediia: U 7 t. Lviv: Svit, 2016. Т. 1. S. 532-538.
17. Nakhlik Ye., Nakhlik O. Hlibovytskyi Omelian Mykhailovych. Frankivska entsyklopediia: u 7 t. Lviv: Svit, 2016. Т. 1. S. 355-357.
18. Nakhlik O. Berezynska Oliia Omelianka. Frankivska entsyklopediia: U 7 t. Lviv: Svit, 2016. Т. 1. S. 139-140.
19. Po zvyzh dvomisiachnim viazneniu v Ivivskim kryminali slidchim... Dilo. 1889. Ch. 227. 9/21.X. S. 3.
20. Fylypchak I. Spomyny pro velykoho boika (Ivana Franka). Spohady pro Ivana Franka / Uporiadkuvannia M. Hnatiuka. Lviv: Kameniar, 2011. S. 751-755.
21. Fliunt Z. Moi spohady pro d-ra Ivana Franka. Spohady pro Ivana Franka / Uporiadkuvannia M. Hnatiuka. Lviv: Kameniar, 2011. S. 705-707.
22. Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50 tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 1979. Т. 21. 501 s.
23. Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50 tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 1982. Т. 36. 487 s.
24. Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50 tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 1983. Т. 38. 619 s.

25. Franko I. Zibrannia tvoriv: U 50 tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 1984. T. 41. 683 s.
26. Franko I. Dodatkovi tomy do Zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh. Kyiv: Naukova dumka, 2010. T. 54. 1216 s.
27. Franko O. Karpatski Boiky i yikh rodynne zhytie. Pershyi vinok: Zhinochyi almanakh. Lviv, 1887. S. 217-230.
28. Franko P. Spohady pro batka. Spohady pro Ivana Franka / Uporiadkuvannia M. Hnatiuka. Lviv: Kameniar, 2011. S. 649-657.
29. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy u Lvovi. F. 663. Opys 1. Sprava 126.
30. Chapelskyi V. Ya liubyv yikh usikh. Z mynuloho Drohobychchyny / Uporiadkuvannia R. Pastukha. Drohobych: Vidrozhennia, 1997. 244 s.

Oksana NAKHLIK

<https://orcid.org/0000-0002-2029-8874>

Candidate of Philology, Senior Researcher Associate, Ivan Franko Institute of the National Academy of Science of Ukraine in Lviv

Nakhlik.O@nas.gov.ua

IVAN KUZIV AS A PERSONALITY, PRIEST, ETHNOGRAPHER, FOLKLORIST

This article is the first attempt to systematize and process source and interpretive materials related to the life and folklore and ethnographic work of Ivan Kuziv (*1857–†1918), a Galician Greek Catholic priest. His relations with Ivan Franko, who was his gymnasium comrade, are comprehensively, in detail and summarized. The article deals with

Fr. Kuziv's befriending of Ivan Franko in 1886–1889 and his correspondence (9 undated letters from Kuziv to the writer, probably from 1886–1889, and occasionally from the 1890s). Franko flew several times to his parish in the village of Dydyova (now the border of Ukraine and Poland), sometimes alone, sometimes with his wife and children. The author highlights the folklore and ethnographic cooperation of Fr. Kuziv with Franko and his wife Olga Franko (in particular, at Franko's suggestion, Kuziv wrote an original folklore and ethnographic study of the Boykos, "Life, Customs and Manners of the Mountain People," 1889), Franko's visit to Kuziv during an anthropological and ethnographic expedition to the Boyko Region, which took place on August 18 – September 24, 1904. For his edition of "Galician-Russian Folk Proverbs" (vol. 1 – 1905, vol. 2 – 1908, vol. 3 – 1910), Franko borrowed parables from the manuscript collections of I. Kuziv, whom he favorably mentioned as a folklorist and ethnographer in his works of the 1900s. Some of Fr. Kuziv's folklore recordings (carols and a version of the fairy tale) were published by Volodymyr Hnatiuk. Possessing the gift of oral storytelling, Fr. Kuziv contributed to the creation of Franko's story "The Plague"; in his house the writer completed the story "Motherland" (1904). Franko not only enjoyed Kuziv's hospitality for summer vacations and creative work in picturesque Dydyova, not only engaged him in folklore and ethnographic activities, but also took an active part in Kuziv's church services.

Key words: Ivan Kuziv, Ivan Franko, Ukrainian studies of folklore, ethnography, Greek Catholic priests, Boyko ethnic group, Galician villages of Dydyova and Lokot.